magazin istoric

ANUL XVII Nr. 9 (198) SEPTEMBRIE 1983

c

b

d

CAFÉ DE LA PAIX

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVII

Nr. 9 (198)

septembrie 1983

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

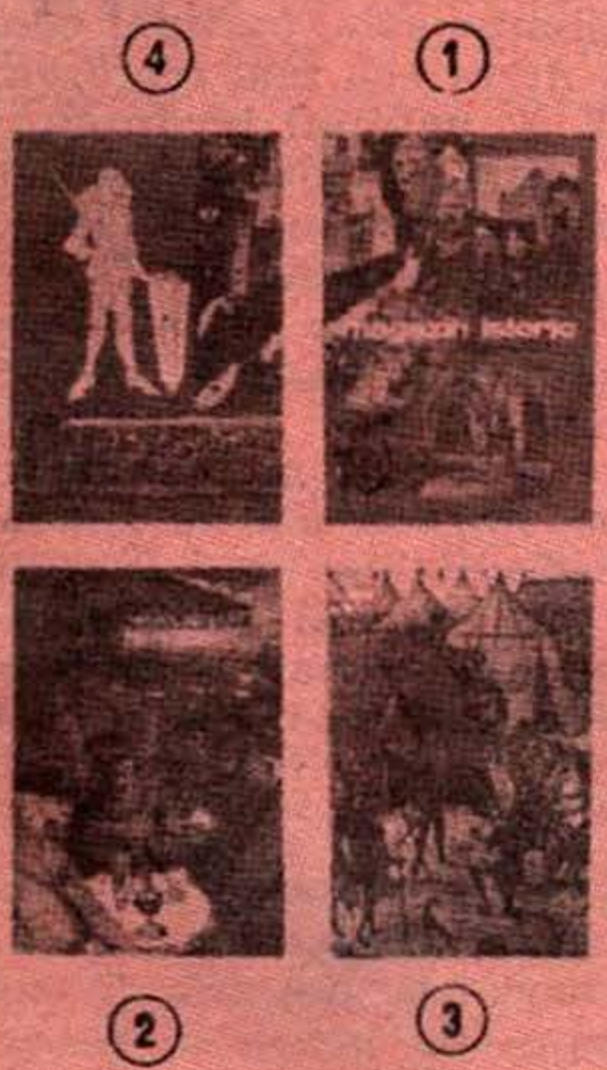

SUMAR

Dacia Felix:
Ion Popescu-Puţuri 2

Miron Costin — 350 ani de la naştere:
I.C. Chiţimia, Gheorghe Cristache, Elena Diaconu 4

„Vatra de lumină" bucureşteană:
Vitalie Stănică 10

Tezaurul princiar de la Agighiol:
Mihai Gramatopol 12

Studiul istoriei este indispensabil:
Jacques Godechot 14

Bulgaria — sîngerosul an 1923:
Crişan Iliescu 15

1916 — Misiunea colonelului Rudeanu la Paris (II):
Dumitru Preda 19

Izvoare ebraice despre români:
Eugen Glück 24

Cinci greşeli ale lui Carol XII:
Ion Hurdubeţiu 26

1917: Rudolf Hess în România 33

Dunkerque — supravieţuitorii infernului:
Nicholas Harman, Cristian Popişteanu 34

O ceartă cu urmări istorice:
Ana Maria Şerbănescu 38

Filip II sau începutul declinului (II):
Geoffrey Parker 41

Permanentele discordanţe dintre... „parteneri":
Florin Constantiniu 46

Drumul spre Pearl Harbor:
Gordon W. Prange 52

În Bucureşti, acum 50 ani 57

● **Cititorii scriu istorie...** 23 ● **Cărţi sosite la redacţie...** 32

● **Poşta** Magazin istoric ...62

COPERTELE NOASTRE

④① Castelul huniazilor, într-o litografie aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S. România (a); celebra sală gotică din castelul de la Hunedoara (b); cetatea Belgrad a fost timp îndelungat teatrul unor acerbe confruntări otomano-creştine, Iancu de Hunedoara fiind unul dintre ilustrii ei apărători. Gravura, aflată la Muzeul Top Kapi, din Istanbul, redă asediul din 1521 (e); stema lui Iancu de Hunedoara, din 1453 (d); grup de prizonieri turci înfăţişaţi pe un bas-relief pe sarcofagul voievodului Transilvaniei aflat în Catedrala din Alba Iulia (e); vitezul comandant de oşti într-o xilogravură din cronica lui Iohannes Thurocz, ediţia 1488 (f) (**Izvoare ebraice despre români, p. 24**)

② Celebra Café de la Paix din Paris în anii primului război mondial. Pictură de L. Sabattier (**1916 — Misiunea colonelului Rudeanu la Paris, p. 19**)

③ Carol cel Mare, „tatăl" andorranilor, aşa cum este înfăţişat într-o miniatură din **Cronica Hainautului**, de Jean Wauquelin, din sec. XV (**O carte cu urmări istorice, p. 38**)

Macheta artistică a copertelor ①④: arhitect Ascanio Damian

Stă în puterea noastră, a tuturor oamenilor muncii, a întregului popor să realizăm în așa fel programele de dezvoltare încît să putem dispune de mijloacele necesare înfăptuirii programelor generale, în toate domeniile, să asigurăm dezvoltarea continuă a patriei noastre socialiste, ridicarea ei pe noi culmi de progres și civilizație.

NICOLAE CEAUȘESCU

DACIA FELIX

ION POPESCU-PUȚURI

Poporul român a primit cu un interes deosebit și cu o mîndrie națională justificată istoricul document adoptat și aprobat de Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 29-30 iunie 1983 și de Marea Adunare Națională — program național de importanță vitală pentru dezvoltarea agriculturii, pentru asigurarea condițiilor necesare realizării unei producții agricole sigure și stabile în orice condiții de climă.

Elaborat din inițiativa și cu contribuția hotărîtoare a tovarășului Nicolae Ceaușescu secretar general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, acest vast program de transformare a naturii, ce se înscrie armonios în strategia politicii partidului nostru, în ansamblul obiectivelor stabilite de Programul Partidului Comunist Român de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare spre comunism, al hotărîrilor Congresului XII și ale Conferinței Naționale a partidului din decembrie 1982, constituie coloana vertebrală a amplului proces aflat în plină desfășurare, de realizare a unei agriculturi moderne, intensive, de înaltă productivitate, de înfăptuire a noii revoluții agrare, întruchipînd grija cu care se cuvine a fi gospodărită cea mai mare avuție națională — pămîntul.

Deși România este o țară cu oameni harnici și un sol roditor, aproape întotdeauna am fost tributari naturii în ceea ce privește randamentul agriculturii. Secetele mari care s-au abătut de milenii asupra noastră nu numai că au afectat deosebit de grav nivelul de trai al întregului popor, dar în mod repetat au frînat progresul general al țării.

Este meritul partidului politic al clasei noastre muncitoare, care de la afirmarea lui pe arena vieții social-politice a țării, călăuzindu-se neabătut după teoria socialismului științific, dezvoltîndu-l și aplicîndu-l necontenit și creator la realitățile din țara noastră, a arătat că numai prin transformarea revoluționară a societății bazate pe inechitate și exploatare și construirea socialismului pe pămîntul României se vor asigura dezvoltarea armonioasă a orașelor, ridicarea și înflorirea satelor noastre, creșterea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Înscriindu-și în programul lor asemenea sarcini istorice, comuniștii au luptat eroic pentru înfăptuirea lor, înfruntînd nenumărate greutăți, mergînd nu o dată pînă la sacrificiul suprem, forța și tenacitatea demonstrate de partidul comuniștilor în realizarea marilor obiective propuse fiind recunoscute nu numai de prieteni, ci și de adversari. Este semnificativ în această privință faptul că politicianul reacționar Constantin Argetoianu, vorbind în 1921 de la tribuna parlamentară, sublinia că, spre deosebire de toate partidele politice ale claselor stăpînitoare, începînd cu cele reacționare și sfîrșind cu cele progresiste, „acest partid [adică Partidul Comunist Român] ceea ce își propune și face".

Într-adevăr, istoria a înregistrat faptul că în tot decursul existenței sale, partidul comuniștilor s-a afirmat drept cea mai reprezentativă forță politică a națiunii în drumul ei spre progres, spre afirmarea deplină a capacităților sale creatoare. Comuniștii au condus lupta eroică pentru răsturnarea societății bazate pe exploatare, ei au mobilizat masele de oameni ai muncii în vasta și complexa operă de construire a noii societăți socialiste — proces care a cerut imense eforturi materiale și umane, întrucît noi nu am moștenit nici Ruhrul Germaniei, nici Manchesterul Angliei și nici imperii coloniale, ci, cum plastic se exprima Panait Istrati, vechea societate ne-a lăsat doar „ciulinii Bărăganului".

Avînd în frunte Partidul Comunist Român, acest cîrmaci ferm, clarvăzător, națiunea noastră, în ciuda marilor greutăți ivite și a sacrificiilor uriașe a pus temelie solidă edificiului socialist prin

crearea unei industrii naţionale puternice, de prim rang, reprezentînd astăzi de peste cincizeci de ori nivelul industrial al României burgheze din anul 1938. Cu toate sugestiile şi părerile venite de ici şi de colo, nici un cincinal nu s-a abătut de la cursul ascendent în dezvoltarea economică a ţării.

Realizările obţinute de poporul nostru în toate domeniile de activitate în cele aproape două decenii ce au urmat Congresului IX sînt remarcabile. Ele se impun atenţiei cu deosebire şi pentru că în acest răstimp poporul nostru s-a confruntat cu o seamă de dificultăţi: mari calamităţi naturale ne-au lovit în cîteva rînduri cu furie munca, pe plan mondial s-au adîncit fenomenele de criză, politica protecţionistă practicată de o serie de ţări s-a repercutat de cîţiva ani şi asupra economiei româneşti. În pofida acestor dificultăţi, avem satisfacţia să constatăm că nimic nu ne-a putut opri din mersul nostru înainte, că sub conducerea partidului, în frunte cu secretarul său general, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, am adăugat an de an noi şi însemnate valori avuţiei naţionale, înaintînd pe drumul edificării unei economii moderne, armonioase, dinamice, înnobilînd chipul patriei cu mari înfăptuiri, sporind bunăstarea tuturor.

În această perspectivă se înscriu şi recentele hotărîri adoptate de Plenara C.C. al P.C.R., Plenara Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste şi Sesiunea Marii Adunări Naţionale. Programul naţional pentru asigurarea unor producţii agricole sigure şi stabile, prin creşterea potenţialului productiv al pămîntului, mai buna organizare şi folosirea în mod unitar a terenurilor agricole, a întregii suprafeţe a ţării, realizarea irigaţiilor pe circa 55-60% din suprafaţa arabilă, a lucrărilor de desecare şi combatere a eroziunii solului — program conceput şi fundamentat magistral de tovarăşul Nicolae Ceauşescu — se înfăţişează ca cel mai important din cîte s-au realizat pînă acum în ţara noastră, în decursul istoriei ei. Amploarea şi implicaţiile lui sînt puse în evidenţă şi de importantele fonduri ce vor fi alocate — circa 100 miliarde lei —, de uriaşele mijloace materiale, utilaje, mijloace de transport şi altele. Este limpede că nu ne-am fi putut propune un asemenea temerar program în urmă cu 10-15 ani întrucît el ar fi reprezentat, realmente, un efort peste puterile noastre, pentru care potenţialul industriei de atunci nu era pregătit să răspundă.

Este semnificativ că acest grandios program de reconstrucţie, organizare şi folosire raţională într-o concepţie unitară a întregii suprafeţe a ţării, are loc în epoca înfloritoare intrată în istorie sub denumirea legitimă de *epoca Ceauşescu*, fiind expresie elocventă a viziunii realiste, revoluţionare, a secretarului general al Partidului Comunis Român asupra dezvoltării unui complex economic unitar, echilibrat, capabil să asigure înaintarea ascendentă pe toate fronturile a procesului de edificare multilaterală a socialismului în România.

Dimensiunea obiectivelor conţinute în acest program de importanţă istorică îi conferă pe drept cuvînt valoarea de *program al întregului popor*, pentru realizarea căruia se impune concentrarea nu numai a unor însemnate mijloace materiale, financiare, forţe tehnice, eforturi deosebite atît din partea agriculturii cît şi a celorlalte ramuri ale economiei noastre naţionale, ci şi participarea masivă a întregii ţărănimi, a tuturor locuitorilor satelor, a clasei muncitoare, specialiştilor, oamenilor de ştiinţă, tineretului, femeilor, a tuturor forţelor active ale naţiunii noastre socialiste. Prin împletirea efortului tuturor factorilor, materializîndu-se concepţia unitară a secretarului general al Partidului Comunist Român de dezvoltare multilaterală a ţării, se va da României strălucirea de mîine, cînd va asigura bunăstarea şi fericirea a 30-40 milioane de locuitori ce se prevede că vor trăi pe acest pămînt românesc. Conducerea nemijlocită de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului, preşedintele republicii, a comandamentului naţional pentru coordonarea tuturor acţiunilor de mobilizare, unire şi valorificare a forţelor umane şi materiale necesare, constituie chezăşia certă a înfăptuirii neabătute, la timp şi în bune condiţiuni, a marilor obiective stabilite pentru continua înflorire a agriculturii noastre.

Atingerea acestor obiective va avea influenţe deosebite asupra activităţii şi vieţii materiale şi spirituale a întregii naţiuni. Dacă înfăptuirea acestui program va duce la mari transformări în organizarea teritoriului patriei, arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, fără îndoială, el va duce şi *„la mari transformări în concepţia oamenilor. Trebuie să acţionăm în aşa fel încît să asigurăm transformarea naturii, realizarea condiţiilor pentru a obţine recolte bogate în orice împrejurări, dar şi pentru transformarea oamenilor, ridicarea spiritului lor revoluţionar, a nivelului de pregătire politică, profesională, culturală"*.

În antichitate, o parte a ţării noastre, provincia Dacia romană, reorganizată în interesul şi folosul potentaţilor Imperiului roman, era denumită *Dacia Felix*, cu alte cuvinte, Dacia roditoare, Dacia fericită. Marele orator şi vizionar revoluţionar Gheorghe Cristescu, primul secretar general al Partidului Comunist Român, în 1921, era convins că *România plus socialismul va fi raiul pe pămînt*, întrezărind o Dacie Felix pentru întregul popor. Noi, astăzi, în anii cei mai fertili din întreaga istorie multimilenară a poporului român, noi, cei care trăim în *epoca Ceauşescu*, cu asemenea remarcabile realizări în toate domeniile vieţii materiale şi spirituale şi cu un asemenea program de asigurare a viitorului, sîntem pe deplin îndreptăţiţi a numi şi noi patria celor 23 de milioane, a întregului nostru popor, o adevărată Dacie Felix, o Românie socialistă, prosperă, fericită.

MIRON COSTIN:

NEUITAREA LUCRURILOR ŢĂRII

Prof. univ. dr. I. C. CHIŢIMIA

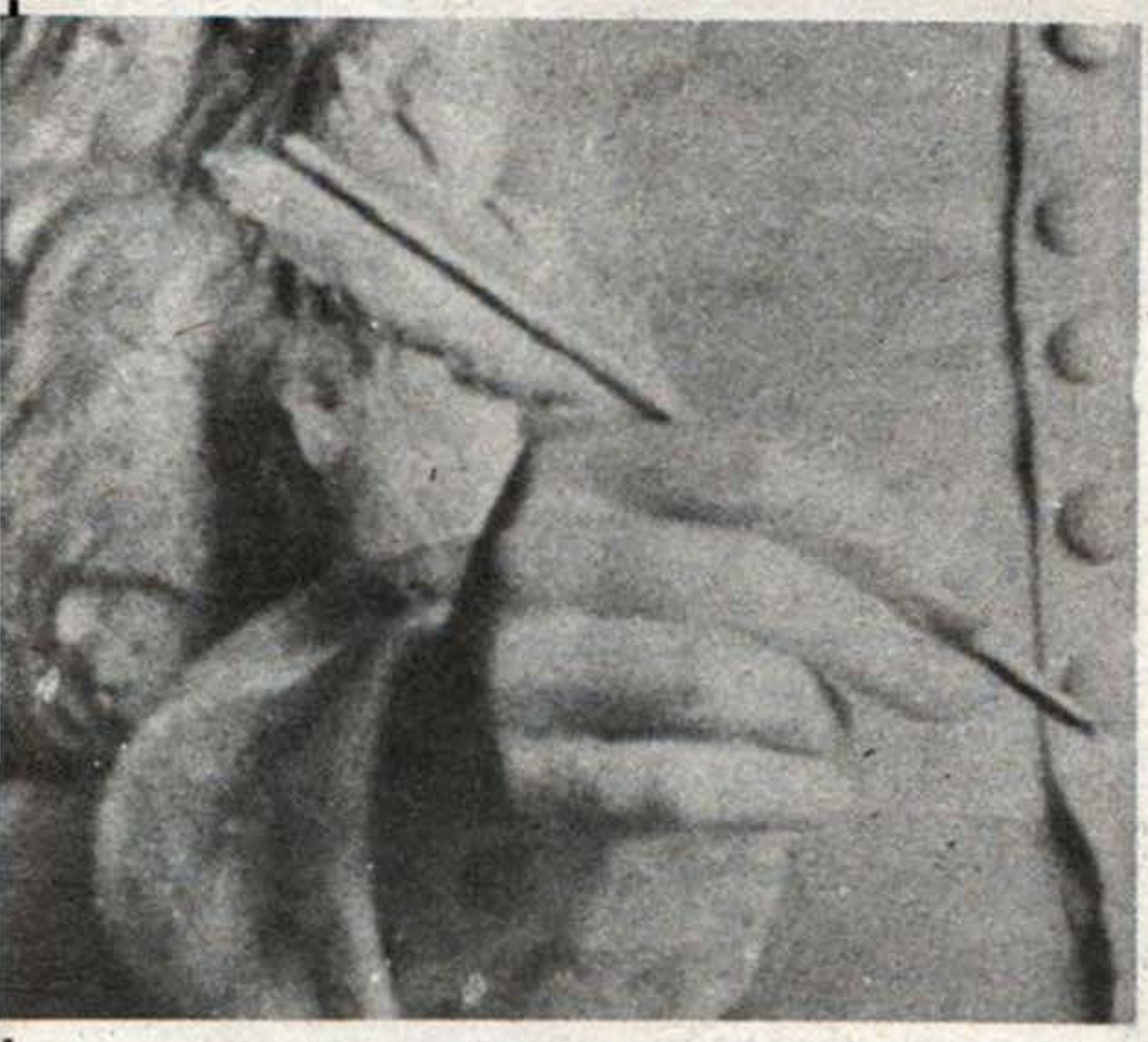

Secolul XVII este un secol al clasicismului românesc, iar Miron Costin, prin excelenţă, un ilustru reprezentant. Cărturar de o vastă cultură, el scrie sub luminile autorilor antici, dar nu-i copiază. El cultivă scrisul în limba naţională, deşi cunoaşte foarte bine limba latină pe care însă n-o foloseşte, precum vechii umanişti europeni. Opera sa este străbătută de ideea morală în viaţa de stat şi în societate, în relaţiile dintre oameni şi dintre naţiuni. Creaţia sa istorică ni-l dezvăluie înzestrat cu un excepţional simţ de observaţie directă. El are, totodată, un remarcabil simţ de reconstituire a realităţilor vii, după documente şi relatări orale. El nu inventează fapte, ci restituie adevăruri.

La 350 ani de la naşterea sa, Miron Costin se înfăţişează ca unul dintre cărturarii reprezentativi ai românilor, care şi-a slujit poporul, dîndu-i o operă istorică strălucită, luptînd pentru ca patria sa să nu „rămîie întru întunericul neştiinţei".

Corespondenţă cu Sobieski

Miron Costin făcea parte dintr-o familie de boieri[1], care politiceşte, se ridicaseră de curînd, adunîndu-şi o însemnată avere în moşii şi sate. Ioan (Iancu) Costin, tatăl cronicarului, era mare postelnic în 1627, cînd îl aflăm trimis cu o solie în Polonia. În 1633, anul naşterii lui Miron, Ioan Costin era hatman. Împreună cu alţi boieri a sprijinit oştirile poloneze care se opuneau invaziei armatei otomane comandate de Abaza paşa. În 1634, Ioan Costin cu familia sa, temîndu-se de represiunile otomanilor şi ale noului domn Vasile Lupu (1634-1653), s-a refugiat în Polonia. La recomandarea seimului regional al Podoliei, regele Vladislav IV (1632-1648) i-a acordat boierului moldovean titlul de nobil polon. Titlul a fost recunoscut, în 1638, şi fiilor săi Alexandru, Miron şi Potomir. Miron Costin avea atunci cinci ani. Se afla cu familia sa pe moşia Nowosilka Nowa, lîngă Bar.

Ioan Costin nu învăţase carte, nu ştia nici măcar să se iscălească. El şi-a dat însă copiii la învăţătură, îngrijindu-se de educaţia şi formarea lor. Miron a studiat în colegiile iezuite din Bar şi Cameniţa şi, probabil, Lvov. Şi-a format o solidă cultură umanistă, a acumulat o bogată informaţie istorică pe care o va folosi în scrierile sale de mai tîrziu.

Spre sfîrşitul domniei lui Vasile Lupu, prin 1652-1653, Miron Costin, împreună cu fraţii săi, s-a întors în ţară. Domnul l-a trimis cu o solie în Polonia, prilej de a stabili noi contacte cu dregătorii curţii regale, legături şi relaţii pe care le vroia folositoare ţării sale. În calea ameninţării otomane, Miron Costin credea că Moldova se putea bizui pe sprijinul polon. Misiuni diplomatice la curtea polonă a avut cărturarul şi în timpul domniilor lui Gheorghe Ştefan (1653-1659) şi Istratie Dabija (1661-1665). A stabilit legături cu Jan Sobieski, la

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1969, 8/1971, 4/1972, 10/1975.

În imagine: detaliu din statuia lui Miron Costin aflată la Iaşi.

a cărui urcare pe tron (1674) a fost prezent. A purtat, de asemenea, corespondență cu Sobieski, precum și cu alți înalți demnitari polonі. În 1680 îl sfătuia, în scrisori, pe regele polon să se împace cu țarul și să pornească împreună contra otomanilor care amenințau centrul Europei.

Orientarea filopolonă a cărturarului și omului politic român izvora dintr-un cald sentiment patriotic, de datorie față de țara sa, a cărei securitate și neatîrnare căuta să le consolideze prin alianțe externe favorabile. Altfel, el nu aprobă fuga domnitorului Ștefan Petriceicu în 1673 în Polonia, atîta timp cît nu era justificată de un pericol real. „Așa cu șoaptele, *nu cu sfat* — scrie cărturarul — au făcut și Petriceicu vodă, de au lepădat, fără de nici o nevoie, domnia țării și s-au dus în Țara Leșească, den care faptă să strînge țara Moldovei astăzi".

Pînă în acel an 1673, Miron Costin trecuse prin mai multe mari dregătorii, se însurase cu Ileana Movilă, nepoata lui Simion Movilă, și adunase o considerabilă avere, care-i consolidase pozițiile printre marii boieri. În 1676, a primit titlul cel mai înalt, de mare logofăt. A participat, în 1683, alături de Gheorghe Duca, la asediul Vienei[1]. De cealaltă parte a cîmpului de bătălie se aflau oștirile comandate de Jan Sobieski, cu care știm că avea strînse legături. Victoria lui Sobieski asupra otomanilor i-a dat lui Miron Costin, după o perioadă de „cumplite vremi", o mare încredere în posibilitatea de eliberare și a țării sale de sub dominația străină.

În 1685, Constantin Cantemir a urcat pe tronul Moldovei. Noul domn, promovînd o politică orientată spre relații bune cu Poarta, considera familia Costinilor — pentru legăturile lor cu polonii — periculoasă pentru domnie. A început o încordată rivalitate între Cantemiri și Costini. Aceștia au fost acuzați de complot. Velicico, fratele lui Miron, a fost ucis în decembrie 1691. Cîteva zile mai tîrziu a fost ridicat și Miron de la moșia sa de la Barboși. Pe drumul Iașilor a căzut și capul său. Așa s-a stins mintea cea mai luminată din Moldova acelei vremi. Nicolae Iorga avea să remarce că, în momentul morții, marele cărturar își mîntuise sufletul cu opera pe care o lăsa neamului său.

Gînd slobod

Diplomat, militar, om de acțiune politică, Miron Costin a găsit timpul necesar să scrie o operă de mare valoare. Cu o bogată cultură, cu o experiență de viață multiplă, cunoscînd bine pămîntul românesc, cu prilejul expedițiilor militare la care participase sau în timpul soliilor sale, cînd se aflase în Transilvania (1659-1660), Țara Românească (1683), Miron Costin a fost în măsură să lege viu și organic faptele, să interpreteze complex evenimentele istorice.

Grigore Ureche emisese idei în legătură cu originea poporului și limbii române, cu unitatea românilor, fără însă a le dezvolta, idei denaturate apoi de interpolatorii operei

Basorelief reprezentîndu-l pe cărturarul moldovean citind Poema polonă *în fața lui Jan Sobieski*

sale. Miron Costin luînd cunoștință de asemenea, neadevăruri și „ocări", se revoltă, ca om luminat ce era, și se hotărăște să alcătuiască un letopiseț integral al Moldovei, în care să expună pe larg și pe înțelesul tuturor „începutul" țărilor și al poporului român. N-a avut însă răgazul necesar și, de aceea, s-a străduit mai întîi să reia povestirea istorică de acolo de unde o lăsase Ureche — domnia lui Aron Vodă (1591, 1592-1595) — cu gîndul că va scrie și „letopiseț întreg de va avea zile". *Letopisețul țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, după cum consemnează însuși cărturarul pe pagina de titlu,

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1983.

a fost „scos de Miron Costin, vornicul de Ţara de Gios în oraş în Iaş" în anul 1675.

Miron Costin a purces să scric însufleţit de gîndul de a lumina pentru contemporani istoria îndepărtată a poporului şi a nu lăsa să intre în umbră pentru urmaşi vremurile noi, binecunoscute de el. Dragostea de patrie l-a animat mereu în acţiunile sale. Scrierea istoriei, după Miron Costin, trebuia făcută fără părtinire şi fără gînd ascuns. „La acest fel de scrisoare — mărturiseşte el — gînd slobod şi fără valuri [tulburări] trebuieşte". Sau, după cum notează în altă parte a operei sale: „Nemică nu strică credinţa aşe celora ce scriu letopiseţele ca făţăria, cînd veghe voia şi unuie şi coboară lucrul cu hulă altuia". Totodată istoria, pentru el, nu însemna numai consemnarea faptelor trecute, ci şi tragerea unor învăţăminte din desfăşurarea evenimentelor, din zugrăvirea unor drame sociale sau omeneşti, care puteau fi evitate. „Letopiseţele — spune el — nu sînt numai să le citească omul, să ştie ce au fost în vremi trecute, ce mai mult să fie de învăţătură, ce este bine şi ce este rău, şi de ce-i rău să se ferească".

Reprezentant al marii boierimi, Miron Costin era, firesţe, pentru apărarea intereselor acesteia. De notat însă că, la fel ca Ureche, el gîndea organizarea ţării nu atît ca un stat în care boierii să aibă toate privilegiile şi să facă ce vor, cît mai ales ca pe un stat cu legi interne, în care domnul să consulte un sfat legal constituit din boieri. Faţă de domnia cu puteri absolute, cu acte deseori necugetate, crude şi absurde, efectuate sub impulsul ambiţiei sau furiei personale, un stat feudal bazat pe o ordine internă legală însemna, evident, un progres. Gîndirea sa politică nu depăşeşte, desigur, vremurile sale, dar cărturarul nu este indiferent la viaţa şi suferinţele maselor populare şi notează la loc potrivit: „Blestemul săracilor nu cade pe copaci". El consideră că cei mari trebuie să aibă „grije de cei mici". Are o concepţie de înţelegere şi ocrotire a mulţimilor, mai ales că existenţa şi puterea lor nu sînt de neglijat în stat. „Adu-ţi aminte — repetă el stăpînului ţării — că a multe gloate de oameni eşti stăpîn". Cărturarul nu trece cu vederea, de exemplu, revolta ţăranilor sub domnia lui Alexandru Iliaş (1633), cînd răsculaţii se ţineau după convoiul domnitorului alungat şi cereau să li se dea boierii exploatatori ca să se răzbune.

Cu toată poziţia şi limitele epocii şi clasei sale, Miron Costin s-a ridicat peste scăderile omeneşti şi a judecat obiectiv pe eroii operei sale, acţiunile lor, evenimentele istorice. Cu o formaţie de umanist, avînd sensul realist istoric al vieţii şi civilizaţiei umane, a aşezat în prim plan *omul* şi umanitatea. Astfel, deşi era împotriva otomanilor, totuşi nu s-a lăsat orbit de ură pentru a nu recunoaşte meritele unora dintre ei. Abaza paşa fusese adversarul Costinilor, dar cînd a fost omorît la Constantinopol, Miron Costin nu s-a bucurat de căderea lui, ci a notat imparţial: „Om Abaza paşa, vestit cu războaiele asupra persului şi oştean direpţ".

Biruit-au...

Miron Costin s-a călăuzit în opera sa după principiul că istoricul dă seama, în faţa istoriei, de afirmaţiile sale: „Eu voi da seama de ale mele, cîte scriu". Sub pana sa, faptele oamenilor relevă caracterele. În acest sens, cronica sa este nu numai o înşiruire de evenimente istorice, ci şi o galerie de portrete, bine creionate, văzute de la o anumită înălţime morală, care-i domină opera.

Scrierea sa face, totodată, dovada talentului literar deosebit al autorului. De la un capăt la altul, opera sa are o construcţie şi un stil caracteristic. Este de remarcat că nu se simte o diferenţă între modul de a nara evenimentele după izvoare scrise sau spusele bătrînilor şi între modul de a prezenta faptele văzute de el însuşi. Există o autentică unitate de stil şi artă literară.

Pentru deosebita sa realizare artistică este des citat tabloul invaziei lăcustelor, văzut de Costin în Podolia, în 1647. „Eram eu atuncea la şcoală la Bar, în Podolia, pre cale fiind de la sat spre oraş". Şi alţi contemporani ai săi au fost martori la asemenea calamităţi. Un tablou însă cu accentele şi desfăşurarea dinamică a imaginilor ca în opera lui Miron Costin nu există în vreo altă literatură europeană. Lecturile bogate, cunoaşterea cărţilor populare şi a folclorului, asimilarea graiului popular conferă operei sale trăinicie şi viabilitate.

Cărturarul n-a apucat să ducă letopiseţul mai departe de anul 1661. Copia ultimă a manuscrisului a fost lăsată, cu unele locuri albe (pentru sume de bani, cantităţi de materiale, precizarea unor ani), în intenţia unei reveniri cu completări şi, probabil, continuări. Ceea ce a rămas este însă de o valoare deosebită. În letopiseţul său, a aşezat magistral istoria în pagini literare.

Miron Costin nu este deci autorul unei simple cronici a Moldovei. Opera sa de istoric şi cărturar, viziunea sa asupra istoriei româneşti este întregită prin poemul filozofic *Viaţa lumii*, prin alte lucrări publicate în limba polonă (*Cronica Ţărilor Moldovei şi Munteniei*, *Istoria în versuri polone despre Ţara Moldovei şi Munteniei*), menite să facă cunoscute istoria ţării şi dincolo de hotarele ei, precum şi prin lucrarea de sinteză *De neamul moldovenilor, din ce ţară au ieşit strămoşii lor*, în care reuşeşte să prezinte începuturile îndepărtate ale po-

De strajă la toate zările

Col. dr. GHEORGHE CRISTACHE

Miron Costin a fost mai puțin relevat — de cei ce s-au aplecat asupra vieții și operei sale — în ipostaza de ostaș. O ipostază în care el s-a aflat nu puțină vreme, pentru că iubindu-și țara cu ardoare, a stat cu sabia în mînă, de strajă, la toate zările și numai cînd armele i-au dat răgaz, s-a apucat de „scrisori".

Educația militară a primit-o în familie de la tatăl său, Ioan-Iancu Costin. Cariera ostășească și-a început-o în anul 1651, cînd a luptat nu departe de Camenița contra tătarilor și cazacilor. Vasile Lupu l-a utilizat și ca diplomat în conflictul său cu Matei Basarab. Și Gh. Ștefan, urmașul ctitorului de la Trei Ierarhi, s-a bizuit pe el, în 1653, în luptele de la Sirca și Popricani, din apropierea Iașilor. Ulterior, împreună cu oștile ardelene ale lui Gheorghe Rákóczi II, a participat la lupta de la Șoplea împotriva seimenilor, lefegii răsculați din Muntenia.

În 1658, august-octombrie, din ordinul voievodului Gheorghe Ghica și a marelui vizir Mehmed Köprülü, Costin a mers în Transilvania, trecînd prin Țara Bîrsei, pe la Alba Iulia, Oradea, Ineu, lăsîndu-ne un valoros itinerar militar cu interesante aprecieri. În timpul efemerei domnii a lui Ștefăniță Lupu — Papură-Vodă, Miron Costin a ajuns pîrcălab de Hotin (1659), comandant de oaste cu atribuții de apărare a cetății. Cîțiva ani mai tîrziu, împreună cu Istrate Dabija a mers la Uivar (1663), parcurgînd Țara Românească pînă la Turnu Severin. Atunci, scria el în De neamul moldovenilor, *a văzut podul peste Dunăre „de piatră, cu turnuri de piatră carele se poate pînă astăzi... căruia cu ochii noștri am privit pragurile prin apa limpede a Dunării".*

Alexandru Iliaș l-a numit vornic al Țării de Jos (1667-1671), dregătorie în care intrau și atribuții oștășești. În anul 1672 a mers la cetatea Camenița și, la întrebarea vizirului dacă se bucură de victoriile otomane, i-a răspuns fățiș că dorește ca împărăția sultanului să se întindă oricît, „numai peste țara noastră să nu se lățească". Poziția lui hotărîtă i-a determinat pe turci să nu ierneze atunci în Moldova.

Aceeași grijă față de menținerea independenței țării a vădit-o în 1683, cînd, întors cu Gheorghe Duca de la Viena — unde participase formal la asediul întreprins de otomani[1] — a găsit Moldova cotropită de oștile polone venite să sprijine candidatura la tron a lui Ștefan Petriceicu. Cu acest prilej, cînd vodă Gheorghe Duca cu o seamă de boieri voiau să fugă pentru a scăpa de primejdie, Miron Costin i-a spus răspicat domnitorului: „Să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri". Căzut prizonier, Costin a fost dus la Dașov, în castelul regelui Jan Sobieski care l-a ținut în mare cinste, așa cum merita un atare viteaz. În amintirea acestor relații i-a dedicat acestuia lucrarea Poema polonă, *întocmită în 1684 — de fapt o istorie în versuri a faptelor de eroism ale românilor, pe care, prin intermediul polon, cronicarul voia să le facă cunoscute Europei.*

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1967, 7/1983.

porului român, simbioza daco-romană, precum și caracterul unitar al evoluției țărilor române, a limbii, obiceiurilor și tradițiilor. ***De neamul moldovenilor*** este o scriere în care patriotismul autorului vibrează în pagini impresionante, de mare însemnătate în istoria culturii românești. Sentimentul patriotic din care a izvorît scrierea este mărturisit din *Predoslovie*: „Să încep osteneala aceasta, după atîtea veacuri, de la descălecatul țărilor cel dintîi de Traian împăratul Rîmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, să sparie gîndul. A lăsa iarăși nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o samă de scriitori, este inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedere feliul neamului, din ce izvor și seminție sînt lăcuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Muntenești și românii din țările ungurești, că tot un neam sînt și o dată discălecați".

Miron Costin a adus o înnoire fundamentală în literatura și, am putea spune, cultura românească veche. Cultivat și talentat, stimulat de un fierbinte patriotism, el a pătruns cu succes din sfera istoriei în sfera literaturii. La trei veacuri jumătate de la nașterea autorului, opera sa își păstrează neștirbită valoarea, frumusețea și puterea exemplară a dăruirii cu care a fost creată „cît să nu să uite lucrurile și cursul țării".

NUNTA DE LA SUSENI
ŞI TRAGICUL EI EPILOG

ELENA DIACONU

Toamna anului 1691: al şaptelea an al domniei lui Constantin Cantemir[1]. Bătrînul voievod — oştean destoinic, dar puţin învăţat („carte nu ştiia", spune Ioan Neculce) — se lăsa călăuzit îndeosebi de îndemnurile a doi sfetnici: Lupu Bogdan, căsătorit cu Ruxandra, fiica mai mare a voievodului şi, mai ales, Iordache Ruset, fiul lui Constantin Ruset Cuparul, cel poreclit de Nicolae Costin „matca tuturor răutăţilor". Inteligent, îi „ajungea capul la toate socotelile" spune Neculce, dar ambiţios şi lacom fără de margini, Iordache Ruset fusese făcut vistiernic de bătrînul Cantemir, dregătorie în care se ilustrase prin jefuirea la care a supus ţara sub oblăduirea domnului: „scotè mulţime de orînduieli [biruri] pe ţară" — arată tot Neculce —, ceea ce i-a atras dezaprobarea unora dintre vechii boieri ai ţării. Printre aceştia, marele logofăt Miron Costin, care, deşi nu mai era chemat la Curte, nu putea să nu vadă cum merg treburile statului şi, cu îndrăzneală, dar şi cu dragostea faţă de ţară pe care o vădise şi în operele sale, să-i spună o dată lui Cantemir la masă: „Mai rar cu paharele, Măria Ta, şi mai des cu orînduielile, că ţara îi iertată de la Poartă, şe-i vrea să-ţi dai Măria Ta sama odată şi nu-i putè".

Fratele lui Miron, Velicico (Velişco) Costin, fire aprigă şi nestăpînită la mînie, fusese şi el scos din dregătoria de mare hatman al ţării şi, împreună cu el, unii mari boieri din familiile Costache, Racoviţă, care-i erau rude şi prieteni. Toţi aceştia socoteau că pentru a scăpa ţara de Iordache Ruset şi de fraţii lui, trebuia înlăturat domnitorul care-i proteja, obiectiv urmărit dealtfel şi de Constantin Brîncoveanu, domnul Ţării Româneşti.

Domnitorul Constantin Cantemir a simţit ostilitatea marilor familii boiereşti şi a încercat o aplanare a conflictului ce se profila prin căsătoria fiicei sale Elisabeta (Safta) cu Pătraşcu, unul din fiii lui Miron Costin, nuntă plănuită pentru 25 decembrie 1691. Înainte, însă a avut loc o altă nuntă boierească la Băcani (de fapt, Suseni — un sat aparţinător de Băcani). Aici, în conacul marelui logofăt Toader Palade, potrivit cronicii lui Neculce, s-a serbat pe la începutul lui decembrie căsătoria lui Ion (Ioniţă) Palade, fiul lui Toader, cu Nastasia Racoviţă, fiica vel vornicului Ion Racoviţă şi a Anastasiei Cantacuzino[2]. După Dimitrie Cantemir — *Viaţa lui Constantin Cantemir* —, la conacul amintit ar fi avut loc nunta lui Velicico Costin cu Aniţa Palade, sora lui Ion. Acordăm însă mai mult credit lui Neculce, care îl menţionează pe Velicico ca fiind deja cumnat al mirelui, deoarece şi tradiţia nescrisă păstrează în această formă amintirea evenimentului, deşi el are o vechime de aproape trei secole.

La nuntă au venit mai toţi marii boieri ai ţării: Constantin, Lupu, Şolomon şi Vasile, fiii răposatului Gavriliţă Costache, cu moşii în ţinuturile Tutova şi Fălciu, familiile Racoviţă, Jora şi mulţi alţii. Miron Costin nu a luat parte, veghind lîngă soţia sa Ileana, bolnavă, la Barboşi (localitate numită azi Miron Costin), una din moşiile cărturarului, situată în apropierea Romanului. Probabil din acelaşi motiv nu au participat nici fiii săi. În timpul petrecerii, boierii au găsit prilejul şi pentru a se sfătui cum să-l înlăture din domnie pe Constantin Cantemir şi să-l înlocuiască cu

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 8/1973; 4/1983.

Constantin vodă Cantemir — domnul care şi-a plecat urechea la pîrile unelitorilor

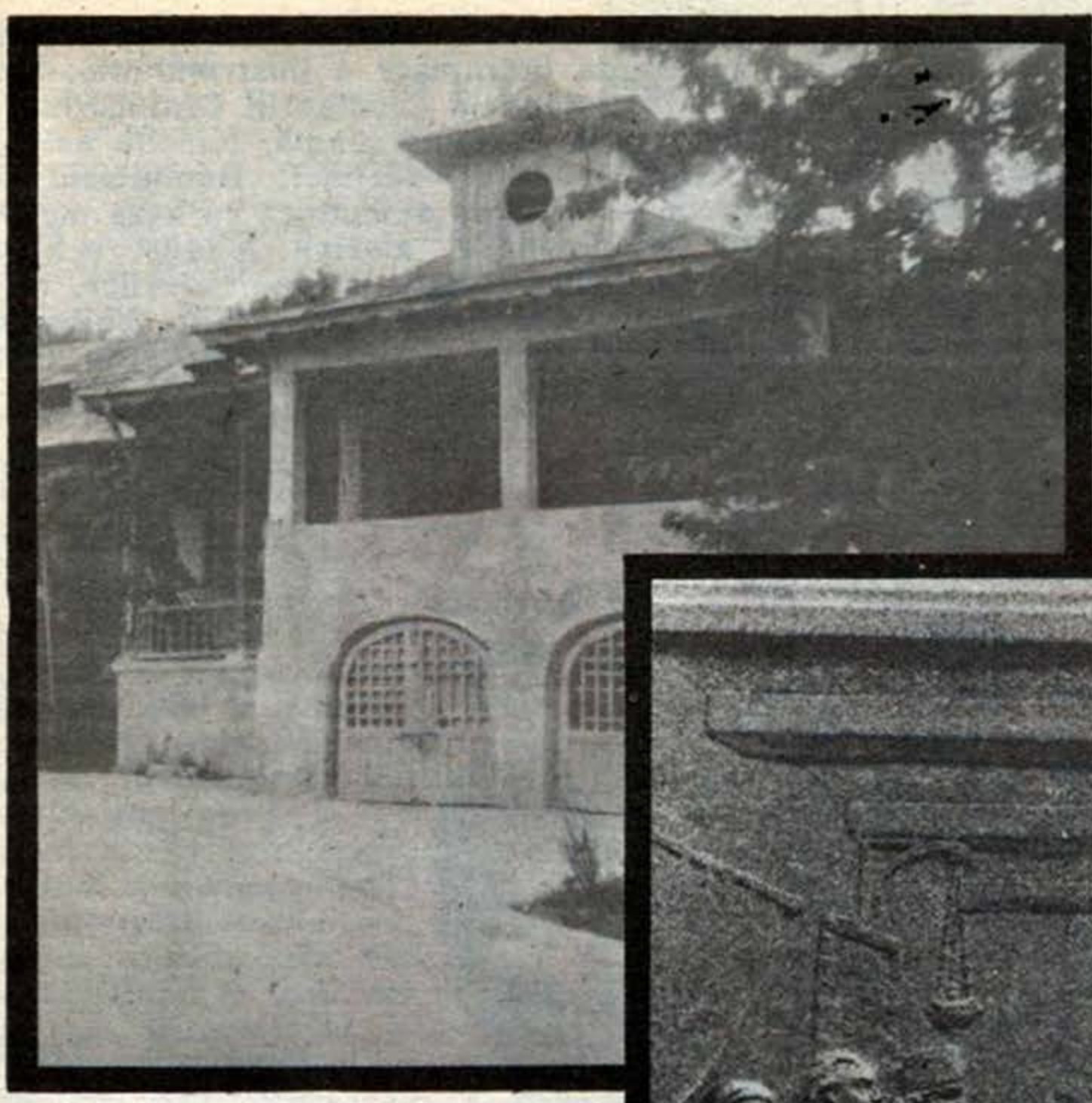

Conacul Palade din Suseni — locul unor dramatice evenimente — într-o imagine de azi

Velicico Costin. Complotiştii l-au atras de partea lor şi pe Ilie Ţifescu, poreclit Frige-Vacă, cumnat cu Ioniţă Palade. Imediat după nuntă, acesta a fugit la Iaşi şi a destăinuit domnitorului întreg complotul. „Cantemir vodă — continuă *Letopiseţul* lui Neculce —... au şi răpezit într-o noapte boierinaşi de-i lui şi slujitori, să-i prindză pe toţi, pe aciie. Deci unii au scăpat în Ţara Muntenească, iar pe carei i-au prinsu i-au adus la Ieşi. Şi pe Velicico vornicul... l-au adus la Ieşi". Ameninţat cu moartea, unul dintre cei prinşi, Gheorghiţă Apostol, a destăinuit numele celorlalţi, indicîndu-l printre ei, cum notează Dimitrie Cantemir, şi pe Miron Costin. Informaţia aceasta este însă eronată, Dimitrie Cantemir făcînd-o pentru a-şi apăra tatăl de vina reală în moartea marelui cronicar.

Îndemnat de Cupăreşti (Ruseteşti), domnitorul l-a bătut cu buzduganul pe Velicico Costin, „căci era mai om decît toţi [adică se arăta mai dîrz]", şi la îndemnul aceloraşi sfătuitori, care i-au zis că „de vreme ce te-ai grăbit de l-ai bătut nu-l lăsa viu. Păzeşte de-l omoară, că de-a scăpa viu, mîne, poimîni el ne omoară pe toţi", a ordonat să fie decapitat. Execuţia a avut loc la locul obişnuit pentru boieri, în faţa porţii Curţii domneşti din Iaşi. Dar Iordache Ruset şi fraţii lui nu s-au mulţumit cu atît: „Acmu, de vreme ce-ai omorît pe Velicico, trimite de prinde şi pe frate-său, Miron logofătul, de-l omoară. Ori vinovat, *ori nevinovat* [subl. ns.] să nu scapi, c-apoi încă a hi mai rău şi de tine şi de noi".

Domnitorul a trimis pe vătaful Macri cu slujitori la Barboşi, unde l-au găsit pe Miron Costin, plîngîndu-şi soţia, care murise între timp. În zadar l-a rugat cronicarul pe slujitorul domnesc să-l lase mai întîi să-şi îngroape soţia. Acesta, „om rău şi de nemic", i-au tăiat capul undeva în drumul Romanului. „Că de l-ar hi dus în Ieşi — continuă Neculce — poate s-ar hi îndreptat şi n-ar hi perit".

Într-adevăr, se pare că domnitorul se căia de fapta comisă la îndemnul răilor săi sfetnici:

Basorelief înfăţişînd scena arestării lui Miron Costin de către trimişii lui Constantin Cantemir

pe fiii lui Costin, întemniţaţi, i-a eliberat fără să se atingă de averea lor şi cît a mai trăit — un an şi ceva — a regretat mînia din acel decembrie 1691.

Amintirea acestor evenimente care au marcat tragicul sfîrşit al cronicarului (de la a cărui naştere marcăm, în acest an, 350 ani) nu s-a păstrat numai în cronici şi în memoria localnicilor, ci şi în construcţii arhitectonice. Printre vechile clădiri, se mai păstrează conacul Palade din satul Suseni, comuna Băcani, judeţul Vaslui, unde, în toiul unei nunţi, s-a pus la cale un complot cu un sfîrşit atît de tragic.

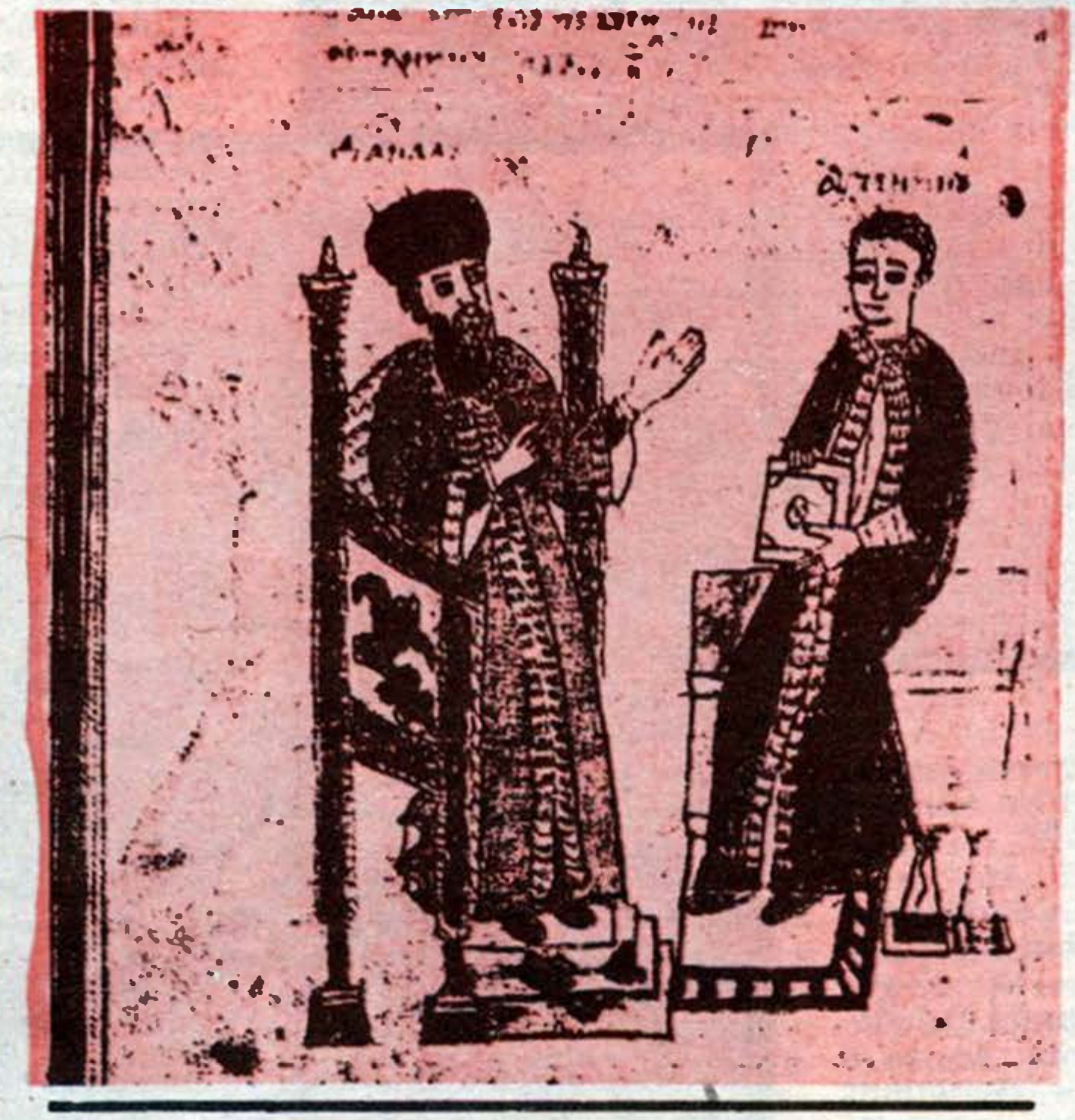

Academia bucureşteană — „vatră de lumină" pentru tinerii din sud-estul european

VITALIE STĂNICĂ

Întemeiată la finele secolului XVII, între zidurile vechii mănăstiri cu acelaşi nume, ce se afla pe aceeaşi vatră pe care astăzi se înalţă clădirea Universităţii, a cărei piatră de temelie a fost pusă la 10 octombrie 1857, instituţia de învăţămînt superior din Bucureşti, denumită Academia domnească de la Sf. Sava, şi-a cîştigat o binemeritată reputaţie citiar de la începuturile existenţei sale. Inteligenţa şi zelul cu care voievodul Constantin Brîncoveanu[1] a ocrotit, dezvoltat şi înzestrat instituţia, alături de înţeleapta îndrumare a ilustrului umanist care a fost stolnicul Constantin Cantacuzino[2], au constituit, de bună seamă, temeiul acelui bun renume al Academiei. Domnitorul a înzestrat acest lăcaş de cultură cu baza materială trebuincioasă, alocînd fonduri pentru plata dascălilor şi pentru hrana elevilor, atît din fondurile vistieriei, cît şi din veniturile mănăstireşti (care pe acea vreme erau mai sigure decît cele ale domniei).

Prima relatare mai documentată şi mai autorizată asupra Academiei o găsim la două decenii de la începuturile sale. Cel ce ne-o oferă, cu probitate şi autoritate ştiinţifică, este învăţatul Alexandru Helladius, care scria în cartea sa *Status praesens ecclesiae graecae*... (Starea prezentă a bisericii greceşti), apărută la Altdorf (Bavaria), în anul 1714, că în această instituţie se dau învăţături filozofice şi filologice la nivelul unei facultăţi de arte liberale (Facultas Artium) din Universităţile medievale apusene şi, prin urmare, ea îşi merita numele de Academie. Erau aprecierile unui erudit, care studiase mulţi ani la Universităţile din Amsterdam, Oxford, Halle, Praga şi Altdorf.

Tot Helladius aduce importante amănunte despre conţinutul şi organizarea procesului de învăţămînt în cadrul Academiei, la începutul sec. XVIII. Baza programului de studiu o constituia filozofia neoaristoteliană, în interpretarea lui Teofil Coridaleu (un învăţat de formaţie padovană — ca şi stolnicul Constantin Cantacuzino, dealtfel).

Unele manuscrise ale celor care au studiat la Academie şi care s-au păstrat pînă azi, ne arată disciplinele ce se predau: logica, istoria, fizica, matematica, retorica, poetica, astronomia, psihologia, metafizica, limbile greacă şi latină, iar mai tîrziu franceza şi italiana etc. Cursurile se ţineau în limba greacă — pe atunci limba de circulaţie cultural-ştiinţifică în această parte a Europei, precum latina în apusul continentului. După Helladius numărul elevilor era de 150-200.

Actele domneşti privitoare la activitatea acestei instituţii de învăţămînt ne dezvăluie — fapt deosebit de revelator pentru acel timp — că în „Alma Mater" de pe malurile Dîmbo-

[1] [2] *Magazin istoric*, nr. 5/1969, 1/1973, 7/1979; 2/1970, 11/1982.

viței învățau nu numai odraslele boierești, ci și feciori ai tîrgoveților, ai clerului inferior, ai sărăcimii. Pentru aceasta, anaforaoa (cererea) Divanului Țării Românești adresată domnitorului Constantin Nicolae Mavrocordat (și aprobată de acesta), din 9 mai 1746, reprezintă un izvor concludent. Acest document conține (pentru prima dată) și menționarea oficială a obligativității de a avea studii pentru a putea ocupa funcții și a te bucura de „cinste" în stat. În motivarea cererii Divanului, citim: „De vreme ce în pămîntul nostru vedem că de la o seamă de vreme toți feciorii de boieri s-au răcit de către învățătură... încît au rămas mai proști la învățătură decît alte trepte mai de jos".

Încă din perioada de început a activității Academiei, putem reține numele unor dascăli de vază, cum a fost, de pildă, primul director al acesteia, Sevastos Chimenitul, din Trapezunt, fost director al Academiei din Constantinopol, pentru atragerea căruia Constantin Brîncoveanu n-a precupețit pungile cu galbeni. Un alt dascăl celebru, care a creat o adevărată școală la sfîrșitul sec. XVIII, a fost Lambru Fotiade. Dintre discipolii săi reținem pe: Zenobie Hagi Pop din Sibiu (ajuns apoi director al Băncii imperiale din Viena), pe cărturarii Dinicu și Iordache Golescu, frații Cîmpineanu, cronicarul Naum Rîmniceanu ș.a.

Domnitorul Constantin Brîncoveanu a dorit ca acest lăcaș de cultură să slujească drept „vatră de lumină" nu numai pentru fiii pămîntului românesc, ci și pentru tinerii din tot sud-estul european, cărora li s-au asigurat și mijloace de existență, cărți, rechizite etc.

Și, într-adevăr, porțile Academiei au fost larg deschise și pentru tinerii de peste fruntariile Țării Românești. Cursurile ei au fost frecventate de tineri greci, bulgari, sîrbi, albanezi. Mulți dintre absolvenții Academiei, reîntorși în patria lor, s-au aflat în fruntea luptei popoarelor lor pentru propășire și neatîrnare. Dintre studenții bulgari amintim pe Nicola Piccolo (Sava) din Veliko Tîrnovo, pe Ștefan și

Cîteva dintre vestiții dascăli ai Academiei bucureștene (de sus în jos): Carol Wallenstein, Petrache Poenaru, Eftimie Murgu, Gheorghe Ioanid, Aaron Florian

În p. 10: *dascăl și elev din București într-o miniatură colorată din sec. XVIII, aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S. România*

Atanasie, nepoții lui Sofronie din Vrața (Vracianski) — care a tipărit prima carte bulgară *(Chiriacodromion)* la Rîmnic în 1806 — și, mai ales, pe viitorul doctor Petăr Beron, care a publicat, în 1824, la Brașov, primul abecedar în limba bulgară.

Faima Academiei bucureștene a ajuns și în Rusia. O dovadă este faptul că între anii 1705-1707 au fost trimiși în Țara Românească ca bursieri, tinerii Andrei Mihailov (traducător de greacă veche la departamentul extern al Rusiei și Danilo Vasiliev (elev al Școlii de științe matematice și de navigație). Primul trebuia să studieze latina și alte științe ce se predau la București, iar cel de-al doilea venea să învețe în principal limba noastră. Trimiterea celor doi bursieri, la Academia din București se încadra într-un plan mai larg, prin care țarul Petru cel Mare urmărea să-și creeze cadrele necesare înfăptuirii marilor sale reforme. Alți colegi ai celor doi bursieri trimiși la București au luat drumul Olandei, Angliei, țărilor germane etc. În epoca aceea, în Rusia se pregătea întemeierea Academiei de la Petersburg și a unei universități. Este foarte posibil ca cei doi bursieri trimiși la noi să fi fost pregătiți pentru a deveni dascăli universitari la Petersburg sau Moscova[1].

Atenția acordată studenților de peste hotare se vede și dintr-un raport întocmit în anul 1815, de trezorierul școlilor, Grigore Brîncoveanu, către vodă Caragea, prin care propunea să se aprobe rugămintea mai multor tineri străini, care părăsindu-și „patria și alte școli", au venit la București „cu intenția de a se perfecționa în studii". Pentru aceasta ei cereau să li se acorde burse și să fie găzduiți în afara localului Academiei, căci aceasta nu mai avea locuri.

În cel de-al doilea deceniu al veacului trecut, a apărut tot mai necesară organizarea învățămîntului în limba română. Acest deziderat s-a împlinit odată cu venirea lui Gheorghe Lazăr[2], care a ridicat învățămîntul românesc pe o treaptă mult mai înaltă. Începînd cu anul 1818, cînd a apărut *Înștiințarea* lui Lazăr care chema fiii poporului nostru să învețe „în limba maicii sale", învățămîntul românesc a fost așezat tot mai ferm pe temeliile necesităților naționale, răspunzînd aspirațiilor nobile de progres, unitate și independență ale poporului nostru.

---

[1] Această idee a fost avansată într-o comunica a istoricului sovietic B.L. Krasnobaev, despre perioada de început a activității Universității din Moscova, ținută la cel de-al XV-lea Congres internațional de științe istorice, din 1980, la București.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1973.

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din mormintele adormiţilor din Cîmpia muntеană, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

TEZAURUL PRINCIAR DE LA AGIGHIOL

MIHAI GRAMATOPOL

În primăvara anului 1931, autorităţile din jud. Tulcea au fost sesizate că pe locul numit Movila lui Uţă (un tumul funerar, cum s-a stabilit ulterior) din localitatea Agighiol, „căutătorii de comori" întreprind săpături, firește, neautorizate. De îndată s-au luat măsuri pentru sistarea acestei „îndeletniciri", fiind anunţate, în acelaşi timp, cercurile ştiinţifice. În luna octombrie, acelaşi an, prof. I. Andrieşescu, asistat de D. Berciu, care a şi publicat un studiu asupra tezaurului acum un deceniu şi jumătate, au început cercetările sistematice, care au dus la descoperirea unui mormînt cu două camere funerare alăturate şi *dromos* (coridor de acces) din piatră, descoperire foarte valoroasă pentru cunoaşterea unor aspecte culturale ale vieţii străvechilor locuitori ai patriei noastre, în primul rînd a ritualului lor de înmormîntare. În mormînt au fost găsite splendide piese de armură din argint aurit, vase de asemenea din argint şi podoabe de aur, veritabile capodopere artistice ale toreuticii geto-dacice, ca şi piese de ceramică grecească de import, ce au înlesnit datarea ansamblului în primul sfert al sec. IV î.e.n. Spre această datare conduce şi numărul relativ redus de obiecte din aur, căci în rîndul societăţii greceşti şi traco-getice se înregistrează atunci o criză a aurului, fastuoasele armuri de aur specifice sec. V î.e.n. fiind înlocuite cu piese din argint şi argint-aurit, cu nimic mai prejos însă din punct de vedere artistic.

Cele cîteva mici aplice vestimentare de aur şi fragmentele de colier descoperite, *toate*, în mormîntul secundar provin din mediul scitic, unde atare decoraţie aparţinea costumaţiei feminine, ceea ce confirmă constatarea lui Andrieşescu — anume că mormîntul secundar adăpostea rămăşiţele unei femei. Probabil că soţia principelui get de la Agighiol a fost o scită, asemenea căsătorii (care statorniceau, totodată, alianţe politice între diferite etnii) fiind frecvente în acea vreme. Mormîntul acestei principese va fi cuprins, de bună seamă, mai multe podoabe din aur, dar, aşa cum a remarcat I. Andrieşescu, cîndva, în antichitate, tumulul a mai cunoscut vizita altor „căutători de comori", care vor fi luat cea mai mare parte a pieselor din aur.

Dar peripeţiile tezaurului de la Agighiol nu s-au. isprăvit nici după cercetările întreprinse în anul 1931. În timpul celui de-al doilea război mondial, o parte din piesele aces-

tei comori (adăpostite în vechea aripă a Universității bucureștene) s-au pierdut ca urmare a bombardamentului la care a fost supusă clădirea. Odată cu aceasta au dispărut și toate fotografiile și clișeele făcute în timpul cercetărilor din 1931 (înainte de a fi publicate[1]). Așadar, piesele expuse astăzi într-o vitrină specială a Muzeului de istorie a R.S. România cuprind doar ceea ce a mai putut fi recuperat din acest tezaur princiar pe care ni-l putem doar închipui în toată splendoarea sa.

Piesele păstrate — un coif, două apărătoare pentru pulpe (denumite pulpare sau cnemide), două pahare-rytonuri, cinci fiale (cupe), dintre care una de bronz, cîteva aplice de harnașament *atît plate*, cît și în relief tridimensional (așa numitul *ronde-bosse*), ca și podoabele vestimentare răzlețe din aur — constituie o mărturie sugestivă a înaltului nivel la care ajunsese creația artistică a geto-dacilor la începutul sec. IV î.e.n. și oferă, totodată, suficiente elemente pentru analiza și încadrarea tipologică a tezaurului.

Nu vom intra în detalii privind descrierea pieselor; acest lucru a fost făcut în diferite lucrări și, dealtfel, imaginea lor vorbește de la sine asupra înaltei măiestrii a meșterilor care au realizat diferitele componente ale tezaurului. Căci — evident — podoabele nu au fost confecționate toate o dată și de către un singur orfevrier. De asemenea, nu au fost produse într-un anume centru meșteșugăresc, ci de către meșteri itineranți, care, venind din diferite părți, executau *la comandă* piesele solicitate de o anume curte princiară, după care porneau la alte curți, în căutarea altor comenzi. Astfel se explică, pe de o parte, diversitatea de motive artistice în cuprinsul unuia și aceluiași tezaur și, pe de altă parte, asemănarea cu piesele din alte tezaure (Peretu sau Craiova), ilustrînd unitatea de

[1] O analiză detaliată a pieselor componente și a analogiilor cu alte tezaure a fost publicată în 1969 de către prof. univ. Dumitru Berciu, la Berlin (ca studiu monografic) și la București (cap. III al lucrării *Arta traco-getică*) — *n.r.*

cultură materială și spirituală a strămoșilor noștri.

Se impun totuși cîteva precizări cu privire la imaginile reprezentate pe obrăzarele coifului (cîte un călăreț șarjînd cu sulița) și pe apărătoarea de la ceafă (doi călăreți orientați în sensuri opuse și avînd drept centru de simetrie o rozetă) — așadar este vorba de reprezentări laice. Și mai sugestivă pentru natura profană a acestor reprezentări o constituie imaginea de pe unul din pulpare: sus un călăreț cu arcul în mînă, jos un personaj șezînd pe tron cu un șoim în mîna dreaptă și cu un ryton de corn în mîna stîngă.

Este cea dintîi confirmare a rytonurilor de os în mediul geto-dacic, ceea ce întărește afirmația lui Diodor din Sicilia, care, relatînd împăcarea dintre Lisimah și regele geților Dromihete, precizează că „în cele din urmă, [Dromihete] puse să se toarne macedonenilor vin în cupe de argint și de aur, pe cîtă vreme *el și tracii lui beau vinul în pahare de corn și de lemn, așa cum obișnuiesc geții* [s.n.]". Piese caracteristice în mediul getic, rytonurile (atestate încă din sec. IV î.e.n.) vor dăinui pînă în sec. I-II e.n., un asemenea obiect bogat împodobit numărîndu-se printre capturile luate de Traian din comoara regelui Decebal.

Ca și în cazul coifurilor de la Băiceni și Poiana Coțofenești, anterioare în timp celui de la Agighiol, ori al aceluia aflat acum la Detroit (S.U.A.) sau al aceluia descoperit la Peretu, trebuie să semnalăm prezența pe piesa amintită a doi ochi mult măriți („apotropaici"), meniți, în mentalitatea celor de atunci, să-l ferească de primejdie pe purtător.

Toate aceste reprezentări antropomorfe, ilustrînd scene din viața cotidiană a geților — lupta, vînătoarea, oficierea unor ritualuri — impresionează prin realism și veridicitate și constituie expresia unui mediu artistic bine conturat specific geto-dacilor.

Inscripția aflată pe una din cupele de argint prezintă o importanță cu totul excepțională, deoarece, pe de o parte,

(Continuare în p. 45)

Prof. JACQUES GODECHOT
Universitatea Toulouse-le Mirail, Franța

Studiul istoriei este indispensabil ca scrisul, cititul și socotitul

— Cum vedeți rolul istoriei în vremea noastră?

— S-a spus că istoria este „memoria omenirii". O omenire fără memorie, adică necunoscătoare a istoriei ei, ar fi asemănătoare unui individ lipsit de ținere de minte. Așadar, studiul istoriei trebuie să înceapă încă din școala elementară. Franța, care acum cîțiva ani a suprimat predarea istoriei în primele clase, regretă măsura luată și va reveni asupra ei. Studiul istoriei este la fel de indispensabil ca scrisul, cititul și socotitul. Apoi să nu uităm ce a spus italianul Benedetto Croce: „Istoria este întotdeauna istorie contemporană". Adevăr valabil pentru o perioadă revoluționară mai mult decît pentru oricare alta. Revoluțiile care au avut loc începînd cu 1770 și cele care se desfășoară în zilele noastre ne ajută să înțelegem prima mare epocă revoluționară, pe care am propus s-o numim „atlantică" sau „occidentală", avîndu-se în vedere regiunile unde s-a desfășurat în principal. Ea a început în America de Nord, către anul 1770, și a cuprins treptat Europa Occidentală (Irlanda, Țările de Jos, Belgia, Franța, Germania, Italia, Elveția) apoi, în epoca napoleoneană, s-a extins în Europa Centrală și Orientală (de pildă în Polonia — unde de fapt începuse înainte de 1789 —, țările dunărene) și, în sfîrșit, în America de Sud.

Ampla mișcare revoluționară nu s-a încheiat în 1814, odată cu Restaurația (restabilirea Bourbonilor în Franța), ci a continuat în Balcani, s-a reactivat în 1830 și 1848 și nu s-a stins decît spre 1870. Această revoluție deține un loc esențial în istoria contemporană. Repet: lumea actuală nu poate fi înțeleasă fără ca revoluția despre care vorbim să fie cunoscută. Pregătesc, pe această temă, ediții revăzute și adăugite ale lucrărilor mele *La Grande Nation* (Marea Națiune) și *La Contre-Révolution* (Contrarevoluția).

Istoricii trebuie să fie la curent, pe cît posibil, cu progresele tuturor științelor, mai ales cu cele ale științelor numite „umaniste" (filozofie, sociologie, psihologie). Ei trebuie însă să le folosească cu precauție, pentru ca istoria să nu devină un subprodus al sociologiei. În schimb, „științele auxiliare" istoriei sînt de mare ajutor: demografie, arheologie, istoria mentalităților, „istoria cantitativă" prin utilizarea ordinatoarelor; de asemenea, folosirea magnetofonului permite realizarea anchetelor orale și îmbogățirea istoriei contemporane prin chestionarea martorilor încă în viață, în așteptarea deschiderii arhivelor.

— Ce părere aveți despre România și istoria ei?

— Românii au jucat și joacă un rol capital în istoria sud-estului european, dar și un rol important în istoria universală. Cînd eram student, prin 1931 sau 1932, am avut ocazia să-l întîlnesc pe Nicolae Iorga și să discut cu el. Am fost uimit de amploarea cunoștințelor, de profunzimea gîndirii sale.

Dată fiind specialitatea mea, perioada care mă interesează cel mai mult din istoria României este sfîrșitul secolului XVIII și sec. XIX. Este inutil să insist asupra legăturilor care s-au statornicit între Franța și România și ale căror urme se pot vedea în București, aproape la tot pasul. Am fost frapat de asemănarea dintre București și Toulouse, orașul în care profesez: ambele sînt situate cam la aceeași latitudine, într-o mare cîmpie fluvială, în apropierea munților; sînt orașe care concentrează în jurul unui nucleu vechi mari bulevarde moderne. În împrejurimile lor se practică aceleași culturi: viță de vie, porumb, pomi fructiferi. Nu m-am simțit nici o clipă străin în România. Cunoșteam deja mulți istorici români și le apreciam lucrările. La București, unde am fost foarte bine primiți, am putut să-mi fac o imagine de ansamblu asupra școlii românești de istorie, care mi s-a părut a fi una de certă valoare.

— Care e rolul unei reviste de cultură istorică?

— Trăim într-o epocă de transformări rapide dar și radicale ale tehnicii, deci și ale societății. Oamenii resimt, mai mult ca oricînd, nevoia de a ști cum trăiau strămoșii lor, în epoci care mai de care mai diferite de a noastră.

Cred că, din toată lumea, Franța este țara care are cel mai mare număr de reviste de popularizare a istoriei: există opt astfel de reviste, dintre care trei au fost înființate după 1979. Trebuie să adăugăm și emisiunile istorice ale Radioului și Televiziunii. Unul din principalii autori ai acestor emisiuni, Alain Decaux, a fost ales în Academia franceză[1], fapt care reprezintă recunoașterea „setei de istorie" a marelui public. Consider că specialiștii, mai ales profesorii din învățămîntul superior și cercetătorii, nu trebuie să se închidă în „turnul lor de fildeș". Ei trebuie să pună rodul muncii lor la dispoziția marelui public, scriind în revistele de popularizare a istoriei.

C. P.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1979.

BULGARIA: SÎNGEROSUL AN 1923

CRIȘAN ILIESCU

În imagine: bătălia de la Pazargik (iunie 1923), în viziunea pictorului D. Ghiugenov.

La terminarea primului război mondial, Bulgaria a trecut — asemenea multor state capitaliste — printr-o criză zdruncinătoare, atît economico-politică, cît și instituțională și morală. Pierzîndu-și creditul, partidele politice „tradiționale" au fost nevoite să se retragă de la conducerea țării, pe care și-a asumat-o, ca urmare a victoriei în alegerile parlamentare din august 1919, partidul Uniunea Popular-Agrară Bulgară (U.P.A.B.), condus de Aleksandăr Stamboliiski. Avînd majoritatea parlamentară, acesta a promovat o politică îndreptată în special împotriva marii burghezii, care a început să vadă în Parlament o frînă în monopolizarea de către ea a puterii politice.

În replică, partidele politice burgheze au lansat, în numele reinstaurării „ordinii și legalității", începînd din anul 1920, o campanie, din ce în ce mai intensă, de înlăturare a regimului agrarian.

Boris III își dă acordul

Concomitent cu orientarea tot mai clară spre stînga a maselor largi populare, au proliferat organizațiile militare și înțelegerile între partidele politice burgheze. Ele s-au aliat în organizația denumită Armonia populară (Naroden sgovor), aflată sub conducerea lui Aleksandăr Țankov și în care factorul decisiv era Liga militară. „Mai tîrziu am înțeles că, în realitate, sarcina principală a acestei uniuni [Liga militară] era de a lupta contra comuniștilor și a agrarienilor", spunea acuzatul Dimităr Porkov (colonel în timpul evenimentelor din 1923), în depoziția sa la procesul intentat în august 1954 de Colegiul militar de pe lîngă Tribunalul Suprem al R.P. Bulgaria participanților la actele reprobabile din anul 1925. Țarul Boris III (1918-1943), al cărui tată, Ferdinand I de Saxa-Coburg (1908-1918), fusese obligat să abdice, în octombrie 1918, și-a dat în taină acordul pentru accelerarea pregătirilor în vederea înlăturării prin forță a guvernului agrarian. „Cu circa două luni înaintea loviturii de stat de la 9 iunie, țarul mi-a fixat o întîlnire... Întîlnirea a avut loc în Parcul zoologic... El m-a întrebat imediat: «Ce se întîmplă cu armata?». I-am răspuns că starea de spirit existentă în corpul ofițeresc e de o asemenea manieră, încît s-ar putea exprima printr-o manifestare nedorită împotriva guvernului Stamboliiski. Monarhul mi-a replicat că trebuie să împiedicăm o asemenea manifestare, depunînd toate eforturile în acest sens... Dar cînd i-am spus că, în pofida eforturilor noastre, nu-i putem opri pe ofițeri și l-am întrebat ce să facem, atunci a ridicat din umeri și a avut o expresie a feței care pentru mine a însemnat că nici el nu vede o altă ieșire și că este de acord cu această atitudine a ofițerilor, respectiv cu înlăturarea lui Stamboliiski. A doua zi, am raportat conducerii centrale a Ligii militare despre întîlnirea cu monarhul. S-a tras concluzia definitivă că țarul nu va fi împotriva loviturii de stat. Am stabilit și data: joi, 8 spre 9 iunie..." — arăta mai tîrziu, în depoziția sa în fața Tribunalului Suprem, generalul în rezervă Ivan Vălkov. Boris III a tatonat înainte terenul, contînd pe deteriorarea vizibilă a relațiilor dintre Partidul Comunist Bulgar și guvernul agrarian, intervenită spre sfîrșitul anului 1922.

În noaptea de 8 spre 9 iunie 1923, forțele unite ale burgheziei bulgare, cu sprijinul armatei, au trecut la acțiune[1]. Ele au înfăptuit o „lovitură de stat militaro-fascistă", după cum apreciază istoriografia bulgară[2], înlăturînd de la putere guvernul Uniunii Popular-Agrare Bulgare și instaurînd un regim politic de aceeași orientare. „La Sofia, lovitura de stat n-a întîmpinat nici un fel de rezistență din partea forței armate a statului. Anticipat, ea [armata] a fost subordonată statului major al conspiratorilor. Patrule militare au înlocuit patrulele poliției și au ocupat secțiile de poliție. Doar doi polițiști — unul din fața Teatrului Național, celălalt la Secția 1 poliție — au opus rezistență complotiștilor, ceea ce nu a influențat în nici un fel evenimentele", arată Kăniu Kojuharov, în lucrarea sa *Aleksandăr Stamboliiski, biografičen ocerk* (Aleksandăr Stamboliiski, schiță biografică). Ministrul de război, cel de interne și alți reprezentanți supremi ai puterii au fost arestați. Prin decret regal, s-a format un nou guvern, condus de Aleksandăr Țankov. Aleksandăr Stamboliiski care, în acea perioadă, se afla în comuna sa natală, Slavoviță, a încercat să organizeze rezistența împotriva autorilor loviturii de stat, ridicîndu-i la luptă pe țăranii din împrejurimile Pazargikului, dar, în numai cîteva zile, el a fost înfrînt de forțele burgheziei, prins și asasinat în mod bestial.

Încă de-a doua zi, 9 iunie, în aproape toate județele țării au izbucnit răscoale împotriva noului guvern. La Plevna, Șumen, Varna, Plovdiv și în numeroase alte zone ale Bulgariei, alături de țărani au luptat și muncitorii, însă în fața trupelor regulate, bine înarmate, răzvrătiții au fost învinși. Guvernul Țankov a instaurat în toată Bulgaria un regim de sîngeroasă teroare. Peste 3 500 membri și simpatizanți ai Uniunii Popular-Agrare Bulgare, între care șase miniștri și cîteva zeci de deputați în Parlament, au fost uciși. Alte zeci de mii au fost condamnați la închisoare.

În lunile care au urmat loviturii de stat, în condițiile crizei politice interne și sub presiunea maselor populare, Partidul Comunist Bulgar și-a schimbat radical strategia și tactica. Reapreciindu-și linia de conduită adoptată la 9 iunie, respectiv poziția de neutralitate, partidul a luat o hotărîre, în Plenara sa din 5-7 august, în care se arăta că lovitura de stat de la 9 iunie a deschis criza în problema puterii, din care nu se poate ieși decît prin „insurecția armată a maselor". Chemînd pe muncitori și țărani la luptă într-un front unic pe baza unei largi platforme democratice, partidul comunist a trecut imediat la pregătirea insurecției. În acest scop, el s-a adresat U.P.A.B., P.M.S.D.B. (socialiștii largi), altor organizații, pentru a se realiza acest front unic. Liderii U.P.A.B. au acceptat imediat propunerea. Planul militar al insurecției prevedea ca aceasta să izbucnească concomitent în toată țara, iar, în eventualitatea declanșării ei înainte de vreme, într-un județ oarecare, să se desfășoare imediat și în celelalte județe, fără a se mai aștepta instrucțiuni speciale. În caz de arestare a cadrelor de conducere ale partidului, urma să fie organizată o grevă generală de protest, de 24 ore, mobilizîndu-se astfel muncitorii pentru pasul următor — insurecția.

La sfîrșitul lunii august, guvernul a aflat de pregătirea mișcării. La 12 septembrie, el a pornit o mare acțiune împotriva partidului comunist, interzicîndu-i ziarul, închizîndu-i clubburile și arestînd peste 2 000 comuniști. Conform planului insurecției, trebuia să se răspundă printr-o grevă generală de 24 ore. Greva, declanșată la Sofia, pe data de 14 septembrie, nu s-a transformat

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1973.

[2] *Istoriia na Bălgarskata komunističeska partiia*, Partizdat, Sofia, 1979, p. 239.

însă în grevă generală. În același timp, în unele sate, au avut loc ciocniri armate, provocate de încercările poliției de a aresta comuniști. Deși evoluția rapidă a evenimentelor impunea să se acționeze fără a se mai pierde nici o clipă, membrii C.C. al P.C. Bulgar nu au reușit să se întrunească decît abia la 15 septembrie. Cu această ocazie, s-a subliniat că insurecția este iminentă, încredințîndu-se unui număr de patru membri ai C.C., între care Vasil Kolarov și Gheorghi Dimitrov, sarcina de a fixa momentul declanșării ei. Trei zile mai tîrziu, s-a hotărît ca insurecția să înceapă în noaptea de 22 spre 23 septembrie. Dar, în noaptea de 19 spre 20 septembrie, mișcarea a izbucnit în județul Stara Zagora, fără a se propaga și în județele limitrofe, ceea ce a permis guvernului Țankov să o reprime foarte ușor.

Jertfa celor 5 000

Ca durată, ca participare a maselor și ca rezultate, acțiunea din noaptea de 22 spre 23 septembrie a fost foarte puternică în nord-vestul Bulgariei, îndeosebi în județul Vrața, unde forțele insurecționale au reușit să elibereze de sub stăpînirea militaro-fascistă aproape întregul teritoriu cuprins între rîul Isker și granița cu Iugoslavia, Munții Stara Planina și Dunăre. Profitînd de faptul că în celelalte județe răscoala fusese înăbușită, autoritățile țankoviste au putut concentra puternice forțe militare în această zonă insurecțională și, la 26 septembrie, au pornit o ofensivă generală împotriva ei.

În timpul procesului, în depoziția sa, acuzatul Dimităr Porkov arăta: „După lovitura de stat de la 9 iunie, am fost numit comandant al Secției 3 de pe lîngă Ministerul de război [grupă operativă a Ligii militare, prin care se îndeplineau hotărîrile acesteia]... Cînd a izbucnit răscoala din septembrie, am primit ordin să acționez în valea Dolnabania. În satul Radiuil, am ordonat ca răsculații să fie aduși în piață; tot în piață să fie adunat tot satul și, după ce le-am spus țăranilor că armata bulgară este fermă și puternică și că se va răfui cu toți cei care ridică arma împotriva ei, după ce i-am acuzat că au mers cu comuniștii, le-am spus să nu-i creadă, să nu se amăgească să meargă pe urmele lor și am ordonat ca răsculații să fie înjunghiați. I-au înjunghiat doi inși din detașamentul de represalii"... (extrase din lucrarea lui Nikolai Hristozov *Po direata na bezsledno izcezналite* Pe urmele celor dispăruți fără de urmă), Sofia, 1978.

În memoriile sale, apărute la Sofia în 1973, sub titlul *V stroia* (În formație), generalul de armată Ivan Mihailov, care, în timpul insurecției, a fost comandant de detașament, scrie: „La începutul lunii octombrie, în satul Sotocino au sosit alți membri ai bandelor de reprimare ale generalului Rozev, sub comanda colonelului Kuzmanov. Satul a fost închis. În curtea școlii, au fost adunați toți bărbații și toate tinerele care luaseră parte la insurecție. Apoi a început răfuiala. S-a alcătuit la repezeală o parodie de tribunal, care a condamnat la moarte opt persoane... După o sentință fără dovezi, fără anchetarea martorilor. Era o joacă cu viața oamenilor, ca la jocurile de noroc. În adevăratul sens al cuvîntului. Un exemplu în acest sens este soarta fraților Petăr și Țeko Lekov. Fasciștii au vrut să-l împuște pe unul dintre ei. Au luat două bețe de chibrit, unuia i-au rupt măciulia, le-au ascuns pe amîndouă apoi au spus către cei doi: «Cine trage bățul fără măciulie va fi împușcat». Zarul a hotărît moartea lui Petăr Lekov... Amenințîndu-i pe țărani că vor continua execuțiile, fasciștii le-au ordonat să încingă o horă, cunoscută mai tîrziu la noi ca «hora însîngerată». În fața călăilor adunați la ospăț, țăranii plini de jale și în plînsetele femeilor și copiilor au trebuit să danseze după clarinet și în bătaia tobelor...

Haita lui Kuzmanov avea experiență în organizarea unor astfel de hore. În dimineața zilei de 6 octombrie, în satul Lopușna, ea a pus în fața zidului casei pe care și-o construia Ivan Gheraskov... zece răsculați. Apoi a adunat acolo pe toți sătenii. O comandă scurtă, o salvă și, în fața ochilor tuturor, corpurile însîngerate ale celor zece s-au prăbușit. Piața răsuna de țipetele muribunzilor și ale celorlalți. Bătîndu-și joc de jalea oamenilor, acești degenerați ai lui Kuzmanov au ordonat să cînte muzica și, cu forța, i-au obligat pe țărani să joace o horă peste sîngele încă neuscat al fiilor, fraților și părinților lor".

După lupte crîncene, timp de trei zile, guvernul a înăbușit și ultimele focare de rezistență ale insurgenților, reinstaurînd puterea militaro-fascistă în toată țara.

În zilele eroice ale luptei armate din septembrie, muncitorii și țăranii au dat dovadă de un spirit de eroism și de abnegație inegalabile, dar eforturile lor nu au fost încununate de succes. Bandele fasciste au reprimat insurecția cu nemaiauzite acte de cruzime și teroare, mii de comuniști, agrarieni și alți bravi fii ai poporului bulgar fiind uciși fără judecată; zeci de mii de persoane au fost arestate și maltratate crunt; mii de familii au rămas ruinate și îndoliate. Pentru a se salva, numeroși antifasciști au fugit în străinătate. Casele răsculaților au fost jefuite și incendiate, iar prietenii și cunoștințele lor prigoniți.

La 7 noiembrie 1923, conducătorul Partidului Comunist Bulgar, Gheorghi Dimitrov, scria: „Cinci mii de comuniști, agrarieni și alți fii demni ai poporului — uciși cu ferocitate; cincisprezece mii de muncitori, țărani, învățători, preoți și alți intelectuali aflați în slujba poporului — arestați, maltratați și schingiuiți fără de milă; mii de familii ruinate și îndoliate; numeroase femei și fete batjocorite într-un mod îngrozitor; o mulțime de sate și orașe pustiite; întreaga țară — de la Burgas și Stara Zagora pînă la Ferdinand și Berkovița — înecată în sînge și lacrimi; acte de cruzime de nedescris, pe care poporul bulgar nu le-a cunoscut într-o asemenea formă nici în timpul perioadei de cinci secole de robie turcească..." Era un bilanț al reprimării insurecției antifasciste din septembrie

1923, care, după cum apreciază generalul de armată bulgar Ivan Mihailov, participant la evenimente, „a cutremurat sistemul monarho-fascist, a avut un mare ecou internațional și a jucat un rol hotărîtor în luptele ulterioare ale P.C. Bulgar împotriva fascismului și capitalismului".

Sprijinul frățesc al poporului român

Opinia publică democratică și progresistă din țara noastră a urmărit cu adîncă îngrijorare evenimentele din țara vecină. Încă înainte de luna iunie, ziarele și-au informat cititorii că „în Bulgaria partidele opoziției coalizate duc o luptă crîncenă în contra guvernului" (*Aurora*, 12 mai 1922), pregătindu-se un „complot militar" împotriva acestuia (*Adevărul*, 4 decembrie 1922). În coloanele publicațiilor democratice și revoluționare, au apărut numeroase știri, articole și reportaje, care au demascat caracterul loviturii de stat, politica internă de teroare și represalii, promovată de guvernul Țankov; s-a relatat despre rezistența opusă de poporul bulgar noului regim fascist. Arătînd că înlăturarea regimului agrarian a fost îndelung pregătită „de toate organizațiile politice burgheze" (*Dimineața*), deoarece „opera constructivă și salvatoare a domnului Stamboliiski nu însemna nimic pentru partidele reacționare" (*Facla*) din Bulgaria, presa românească sublinia că „nimeni nu s-a înșelat asupra faptului că noul guvern are în sînul său, și mai ales la temelia sa, elemente reacționare" (*Adevărul*).

În pofida penuriei de informații, deoarece granițele Bulgariei erau închise, numeroase articole apărute în ziarele românești au prezentat adevărul în legătură cu evenimentele din Bulgaria, combătînd declarațiile oficiale ale guvernului Țankov, referitoare la așazisul „entuziasm general" pe care l-ar fi provocat schimbarea regimului; ziarele au subliniat că aceasta reprezintă „o afirmație exagerată, menită să impresioneze mai mult străinătatea" (*Lumea nouă*), deoarece nu trebuie uitat că „sub guvernarea lui Stamboliiski țăranii au avut puterea și au exercitat-o efectiv" (*Dimineața*). Sub titluri ca: *Lupte crîncene în județul Varna, 10 000 țărani atacă Plevna, Execuții de comuniști, 15 000 de arestări și numeroase execuții la Sofia, Închisorile gem de răsculați* ș.a., presa democratică și revoluționară spulbera afirmațiile noului regim bulgar despre caracterul „pașnic" al loviturii de stat, despre „bucuria și liniștea" cu care poporul a primit schimbarea de regim, pentru a sublinia că, pe zi ce trecea, noul regim își afirma „caracterul reacționar, militarist și șovin". Demascînd și înfierînd regimul de teroare instaurat în Bulgaria, ziarul *Socialismul* sublinia că „asasinatul politic este în floare", că „evadările de sub escortă cu nelipsita împușcare a evadaților se repetă aproape zilnic", Bulgaria trăind „timpuri pe care nu le-a trăit de la emanciparea ei de sub Turcia".

Arătînd că succesul loviturii de stat și „mormanele de cadavre sîngerînde ale țăranilor bulgari" (*Munkás*) uciși de fasciști nu însemnau și încetarea luptei împotriva noului regim, presa democratică și revoluționară sublinia că „guvernul Țankov are împotriva lui masele", care „mîine se pot reculege, cu tendința de a-și afirma din nou voința" (*Adevărul*).

În zilele insurecției antifasciste din septembrie 1923, presa democratică și revoluționară românească a scris, de asemenea, pe larg, despre cele petrecute, arătînd că „Bulgaria este împărțită în două tabere care duc, una împotriva celeilalte, o necruțătoare luptă pe viață și pe moarte", forțele guvernului apărînd „un steag pe care stă scris menținerea supremației burgheziei și restrîngerea libertăților publice", în timp ce „pe steagul coaliției comunisto-țărăniste figurează stăpînirea țării de către muncitori și țărani și proclamarea unei republici de felul Rusiei sovietice" (*Adevărul*).

Presa militantă din România sublinia cu pregnanță că muncitorii s-au aflat în primele rînduri ale insurecției și că alături de ei a luptat cu abnegație țărănimea. Ea vorbea despre „dezlănțuirea mîniei colective atunci cînd poporului i se răpește libertatea de care i s-a dat odată prilejul să se bucure", despre faptul că „pe tot întinsul țării proletariatul înarmat porni să-și apere existența" și că „țărănimea a trecut de partea comuniștilor". Cititorul român era înștiințat, după declarațiile martorilor oculari, că „întreaga Bulgarie este în plină revoluție", că „se dau lupte crîncene în care comuniștii dau dovadă de un eroism admirabil" (*Socialismul*).

Subliniind amploarea insurecției, revista *Facla* publica materiale în care se arăta că „revolta zguduie, gigantică, șubredul tron al țarului Boris care, cu o remarcabilă prudență a dispărut... iar în Sofia... Țankov își pipăie desigur capul pentru a se convinge că se mai află la locul lui... Toate execuțiile în masă, toate asasinatele lașe, oribile, în închisori, nu i-au folosit. Cu sîngele lui va plăti sîngele lui Stamboliiski și flamura libertății va flutura din nou pe culmile Balcanilor, de la Dunăre la Marița".

Socialismul, *Tineretul socialist*, *Munkás*, *Lumea nouă*, *Adevărul*, *Aurora* și alte publicații au condamnat reprimarea insurecției bulgare, demascînd cruzimile săvîrșite de regimul lui Țankov. „Sub pretextul dezarmării populației — scria *Socialismul* — armatele regulate cutreieră satele și orașele și se dedau la felurite acte sălbatice. Țăranii și muncitorii care sînt bănuiți a fi luat parte la revoltă sînt arestați în masă. Mase întregi de arestați sînt transportați la malul Dunării și împușcați".

Odată cu condamnarea acțiunilor teroriste ale guvernului Țankov, în presă au fost lansate numeroase apeluri la acțiune pentru salvarea vieții antifasciștilor bulgari, pentru acțiuni de solidaritate cu poporul bulgar. În fruntea acestor acțiuni s-a situat Partidul Comunist Român care, adresîndu-se maselor largi de oameni ai muncii, a subliniat

(Continuare în p. 22)

1916 — MISIUNEA COLONELULUI RUDEANU LA PARIS (II)

Masivul şi violentul asalt al trupelor germane asupra complexului fortificat al Verdunului, declanşat în zorii zilei de 21 februarie 1916, provocase o situaţie deosebit de gravă pentru aliaţi, mai ales pentru Franţa. „După bătălia de la Marna — nota ambasadorul francez la Petrograd, Maurice Paléologue[1] — este ora cea mai tragică, cea mai decisivă, poate, a războiului". Verdun, acest vechi oraş francez, locul semnării celebrului tratat de la 843 care divizase pentru totdeauna imperiul lui Carol cel Mare, devenise în 1916 simbolul suprem al rezistenţei franceze. Apărarea lui cu succes constituia, în opinia Înaltului comandament francez, condiţia indispensabilă a victoriei.

Marea bătălie de la Verdun şi implicaţiile ei asupra participării României la primul război mondial constituie subiectul acestui nou fragment pe care-l publicăm din memoriile inedite ale generalului Vasile Rudeanu. Ele vin să întărească concluzia că în vara anului 1916 „singura forţă care mai poate interveni pentru a se putea face faţă situaţiei — după cum sublinia chiar generalul Joffre, comandantul şef al forţelor franceze şi aliate — rămînea armata română". În planurile de operaţii ale Antantei din această perioadă, intrarea României în luptă alături de Rusia, pe frontul oriental, era apreciată drept cea mai eficace soluţie în vederea realizării cu succes a ofensivei concentrice generalizate împotriva blocului Puterilor Centrale.

În iunie 1916, cînd se înregistra a doua fază critică a bătăliei de la Verdun — atunci cînd germanii atacau necontenit fără a mai ţine seama de pierderi, apropiindu-se pas cu pas de ultima linie de apărare — se constată o intensificare a acţiunilor diplomaţiei franceze, în primul rînd la Bucureşti, menite să finalizeze cît mai rapid tratativele cu România. Astfel, premierul Briand — care declarase la 7 mai colonelului Rudeanu că „reîntregirea neamului românesc este o chestiune de înaltă dreptate şi o chezăşie pentru viitorul echilibru politic al Europei" — atrăgea atenţia, la 28 iunie în mod stăruitor, guvernului român asupra situaţiei prezente: „În condiţiile actuale interesul României este să nu lase să treacă ocazia care se prezintă pentru a interveni cu eficienţă alături de aliaţi".

Imperativul „acum ori niciodată" prezentat la Bucureşti concomitent de puterile Antantei la începutul lunii iulie nu făcea decît să întă-

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

În imagine: 11 aprilie 1916: contraatac al trupelor franceze în timpul bătăliei de la Verdun.

rească ideea că Franţa, Rusia, Anglia şi Italia aveau nevoie de ajutorul României, deşi, după cum spunea ministrul de externe rus Sazonov, nimeni dintre aceştia nu ignora faptul că ţara noastră nu era încă pregătită pe deplin pentru a intra în război.

La rîndul său, şeful guvernului român, Ion I.C. Brătianu, care cunoştea prea bine situaţia şi posibilităţile alianţei la care se hotărîse să adere, cît şi ale viitorilor adversari, era conştient că momentul traducerii în fapte a deciziei premeditate încă din 1914 se apropiase. România dorea însă în circumstanţele istorice date, să-şi ia toate măsurile politico-diplomatice pentru a evita situaţii periculoase, care să dăuneze intereselor naţionale. În concepţia guvernului român, fără recunoaşterea din partea aliaţilor a revendicărilor naţionale juste nu putea fi nicidecum vorba despre intervenţia armatei române: „Pentru noi — sublinia Brătianu — rigorile şi sacrificiile unui război nu ar putea fi legitimate şi compensate decît prin realizarea aspiraţiilor naţionale". Intrînd în marele conflict mondial, ţara noastră nu avea intenţia să se amestece în diferendele dintre marile puteri. Insistînd să se declare război numai Austro-Ungariei şi să se pornească ofensiva doar în Transilvania — ceea ce a dat loc la neînţelegeri privind cooperarea militară cu Rusia, care dorea o acţiune la sudul Dunării împreună cu un atac al armatei generalului Sarrail —, Brătianu nu dorea decît să subliniere legitimitatea acţiunii viitoare a armatei române. „Dacă intrăm în război — telegrafia el la 18 iulie colonelului Rudeanu — e pentru a elibera teritoriile româneşti cu milioanele lor de români". În ceea ce priveşte poziţia faţă de vecinul din sud, atitudinea sa era fără echivoc: „Nu avem motive pentru a ataca Bulgaria".

În aceste condiţii, cererile guvernului român de a i se asigura tot sprijinul militar necesar începerii şi ducerii unui război de lungă durată se dovedeau pe deplin întemeiate. „Perseverenţa României de a-şi pregăti armata de război, împotriva tuturor piedicilor ce i se pun — declarase Albert Thomas, ministrul francez al armamentelor şi materialelor de război (1915-1917) — este pentru mine cea mai bună dovadă că ea doreşte să lupte cu orice preţ pentru libertatea fraţilor săi".

Dar dacă aceasta era dorinţa României, care a fost dorinţa aliaţilor în clipa în care solicitau ultimativ intrarea ei în război?

Aşa cum rezultă şi din memoriile generalului Rudeanu, Antanta era interesată în primul rînd să iasă din gravul impas în care intrase sub presiunea ofensivei germane de la Verdun.

Valoarea memoriilor inedite ale generalului Rudeanu o dă şi analiza făcută de o personalitate militară asupra ponderii intrării României în război, în acel moment strategic deosebit de dificil, pentru cauza aliaţilor din Antantă.

Dumitru PREDA

Cu toate sforţările desfăşurate de înaltul comandament german ca să stăvilească marea ofensivă [rusă] începută la 4 iunie 1916[1], luptele şi bătăliile pe frontul de la Verdun continuau cu aceeaşi înverşunare. La 6 iunie fortul Vaux fusese cucerit, la 8 iunie germanii pătrunseseră în tranşeele franceze dintre ferma Thiaumont şi pădurea Caillette. Între 8 şi 20 iunie deodată atacurile germane încetaseră. Se putea crede că marea ofensivă rusă avea să aibă un important efect revulsiv pe frontul de la Verdun. Această impresie însă dispăru repede. La 22 şi 23 iunie, germanii reluară ofensiva. În ziua de 23 cuceriseră întăririle de la Thiaumont şi localitatea Fleury.

Marea ofensivă rusă care avusese un puternic efect revulsiv asupra frontului italian nu adusese deci nici cea mai mică schimbare favorabilă la Verdun, dimpotrivă.

La Marele Cartier General francez, cu toată rezerva ce se păstra faţă de mine relativ la mersul ofensivei germane la Verdun, totuşi îmi dădeam bine seama că domnea o mare îngrijorare asupra soartei Verdunului. Mi se spunea că generalul şef Joffre era liniştit, pregătea o mare ofensivă franco-engleză pe Somme, care avea să descongestioneze Verdunul.

În Camera franceză erau mulţi deputaţi, în frunte cu Dalbiez şi Albert Faure, care ziceau că Verdunul avea să cadă în curînd. Jurnaliştii, pe care îi cunoşteam şi cu care vorbisem, se arătau şi ei foarte preocupaţi de înaintarea continuă a armatelor germane la Verdun. Nu trecu mult şi la 1 iulie 1916 izbucni aşteptata ofensivă franco-engleză de pe Somme[2].

Deşi aveam de rezolvat la comisiunea civilo-militară de la Paris numeroase şi grabnice chestiuni, căutam totuşi, sub diferite motive plauzibile, să mă duc cît mai des la Marele Cartier General al armatelor franceze ca să pot afla ce rezultate dădea ofensiva franco-engleză pe Somme. Am ştiut astfel că, după cinci zile de teribile lupte, cu tot avîntul şi eroismul trupelor franceze şi engleze, cu tot marele număr de vieţi din nou sacrificate, ofensiva franco-engleză nu dădea rezultatele aşteptate. O concavitate făcută în frontul german şi un mare număr de prizonieri, nimic mai mult. Despre o descongestionare a Verdunului nu se putea vorbi. În zilele de 11 şi 12 iulie, germanii dezlănţuiseră o nouă puternică ofensivă în sectorul Thiaumont-Souville şi se apropiaseră, în această parte, pînă la 4 kilometri de Verdun.

Generalul Pellé[3] mă întrebă cînd credeam că armata română ar putea intra în acţiune.

---

[1] Ofensiva condusă de generalul Alekseî Alekseevici Brusilov, desfăşurată pe frontul galiţian între 4 iunie şi 13 august 1916 a constituit cel mai însemnat succes militar al Rusiei în timpul primului război mondial.

[2] „Bătălia de pe Somme" (1 iulie-18 noiembrie 1916) a constituit replica Antantei la „bătălia de istovire de la Verdun", fiind la fel de sîngeroasă, dar şi ineficientă ca şi ofensiva germană. Ea nu a reuşit să împiedice transferarea unor importante efective germane — 18 divizii — pe frontul răsăritean împotriva Rusiei şi României. Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

[3] Maurice César Joseph Pellé (1863-1924), general francez, adjutant al comandantului şef al armatelor franceze (1914-1917), apoi comandant al Corpului 15 armată (1917-1918).

Am răspuns: De îndată ce cele două condiţiuni cerute de preşedintele Brătianu aveau să fie satisfăcute. Ar putea fi, am zis, începutul lui august.

Mareşalul Joffre, în memoriile sale, relevînd convorbirea, scrie: „La întoarcerea mea la Chantilly, la 17 iulie seara, generalul Pellé a venit să-mi raporteze o convorbire avută cu colonelul Rudeanu, însărcinat în misiune oficială în Franţa pentru a pune în regulă chestiunea intervenţiei române. După informaţiile date de acest ofiţer, guvernul român era hotărît să intre în luptă de partea noastră. Ofensiva ar începe la 8 august. Dificultăţile cu Rusia, care întîrziaseră multă vreme deciziunea guvernului român, păreau aplanate. Am să arăt mai departe pentru ce intervenţia acestui nou aliat, care apărea plină de făgăduieli, îmi părea plină de aleaturi [riscuri]".

Făgăduieli da, şi foarte mari, le spuneau tare şi clar unii ofiţeri din statul major al generalului Joffre; le arăta preşedintele Poincaré[1] în apelul adresat ţarului Nicolae II[2] ca să-l convingă să consimtă la intervenţia imediată a României în război. Aleaturile nu le cunoşteam, dar îmi dădeam bine seama că ambiţiunile politice ruso-engleze înrîureau continuu asupra intervenţiei României în război alăturea de Antantă.

Dorinţa de a salva Verdunul era atît de mare, încît guvernul francez vroia cu orice preţ ca să fie salvat.

Şi la Marele Cartier General al armatelor franceze toţi erau din ce în ce mai neliniştiţi de soarta Verdunului şi doreau neapărat ca el să fie salvat. O dorea generalul şef Joffre, fiindcă îşi dădea bine seama ce dăunătoare poate fi căderea Verdunului pentru întreg frontul din Franţa; o mai dorea, probabil, din cauza învinuirilor ce-i adusese ministrul de război, generalul Galliéni[3], că nu dăduse la timp destulă atenţiune frontului de la Verdun, de o importanţă considerabilă; în sfîrşit, din cauza discuţiilor aprinse mereu avute cu generalul Pétain, comandantul Grupului de armate de centru, asupra modului cum el înţelegea să fie condusă apărarea Verdunului.

Guvernul francez era convins că întreaga opinie publică franceză s-ar fi revoltat dacă, după atîtea nenumărate jertfe consimţite, Verdunul ar fi fost pierdut.

În marele duel de eroism şi glorie care de luni de zile se desfăşura, ca o formidabilă gigantomanie pămîntească, între francezi şi germani, preşedintele [de Consiliu] Briand îşi dădea seama că amorul propriu naţional francez era pus din plin în joc şi nu s-ar fi putut niciodată împăca cu pierderea Verdunului. Se spunea că într-o convorbire avută cu un prieten al său, care îi zicea că Verdunul nu avea o aşa de extraordinară importanţă strategică, preşedintele Briand răspunsese: „Nu ştiu dacă Verdunul are sau nu o importanţă strategică, dar sînt sigur că dacă îl vom pierde, întreaga Franţă ne va scuipa în faţă".

Nici armata franceză, istovită, greu încercată, nici cea engleză, după numeroasele pierderi avute pe Somme, nici armata rusă, cu toate că ofensiva lui Brusilov fusese dusă pînă la exces, nu o mai puteau face.

Armata italiană, care trecuse la contraofensivă, în urma insistenţelor generalului şef Joffre, se oprise, pretextînd dificultăţi de teren. Nici armatele de la Salonic nu erau în măsură să dezlănţuie o ofensivă care să aibă un efect revulsiv asupra frontului inamic de la Verdun.

Singura forţă care mai putea interveni pentru a face cu succes faţă situaţiunii era armata română [subl. *D. P.*].

Aceasta nu era numai părerea generalului şef Joffre, dar şi a întregului stat major care credea chiar că intervenţia armatei române în acel moment putea deschide Antantei drumul victoriei decisive.

Unii din aceşti ofiţeri o spuneau tare şi hotărît; dealtfel, după terminarea primului război mondial, [unul dintre ei] a şi publicat-o: „În momentul cînd intervenţia militară a României luă caracterul unei eventualităţi imineute (sfîrşitul lui iunie), ea apărea susceptibilă să aibă un efect decisiv. Era, la măsura sa, evenimentul care hotărăşte victoria prin intervenţia unor trupe noi în punctul sensibil şi la momentul voit, ca Dessaix la Marengo, ca Blücher la Waterloo. România, atacînd cu trupele sale intacte în punctul unde rezistenţa inamicului slăbea, trebuia să încline definitiv balanţa de partea aliaţilor, antrenînd ruina frontului oriental, preludiul şi gajul celui occidental".

În perioada aceasta, preşedintele Briand desăvîrşi satisfacerea celei de-a doua condiţiuni pusă de preşedintele Brătianu, şi anume aceea a revendicărilor politice. Pregătirea armatei române de război fu intensificată.

Corespondenţa între Marele Cartier General francez, respectiv generalul şef Joffre, şi

---

[1] Raymond Poincaré (1860-1934), om politic francez; de mai multe ori prim-ministru şi ministru de externe; preşedinte al Republicii (1913-1920).

[2] La 1 martie 1916, preşedintele Franţei a intervenit direct la ţarul Rusiei pentru a fi grăbită alăturarea României de partea Antantei: „Ar fi un grav pericol pentru aliaţi dacă această putere [România] ar ceda mai devreme sau mai tîrziu presiunii Germaniei. Mai mult, ar fi pentru ei [aliaţii] un real eşec moral şi militar [dacă ea ar persista în neutralitate pînă la sfîrşitul ostilităţilor. Franţa este dispusă să facă totul ce va depinde de ea pentru a determina intrarea în acţiune a României". În continuare, Poincaré adăuga: „Nu este de mirare că România doreşte, în principal, să acţioneze în regiunile pe care acordurile diplomatice i le-au rezervat şi se pare că armata română, sprijinită de armata rusă, mai solidă şi mai experimentată, va fi înflăcărată de propriul său rol eliberator pe un teatru [de operaţii] unde ea ar regăsi fraţii săi de neam".

[3] Joseph Gallieni (1849-1916), mareşal al Franţei; guvernator general al Parisului (1914), ministru de război (octombrie 1915-martie 1916).

mine, pune în lumină toată febrila grabă care domnea. Fraze ca: „Dat fiind dorința noastră comună de a vedea cît mai curînd posibil munițiile române ajunse la destinație, vă cer să dați de urgență ordinele necesare“[1] sau „V-aș fi obligat să-mi comunicați de urgență dacă sînteți de acord cu conținutul acestui tabel“[2], arată nu numai graba, dar și faptul că nu mai eram solicitatorul de altădată, desigur totdeauna foarte amabil primit, dar totuși, cu greutățile normale ce întîmpină omul care cere, și eu ceream tot ceea ce era mai prețios, muniții și armamente, în plus eram și ofițer al unei armate străine.

Graba mă transformase în colaborator, neapărat foarte modest, dar totuși un colaborator. Dar cît de mare era graba, trebuie observat că ea nu a împietat, cel puțin la început, asupra celor două condițiuni principale de observat pentru ca intervenția României să dea rezultatele optime: momentul intervenirii și planul de campanie ce armata română trebuia să urmeze.

Contribuțiile la pregătirea armatei române de război în faza a patra s-au intensificat, linia de comunicație prin Arhanghelsk a început să funcționeze normal și în ziua de 10/23 iulie 1916, am semnat *ad referendum* proiectul de convenție militară, care prevedea intrarea României în război[3].

În rezumat, pregătirea armatei române de război a trecut prin patru faze:

Prima fază, de la 21 februarie 1916, cînd germanii au dezlănțuit gigantica lor ofensivă pentru cucerirea Verdunului, pînă la 15 mai 1916, faza în care Antanta nu se preocupă, nici chiar nu vorbește, de pregătirea armatei române de război.

A doua fază, de la 15 mai 1916 pînă la 30 mai 1916, cînd, pe malul drept al Meusei, ofensiva germană se apropie de Verdun. Franța, recunoscînd importanța ce putea avea intervenția armatei române în război, a luat singură în mînă și împotriva vederilor potrivnice ale aliaților săi, cu un mare avînt, sprijinirea pregătirii armatei române de război.

Faza a treia, de la 30 mai 1916 pînă la 8 iulie, cînd Franța, față de surprinzătoarele mari succese inițiale ale ofensivei ruse, începută la 4 iunie 1916 și în urma intervențiilor diplomatice ale aliaților săi, frînează sprijinirea pregătirii armatei române de război.

Faza a patra, de la 8 iulie 1916 pînă la intrarea armatei române în război, cînd armata germană înaintase și ajunsese la 4 km de Verdun, și Franța, quasisingură, în cea mai mare grabă și cu toate posibilitățile sale caută să desăvîrșească pregătirea armatei române, ca să poată începe imediat războiul și apoi să-l ducă atît timp cît avea să lupte. Deci intervenția armatei române în război răsturnase complet situațiunea războiului pe frontul de la Verdun.

---

[1] Este vorba de scrisoarea din 4 iunie 1916 a generalului Joffre.

[2] Tabelul cuprindea cotele de material promise de Franța României la începutul războiului și pe cele expediate.

[3] Proiectul de convenție semnat de colonelul Rudeanu prevedea în principal intrarea în acțiune a României la 25 iulie /7 august, pe ambele fronturi în Transilvania și la Dunăre, în timp ce armata aliată de la Salonic urma să atace la 18/31 iulie forțele adverse din sudul Dunării. Documentul intra în vigoare doar după semnarea convenției politice dintre România și Antantă. O parte din clauzele acestui *proiect* au fost incluse în Convenția militară secretă din 4/17 august 1916 de la București. Vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1976.

BULGARIA: SÎNGEROSUL AN 1923

(Urmare din p. 18)

că „muncitorii, țăranii și intelectualii cinstiți din România care sînt legați prin interese comune și prin sentimente omenești cu cei de peste Dunăre, trebuie să vină în ajutorul lor. O vastă acțiune de ajutorare trebuie organizată“ *(Socialismul)*.

La aceste acțiuni au luat parte numeroase organizații, între care: Comitetul Central de ajutorare de pe lîngă Partidul Comunist Român, Cercul femeilor comuniste, Sindicatele unitare, organizația revoluționară a tineretului. Forța principală a mișcării de solidaritate, la care au participat diferite clase și pături sociale, oameni de diferite convingeri politice, intelectualitatea progresistă, a reprezentat-o clasa muncitoare. Sprijinul acordat de poporul nostru luptei revoluționare a poporului bulgar s-a exprimat în cele mai diverse forme de la cel moral la cel material, de ultimul beneficiind mai ales cei nevoiți să-și găsească salvarea pe alte meleaguri, pe pămîntul de la nordul Dunării unde s-au bucurat de ospitalitatea românească, cunoscută, dealtfel, prin generațiile anterioare ale luptătorilor bulgari pentru independență și progres social. La Corabia, Zimnicea, Turnu Măgurele, Giurgiu, București, Calafat, Tîrgu Jiu și alte localități, populația a primit cu grijă și înțelegere pe refugiații bulgari, oferindu-le o caldă ospitalitate. Din inițiativa partidului comunist, au fost lansate liste de subscripție pentru ajutoare.

Acțiunile de solidaritate din anul 1923 cu lupta antifascistă a poporului bulgar reprezintă o filă memorabilă în istoria legăturilor internaționale dintre forțele revoluționare din România și Bulgaria, dintre poporul român și cel bulgar.

Martori seculari ai istoriei

Numeroşi arbori, datorită longevităţii lor, pot evoca fapte şi personalităţi de peste secole. Unii arbori pot atinge 3 000 ani (tisa), 2 000 ani (stejarul şi castanul comestibil), 1 200 ani (molidul), 1 000 ani (teiul), 400 ani (ulmul şi plopul negru). Iată cîţiva astfel de copaci seculari din ţara noastră ce au fost martori ai unor evenimente din trecutul istoric

Castanul Sfîntului Nicodim Valahul îşi trăieşte ultimii ani la circa 1,5 km est de mănăstirea Tismana, în punctul „Nereazu". Este cel mai gros şi mai bătrîn castan comestibil din România. Are diametrul de 2,41 m, înălţimea de 13 m. A fost probabil unul din arborii presăraţi d Nicodim în zona mănăstirii Tismana, din seminţele aduse de la Muntele Athos, locul unde acest monah a studiat. Nicodim a fost ctitorul primelor aşezăminte monahale ortodoxe, ridicate aici în timpul lui Vlaicu Vodă[1], din intenţia domnului român de a bara calea catolicismului în Ţara Românească.

Tisa atribuită lui Vlad Dracul[2] creşte în Piaţa Cetăţii din Sighişoara, peste drum de casa în care a locuit voievodul între anii 1431-1435 şi în umbra nu mai puţin celebrului turn cu ceas. Copacul are un aspect cu totul anormal, tulpina creşte invers în grosime, mai mult spre vîrf, respectiv de la 67 cm la 89 cm la înălţimea pieptului.

Un alt arbore istoric încărcat de ani este **Tisa lui Mihai Viteazul**, situată în perimetrul terenului sportiv din Ineu, jud. Arad, copac care, în anul 1599, cînd marele voievod s-a oprit în vecinătatea lui în drum spre Praga, avea deja vreo 400 ani. În prezent arborele cu impresionanta vîrstă de 800-1 000 ani are diametrul de 0,71 m, înălţimea de 12,5 m, constituind probabil un record al speciei în Transilvania.

Gorunul lui Horea — care este, de fapt, cum a rezultat din cercetările efectuate de dr. ing. N. Nanu şi de dr. doc. Al. Beldie, de la Institutul de cercetări şi amenajări silvice, stejar — îşi poartă astăzi ultimii lăstari verzi în curtea bisericuţei de la Ţebea. Prezenţa lui simbolizează lupta românilor transilvăneni contra exploatării sociale şi asupririi naţionale. Sub masiva sa coroană, gorunul a adăpostit poporul venit să asculte cuvintele de îndemn ale lui Horea, conducătorul răscoalei românilor din Munţii Apuseni. Atunci, în anul revoluţiei, 1784, acest arbore avea vîrsta de 200-250 ani, ceea ce înseamnă că astăzi el numără aproximativ 400-450 ani. În 1958, dimensiunile lui erau încă magnifice: înălţimea tulpinii (existentă doar pînă la inserţia primelor ramuri) era de 9 m, circumferinţa avea tot 9 m şi diametrul 2,85 m.

Tot la Ţebea, în vecinătate, se înalţă maiestuos un alt „gorun", acela al lui Avram Iancu. El provine dintr-o ghindă luată din „gorunul" lui Horea şi semănată la moartea lui Iancu, în 1872, la mormîntul său, pentru a simboliza permanenţa ideii de independenţă şi libertate naţională perpetuată de la o generaţie la alta. „Gorunul" lui Iancu, la vîrsta de peste 100 ani, are dimensiuni excepţionale: diametrul 1,25 m şi înălţimea 29 m.

Gorunul lui Horea...

..şi cel al lui Iancu, ambii la Ţebea

Fagul lui Iancu Jianu creşte pe liziera golului alpin Turcineasa Mică, la cumpăna bazinelor superioare ale Motrului şi Cernei, unde haiducul Iancu Jianu, urmărit de poteră, se refugia adeseori. Arborele, bine conservat, pare a fi cel mai vîrstnic şi mai gros fag din fostele păduri care se întindeau odinioară pe aici. Fagul lui Iancu Jianu, în vîrstă de circa 410 ani, măsoară 1,61 m în diametru şi 22,5 m înălţime. Coroana, cu diametrul de 23,3 m, acoperă suprafaţa de 424 m pătraţi.

Ulmul Independenţei de la Calafat, aflat la poala colinei unde în primăvara anului 1877 au fost amplasate bateriile române de artilerie. Printre acestea se numără şi bateria „Ştefan cel Mare", care, prima, a ripostat bombardamentului otoman.

În diferite publicaţii se menţionează şi alţi arbori legaţi de numele unor personalităţi ilustre sau evenimente remarcabile din trecutul nostru, care impresionează prin vîrsta şi dimensiunile lor neobişnuite. Se amintesc astfel: **Stejarul lui Ştefan cel Mare**, din satul Vizantea, judeţul Vrancea, **Stejarul lui Vlad Ţepeş**, din comuna Grădişte, judeţul Giurgiu, **Fagul împăratului** de la Muncel, comuna Baia de Arieş, judeţul Alba, **Stejarul lui Mihai Viteazul**, cu cele trei ramificaţii de dimensiuni remarcabile numite **Horea, Cloşca şi Crişan**, din pădurea Chieşd, din apropierea localităţii omonime, judeţul Sălaj, un alt **Stejar al lui Mihai Viteazul**, din marginea oraşului Videle, judeţul Teleorman, **Stejarul Unirii**, de la Roman, judeţul Neamţ, **Stejarii Independenţei**, din aşezarea cu acelaşi nume, judeţul Galaţi, **Teiul lui Eminescu**, din Grădina Copou, Iaşi, **Brazii lui Take Ionescu** (în realitate molizi seculari), cu diametrul de 1,17 m şi înălţimea de 36 m, din incinta mănăstirii Sinaia, judeţul Prahova etc.

Toţi aceşti arbori, supravieţuitori ai atîtor evenimente şi personalităţi, poartă de secole un mesaj istoric.

Dr. Cristian D. STOICULESCU, dr. Vadim NESTEROV, Institutul de cercetări şi amenajări silvice Bucureşti

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 11/1975; 10/1977.

IZVOARE EBRAICE DESPRE ROMÂNI

EUGEN GLÜCK

Cercetarea ştiinţifică din ţara noastră urmăreşte cu tot mai multă insistenţă depistarea de noi izvoare referitoare la trecutul istoric al României, capabile să ofere o imagine mai cuprinzătoare despre o serie de evenimente. Între aceste surse se numără şi cele ebraice, care conţin date cu privire la istoria patriei noastre, studiate de noi mai ales pe perioada secolelor XIII-XVII, perioadă relativ săracă în informaţii, şi pentru care orice ştire nouă poate contribui la întregirea unui fapt sau moment istoric.

Cel mai vechi izvor narativ ebraic descoperit pînă acum, care se referă la realităţile noastre este relatarea rabinului Moşe Taku, fiul lui Chizkia, în legătură cu comerţul practicat de caraiţi[1] între Imperiul bizantin, Polonia şi cnezatele ruse, în veacul XIII, comerţ a cărui rută trecea prin ţările române extracarpatice. Informaţia subliniază importanţa drumurilor comerciale care străbăteau acest teritoriu şi constituie un element demn de luat în seamă pentru lărgirea informaţiilor despre condiţiile social-economice care au premers formarea statelor feudale româneşti de-sine-stătătoare.

În rîndul cronicarilor, care au scris în limba ebraică şi care ne oferă informaţii, se înscrie şi Eliiahu Capsali, rabin din Candia, oraş situat pe insula Creta (1490-cca. 1555). El a redactat în jurul anului 1523 o istorie a Turciei, editată de M. Lattesi din Padova (Italia) în 1869. În lucrare este inserat un pasaj care se referă la asediul Belgradului de către turci, în anul 1456. După cum se ştie, acţiunea otomanilor a eşuat, ei fiind înfrînţi şi puşi pe fugă de Iancu de Hunedoara[2]. Rabinul Capsali nu pomeneşte de principalul arhitect al eşecului otoman, de marele conducător de oşti Iancu de Hunedoara, dar, în schimb, ne comunică o serie de date inedite, care merită să fie analizate, deoarece ele ar putea explica unele cauze ale comportării deficitare a armatei otomane cu ocazia luptelor din 1456. Se menţionează astfel un diferend armat, iscat între ieniceri şi spahii (infanteria şi cavaleria sultanului) privind împărţirea teritoriului, considerat de ei ca şi cucerit. Autorul mai subliniază şi faptul că multă vreme după înfrîngerea de la Belgrad, otomanii nici nu s-au mai încumetat să asedieze fortăreaţa amintită, care bara drumul spre centrul Europei.

Lucrarea pomeneşte şi despre luptele antiotomane dintre anii 1473-1476 ale domnitorului Ştefan cel Mare, cînd români conduşi de marele voievod au provocat înfrîngeri serioase armatelor otomane. Referindu-se la români, autorul arată că „aceştia sînt toţi viteji şi trăiesc prin munţi şi prin văi". În legătură cu acest important moment din istoria ţărilor române, se cuvine să menţionăm şi scrisoarea de acreditare a medicului evreu Isac-beg, trimisul şahului Persiei Uzun Hasan (1473-1474) la curtea lui Ştefan cel Mare, cu proiectul unei alianţe antiotomane între Moldova şi Persia, adresîndu-i-se în următorii termeni: „Hassan, fiul lui Ali, fiul lui Osman, marelui domn milostiv şi marelui domn în ţara sa, lui Ştefan voievod celui puternic asupra Moldovei întregi". Să consemnăm, de asemenea, informaţia furnizată de medicul Leonardo de Massari, trimisă la 26 iulie 1504 la Veneţia, cu privire la moartea domnitorului Ştefan cel Mare, în care sînt descrise străduinţele medicilor săi, între care figura şi un doctor evreu de a salva viaţa voievodului.

Cel mai de seamă istoriograf medieval evreu a fost Iosef ha-Kohen. În decursul vieţii sale agitate (1496-după 1575), pe care a petrecut-o în mare parte în Italia, autorul a acumulat multe date interesante pe care le-a inserat în opera sa. Referitor la ţările române, în cronica tipărită în 1554 la Veneţia, Kohen menţionează, printre altele, un moment de răscruce al vieţii evreilor din regatul ungar: în anul 1360, regele Ungariei, Ludovic cel Mare, care vădise o atitudine de intoleranţă şi faţă de românii ortodocşi, în special faţă de cei din Banat,

[1] Curent religios ebraic. Adepţii săi trăiau mai cu seamă în Crimeea.

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1978.

a expulzat pe evrei de pe teritoriile aflate sub jurisdicția lui politică. O mare parte din cei expulzați au găsit azil pe ospitalierul pămînt al Țării Românești. Istoriograful ebraic pomenește și despre lupta de la Varna (1444)[1] și pomenește că un „Huniade, conducătorul de oști al lui Vladislav, a venit în ajutorul lor [a celor în luptă]". El relevă actele de vitejie ale lui Iancu de Hunedoara. Aceeași lucrare se referă, de asemenea, la lupta de la Belgrad (1456). „[Atunci] Mahomed [II — cuceritorul Constantinopolului] s-a întors cu rușine; inima lui a fost umilită și de atunci nu a mai glăsuit atît de îngîmfat ca mai înainte, deoarece în sufletul său era amărît. De ori de cîte ori a grăit despre Belgrad, totdeauna a devenit mînios. Autorul vorbește despre asediul cetății „Severinului", foarte probabil Drobeta-Turnu Severin, cum rezultă din precizarea locului unde se află cetatea pe malul Dunării.

O atenție deosebită din partea cercetătorilor merită informațiile furnizate de Iosef ha-Kohen cu privire la crearea în 1541 a principatului autonom al Transilvaniei. Istoricul dedică un amplu pasaj luptelor antiotomane și antihabsburgice care au caracterizat primele două decenii de existență ale acestei țări române, la jumătatea sec. XVI. În descrierea acestor evenimente, autorul a folosit izvoare otomane, relevînd, între altele, și faptul că respectivele izvoare au exagerat succesele turcești.

Date interesante pentru istoria Transilvaniei medievale cuprinde și lucrarea lui David Gans, tipărită la Praga în 1592, lucrare în care găsim, de exemplu, relatarea despre victoria lui Matei Corvin (de fapt a lui Pavel Chinezul)[2] repurtată în 1479, pe Cîmpia Pîinii (azi Șibot) împotriva oștilor otomane: „În același an [1479], Mahomed, împăratul din Constantinopol a trimis în Transilvania cinci pașale cu 100 000 luptători. Matei... a pornit împotriva lor și a făcut un mare măcel printre ei și pe care i-a prins, nu i-a mai cruțat".

În cadrul izvoarelor istorice trebuie să avem în vedere și colecțiile de hotărîri rabinice (răspunsuri date de rabini renumiți la diferite întrebări, în special de natură social-religioasă). Menționăm, de pildă, scrisoarea obștilor rabinice din Ierusalim și Hebron care atestă, în 1539, pelerinajul unor evrei din Țara Românească la locurile sfinte din Palestina. De asemenea, responsa marelui rabin al Salonicului, databilă din 1550 care lămurește o întrebare pusă de comunitatea mozaică din București. Referiri la evenimente în care au fost implicați și evrei de pe teritoriul Țării Românești sînt consemnate în răspunsurile rabinului din Nicopole (1559, 1564).

Date similare avem din anii 1596-1597 din Moldova, printre informațiile provenite de aici numărîndu-se relatarea despre un negustor evreu venit din Polonia la Iași, pe la 1606, spre a cumpăra mărfuri.

Colecția de decizii a lui Serkes Ioel, marele rabin din Cracovia, conține informații cu privire la răscumpărarea robilor creștini capturați de otomani și tătari. Aceste răscumpărări se făceau în general prin intermediul unor negustori evrei — cum o atestă unele documente românești. Este un aspect al comerțului medieval puțin analizat pînă în prezent. În aceeași ordine de idei, un alt cărturar, Menachem Mendl Krochmal, relatează răscumpărarea la Constantinopol a unor evrei capturați în timpul trecerii oștilor otomane și tătărăști prin Moldova.

În sfîrșit, amintim și cîteva documente ebraice al căror cuprins este de natură să aducă noi precizări privind raporturile economice în epoca feudală: astfel David, fiul rabinului Avram emite un act cu privire la răscumpărarea unor bunuri ipotecate de Petru Șchiopul, domnul Moldovei. În anul 1607 comunitățile evreiești din Galiția au ținut o consfătuire la Gromny cu privire la cumpărarea peștelui pescuit în Moldova. Într-un alt act publicat în 1626 la Veneția de către Gerson, Segal Ideles, indica drumul prin Iași și Galați, calificîndu-l drept cel mai convenabil pentru pelerinii evrei din Polonia.

Pentru sec. XVII cel mai important izvor ebraic îl constituie *Cartea numelor*, provenită de la rabinul Simcha ben Gerson ha-Kohen, din Belgrad, tipărită la Veneția (1657). Cartea conține, printre altele, un nomenclator de localități între care Oradea — ceea ce echivalează de fapt cu dovada existenței unei comunități evreiești în acest oraș. În sec. XVI-XVII cetatea constituia cea mai importantă fortăreață în sistemul de apărare dinspre vest al celor trei țări române, încercuite de Imperiul otoman[3].

Fără îndoială că verificarea sistematică și integrală a izvoarelor ebraice medievale — aici doar enunțate — va contribui la lărgirea bazei documentare a cercetărilor științifice din acest domeniu.

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 6/1976; 2/1975; 2/1979.

CINCI GREŞELI ALE LUI CAROL XII

Dr. ION HURDUBEŢIU

Pacea westfalică (1648)[1], care a încheiat războiul de 30 ani, a transformat Suedia într-o mare putere europeană. De acum înainte, toate acţiunile militare ale monarhiei suedeze aveau să fie subordonate unui singur ţel: supremaţia la Marea Baltică. Acestui obiectiv i s-a înscris şi suita de războaie — purtate cu succes de Carol X şi cu mai puţin succes de Carol XI — împotriva Danemarcei, Poloniei şi Rusiei.

În 1700, cînd cele trei state vizate de visul de hegemonie europeană ai coroanei suedeze au format o coaliţie — pornind aşa-numitul război nordic, lung de 21 ani — împotriva ambiţioasei monarhii de la Stockholm, Suedia avea, de trei ani, un nou rege, în vîrstă de numai 18 ani: Carol XII, un înzestrat conducător de oşti[2]. O bună bucată de vreme, tînărul rege şi-a dovedit cu prisosinţă talentul militar, în confruntarea cu cele trei ţări. Într-un singur an, 1700, el a învins Danemarca şi a provocat o grea înfrîngere armatei ruse la Narva, în Livonia; cu cei 9 000 oameni ai săi a pus pe fugă 40 000 ruşi. „Deşi este greu de precizat care a fost exact partea regelui în această victorie, trebuie să amintim că el este acela care luase hotărîrea să atace şi care păstrase conducerea operaţiilor în cursul întregii bătălii. Ziua Narvei marchează, fără putinţă de tăgadă, un moment decisiv în viaţa sa, căci atunci a descoperit ei ce prefera şi ce ştia să facă cel mai bine: să comande trupe pe un cîmp de bătălie“ (Ingvar Andersson, Histoire de la Suède des origines à nos jours).

Narva i-a adus lui Carol XII faima europeană, aşa cum Poltava, bătălia purtată tot cu ţarul Rusiei, Petru I, în iulie 1709, avea să marcheze dezastrul complet al armatei suedeze, socotită pînă atunci o valoroasă forţă militară a Occidentului. În acel moment, toate planurile megalomane ale suveranului scandinav, care voia să ajungă la Moscova şi să-l ajungă pe Petru I, s-au năruit. La Poltava, Carol XII, generalul abil şi întreprinzător, a dovedit că nu era dublat de un om politic la fel de abil şi întreprinzător. Abandonîndu-se naturii sale excesive, tumultuoase şi aventuriste, el şi-a epuizat ţara, pe care tot el o adusese

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1976; 12/1969.

la apogeul gloriei, şi a scos-o din rîndul marilor puteri.

După Poltava, Carol XII s-a refugiat la Bender (Tighina), apoi la Demotika, în apropierea Adrianopolului —, rămînînd acolo, cvasiprizonier şi inactiv, timp de cinci ani, pînă la 20 septembrie 1714. În acea zi a pornit spre Suedia. În drum, a străbătut şi ţările române, unde — în numele voievodului muntean Ştefan Cantacuzino — i-au salutat şi însoţit, de la Giurgiu, cronicarul Radu Popescu şi boierii Drăghici Strîmbeanu şi Gligorie căpitanul. La Piteşti, Carol a zăbovit 20 zile, fiind găzduit într-un conac de la Budeasa. De aici, el s-a despărţit de însoţitorii săi turci, români şi suedezi şi, travestit într-un simplu ofiţer german, a plecat călare, cu numai doi oameni de încredere, spre Turnu Roşu. A trecut prin Cîineni, Sibiu, Cluj, Zalău, Şimleul Silvaniei, părăsind teritoriul românesc la 31 octombrie. La 22 noiembrie acelaşi an, el a ajuns la Stralsund.

Epoca lui Carol XII, cu îndelungul război nordic (1700-1721), cu surprinzătoarele victorii şi dramaticele înfrîngeri ale armatei suedeze, ca şi soarta suveranului scandinav au preocupat mult pe contemporanii săi români. Cronicarul Ion Neculce, de pildă, notează în zeci de pagini informaţii foarte interesante despre acest războinic al nordului, care a impresionat prin personalitatea sa întreaga Europă. Contemporan cu evenimentele, cronicarul român dă o relatare foarte amplă a războiului Suediei cu Polonia, Rusia şi Danemarca, a luptei de la Poltava — şi, mai ales, a refugiului şi captivităţii lui Carol XII la Tighina — a îndelungilor şi anevoioaselor tratative purtate cu sultanul, în vederea continuării războiului cu ţarul Petru I. Neculce admiră Suedia şi pe tînărul monarh: „Deci Şvedul era o ţară puternică, craiul lor era tînăr numai de şasesprezece-şeptesprezece ani şi bun viteaz, dîrz". Ei menţionează în detaliu raporturile suedezilor cu românii, stăruind îndeosebi asupra zbaterii şi suferinţelor îndurate de nordici în nefericita lor pribegie prin spaţiul românesc şi prin împărăţia otomană. Cronicarul ţine, de asemenea, să urmărească viaţa acestui erou scandinav pînă la sfîrşit, informînd că „au lăsat dilată de crăle surori-sa, care este acum vie".

Mult discutata problemă a locuirii lui Carol XII pe teritoriul românesc şi a străbaterii acestuia, în 1710, în drum spre refugiul în Imperiul otoman, a preocupat şi pe alţi cronicari ai vremii. În Istoriile domnilor Ţării Româneşti, cronicarul Radu Popescu povesteşte, cu lux de amănunte, cum „craiul Şfeţului, scăpat din războiul ce au avut cu moscalii la Poltava, în Ţara Căzăcească, fără noroc umblînd într-acel război", a stat o vreme la Tighina (Bender). Şi „vrînd împăratul turcului să-l ducă la Ţarigrad şi el nevrînd să meargă, s-au făcut mare turburare că vrea cu război să se apere". Şi Radu Popescu povesteşte cum îndrăzneţul monarh s-a luptat vitejeşte cu oşti tătăreşti şi turceşti şi cum n-a putut fi prins decît prin incendierea casei unde se apăra. Continuînd să urmărească prizonieratul suedezilor, cronicarul român dă amănunte despre întoarcerea lui Carol XII în ţara sa. Vrednic de menţionat este că, în acest scop, el a primit ajutor de la domnul muntean Ştefan Vodă Cantacuzino (1714-1715), care „au rînduit boiari pe Radu vornicul Popescu, pe Drăghici Strâmbeanu, pe Gligorie căpitanul", care l-au călăuzit de la Giurgiu la Piteşti, unde a stat 20 zile. De aici a călătorit incognito pe Valea Oltului: „S-au dus tiptil în cai de poşte pînă în ţara lui şi nimeni nu l-au ştiut că iaste craiul, între acei şveţi ce mergea cu poşte".

Numeroase detalii, deosebit de interesante, despre apărarea lui Carol XII la Tighina şi

despre forţata lui călătorie spre Constantinopol ni se păstrează şi în cronica lui Radu Greceanu. Este vremea cînd o parte dintre soldaţii îndrăzneţului rege, găzduiţi la Bucureşti, au construit Turnul Coiţei, monument care, vreme de un veac şi jumătate, a constituit un obiect de atracţie pentru locaînici şi vizitatori. Avea dreptate baronul Alströmer, ministrul suedez la Bucureşti, care, într-o declaraţie făcută presei, în 1927, afirma: „Simpatiile românilor faţă de Suedia datează din vremea cînd «carolinii» lui Carol XII pribegeau prin România".

În anii care au urmat înfrîngerii lui Carol XII la Poltava, regele a încercat o redresare a situaţiei imperiului său, dar, în 1718, cînd aproape terminase de cucerit Norvegia de sub stăpînirea daneză, un glonte misterios l-a ucis, în faţa fortăreţei Frederikshald. „Aşa a murit, la vîrsta de treizeci şi şase de ani şi jumătate, Carol XII, rege al Suediei..., înzestrat cu toate virtuţile unui erou, care însă la el, din pricina excesului, avură repercusiuni tot atît de nefaste ca viciile corespunzătoare. Dîrzenia sa — devenită încăpăţînare — duse la nenorocirile din Ucraina şi fu cauza care-l ţintui cinci ani în Turcia; generozitatea sa — transformată în nesocotinţă — ruină Suedia; curajul său — împins pînă la limita inconştienţei — îi pricinui moartea; la el simţămîntul dreptăţii se confunda adesea cu cruzimea, iar, mai cu seamă în ultimii ani ai domniei, regala sa autoritate începu să se asemene cu tirania. Marile sale calităţi — dintre care una singură ar fi ajuns oricărui alt principe să-l facă nemuritor — pricinuiră nenorocirea ţării sale... Viaţa sa trebuie să fie altor regi o pildă şi să dovedească cu cît mai folositoare este o domnie paşnică şi fericită decît una împovărată de glorie" — scrie Voltaire în celebra sa monografie Istoria lui Carol XII.

În lucrarea Istoria Suediei (aflată în lucru pentru Editura ştiinţifică şi enciclopedică), din care reproducem fragmentul de mai jos, dr. Ion Hurdubeţiu face şi un „opis" al principalelor erori comise de monarhul Suediei, din care am extras numai cinci —, erori care s-au repercutat fatal asupra destinului regelui suedez, al armatei şi ţării sale. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Alexandru n-a mai întîlnit un Darius

Nimic nu i se mai părea cu neputinţă lui Carol XII, după ce stăpînea Polonia şi Saxonia. De-acum el urzea planuri fantastice de cuceriri îndepărtate. În taină, a trimis ofiţeri capabili în Asia şi Egipt, pentru a-i schiţa planuri de oraşe şi a-i aduce informaţii cu caracter militar; visa să devină stăpînul ţărilor aflate cîndva în imperiul lui Alexandru cel Mare. Harta Rusiei de pe masa lui de lucru trăda viitoarele campanii.

Dar, Carol XII s-a împotmolit şapte ani în Polonia şi Saxonia (1700-1706), pe care, silindu-le la fel şi fel de contribuţii, le-a vlăguit. Aceasta a fost *prima sa mare greşeală*.

A doua greşeală, care i-a fost fatală, a comis-o în toamna anului 1707. După ridicarea taberei de la Altranstädt[1], în loc să-l atace pe ţar în provinciile baltice, unde suedezii mai aveau puncte de sprijin şi posibilitatea unui ajutor rapid din patrie, Carol XII s-a îndreptat spre Moscova.

[1] Prin Tratatul de la Altranstädt (1706), regele Poloniei, August II, a fost obligat să renunţe la tron, în favoarea lui Stanislav Leszczynski, protejatul Suediei.

În pp. 26-27: *scena din timpul sîngeroasei confruntări de la Poltava, în cursul căreia oastea regelui suedez a suferit o usturătoare înfrîngere*

Carol XII

Contele Piper a expus rostul acestui război de agresiune împotriva Rusiei ambasadorului austriac Tzintzendorf, în următoarele cuvinte: „Lucrul cel mai important pentru coroana suedeză este de a distruge puterea Moscovei, care a ajuns aşa de sus datorită introducerii disciplinei şi instrucţiei militare străine. Cu timpul, această putere va deveni şi mai periculoasă, dacă nu va fi sugrumată din faşă. De aceea, pacea nu poate fi încheiată nicăieri mai avantajos şi mai sigur decît la Moscova".

La începutul campaniei în Rusia, Carol XII dispunea de 43 000 soldaţi bine echipaţi şi perfect instruiţi, aflaţi sub propria-i comandă; de 20 000 soldaţi comandaţi de Lewenhaupt, în Polonia, şi de 15 000 oşteni ai Armatei 3, aflată în Finlanda. În tot acest timp, din patrie s-au adus forţe proaspăt recrutate, pentru a suplini pierderile. În faţa unor asemenea efective armate, conduse de cel mai bun strateg al timpului, era firesc ca Petru I să fi şovăit a se încumeta să le înfrunte.

Atunci Carol XII a comis *a treia greşeală*, refuzînd să accepte oferta de pace făcută de Petru I, prin intermediul unui nobil polonez, căruia, plin de orgoliu, monarhul i-a răspuns semeţ: „Cu ţarul eu voi trata la Moscova". La aduce-

rea acestei replici, Petru I a rostit profeticele cuvinte: „fratele meu Carol are întotdeauna pretenția să treacă drept Alexandru; îmi place să cred însă că nu va găsi în mine un Darius". Dovadă că țarul era mult mai realist decît ciudatul său adversar. Într-adevăr, din confruntarea cu armata cea nouă a lui Petru I, sucdezii și-au dat repede seama că nu mai aveau de-a face cu oastea neinstruită și neechipată, pe care o împrăștiaseră atît de ușor în bătălia de la Narva. Rușii au opus prima rezistență serioasă la trecerea Berezinei, dar au fost respinși în localitatea Holowzin. Ajuns la Nipru, Carol XII nu a izbutit să cucerească Moghilevul, decît după ce i-au sosit în ajutor trupele trimise de Lewenhaupt.

După a doua mare bătălie din jurul Smolenskului, din 22 septembrie 1708, bătălie în care colonelul Dahldorf a salvat în ultima clipă viața regelui, Carol a comis *a patra greșeală*: nu a așteptat sosirea lui Lewenhaupt, care venea din urmă cu o armată de 15 000 soldați și cu 8 000 care încărcate cu provizii. De teama unei răscoale populare, suveranul a renunțat la planul său de a continua înaintarea spre Moscova. Crezînd și acum, la fel de orbește, în „steaua sa norocoasă", el și-a îndreptat trupele spre Ucraina, pentru a se uni cu armata hatmanului Mazepa, care intenționa, cu sprijin suedez și polon, să separe Ucraina de Rusia și să se proclame suveran al Ucrainei din stînga Niprului.

Prin firea sa lașă și lingușitoare, hatmanul știuse să cîștige în așa măsură încrederea țarului, încît, cînd acesta a fost înștiințat despre tratativele secrete dintre Mazepa și regele polon Stanislav Leszczynski, Petru I i-a extrădat pe cei doi denunțători, ofițerii Iscra și Cociubei. De un orgoliu maladiv, simțindu-se deseori jignit de Petru cel Mare, după cum relatează Pușkin în poemul său *Poltava*, Mazepa găsise prilejul nimerit să se răzbune pe monarhul rus, la înaintarea armatei suedeze.

Carol XII spera să fie așteptat în Ucraina de „provizii și aliați", ne informează marele nostru istoric Dimitrie Cantemir. Într-adevăr, conform angajamentelor pe care și le luase față de polonezi și suedezi, Mazepa urma să ridice poporul ucrainean împotriva Rusiei și să unească armata cazacilor săi cu cea suedeză, căreia el îi promisese alimente și o prietenească încartiruire în iarna anului 1708. În acest scop, hatmanul făcuse mari provizii de alimente, furaje și muniții în orașul Starodub, dintre Nipru și Desna.

Factorul decisiv

În ultimul moment, Petru I se convinsese însă de adevăratele intenții ale hatmanului Mazepa și îl supraveghea acum de aproape, cu o puternică armată comandată de prințul Menșikov. Mazepa a stăruit ca suedezii să grăbească înaintarea, pentru a preîntîmpina o eventuală ocupare a Starodubului de către ruși. De ce s-a temut n-a scăpat, căci generalul suedez Lagerkron, care avea această misiune, a fost indus în eroare de către călăuze; țăranii ucraineni din partea locului l-au îndreptat pe drumuri greșite și abia la 28 septembrie 1708 el a putut ajunge la Starodub, unde, între timp pătrunseseră două regimente ale lui Menșikov. Prin efortul acestor două unități, conjugat cu acela al locuitorilor orașului și al țărănimii din împrejurimi, Starodubul a fost salvat. Suedezii au pierdut o excelentă cazare de iarnă, deoarece satele din jur aveau multe furaje, iar alimente se găseau din belșug în regiune. Ulterior, toate încercările lor de a cuceri acest oraș-cheie au eșuat, deoarece masele dezaprobau trădarea lui Mazepa. Ambițiosul hatman nu visa decît la propria lui înălțare, prin instituirea unei monarhii în Ucraina, cu ajutorul puterilor străine. El inițiase acțiunea sa separatistă numai din dorința de a-și vedea „tîmplele cărunte împodobite cu o coroană", în aventura sa fiind urmat doar de cîteva mii de cazaci.

Țăranii din satele ce ar fi trebuit ocupate de suedezi și-au ascuns alimentele, au dat foc furajelor și, luîndu-și vitele, s-au restras în păduri. Sute de soldați suedezi și de cai au murit de-a lungul drumurilor ucrainene, din cauza foamei. Temuții cavaleriști de odinioară au trebuit să lupte ca infanteriști. Ei au părăsit sau au aruncat în mlaștini faimoasele lor tunuri. Mîndra armată s-a topit pe drum, iar atacurile partizanilor au amplificat suferințele și pierderile nefericiților invadatori. Panica a pus stăpînire pe armată. Cu tot exemplul de îmbărbătare oferit de rege, mulți ofițeri și-au prezentat demisia.

Au existat și alte cauze care l-au determinat pe Carol XII să ia drumul Ucrainei. În acest sens, trebuie să folosim informațiile oferite de Dimitrie Cantemir, un bun cunoscător al perioadei. În preajma luptei de la Poltava, unde s-a năruit toată gloria lui Carol XII și s-a prăbușit faima de mare putere a Suediei, Dimitrie Cantemir se găsea la Con-

Petru cel Mare

Carol XII — Voltaire şi... Kogălniceanu

În acelaşi an 1845, în care, la Bucureşti, August Treboniu Laurian şi Nicolae Bălcescu întemeiau Magazin istoric pentru Dacia, *cu intenţia de a publica în paginile lui letopiseţe şi cronici, hrisoave şi documente „de mare interes istoric" pentru trecutul poporului român, la Iaşi, Mihail Kogălniceanu publica o lucrare intitulată* Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre le Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantemir et Constantin Brancovan.

În „Înainte — cuvîntarea" acestei selecţii de texte din cronicarii moldoveni şi munteni, traduse în franceză şi puse astfel în circuitul istoriografiei europene, Kogălniceanu explica motivele care îl îndemnaseră să se oprească asupra perioadei şi personajelor respective: „Am ales începutul secolului XVIII tocmai pentru că în această vreme s-au dat întîlnire pe pămîntul nostru cele mai măreţe nume ale veacului: Petru cel Mare, Carol XII, Stanislas Leszczynski...".

Referindu-se la valoarea informaţiilor cuprinse în cronicile româneşti, Kogălniceanu afirma: „Biografiile [acestor oameni] scrise nu de oişte grămătici înfundaţi în vreo cancelarie, ci de către martori oculari care l-au urmat pe cîmpul de luptă, care au luat parte la sfaturile lor, care, în sfîrşit, au participat activ la toate evenimentele descrise, prezintă un interes cu adevărat dramatic. Ce istoric străin ar putea trece înaintea lui Ion Neculce, Nicolae Costin, Axinte Uricariul ş.a.? Într-adevăr, cronicile lor menţionează o serie întreagă de fapte, dintre care unele au fost cu desăvîrşire uitate, iar altele complet deformate de istoricii din alte ţări". Despre prezenţa regelui suedez pe meleagurile româneşti, Kogălniceanu scrie: „Oprirea lui Carol XII la Varniţa şi felul în care a ţinut piept unei întregi armate sînt înfăţişate de cronicarii moldoveni într-un mod care ar stîrni interesul oricui; istoricii suedezi se vor convinge lesne, sper, cît de folositoare le vor fi Fragmentele pentru biografia regelui lor...".

Traducînd Capitolul XIV din Letopiseţul Ţării Moldovei, în care Ion Neculce relatează conflictul dintre „craiul sfedzescu" şi „ţarul Mosculul", Kogălniceanu contrazice o afirmaţie a lui Voltaire din Histoire de Charles XII *(1731) printr-o notă în care afirmă: „Deci Voltaire nu are dreptate cînd pretinde că valahii şi moldovenii din armata lui Carol XII îi fuseseră vînduţi (subl. M.K.) de hanul tătarilor". M. Kogălniceanu rectifica astfel o informaţie nefondată din punct de vedere istoric, întrucît oştenii români din armata suedeză erou lefegii şi nicidecum vînduţi lui Carol XII de hanul tătarilor. Prin această îndreptare adusă de Neculce şi Kogălniceanu se vede încă o dată că ţările române dispuneau de o întinsă autonomie.*

A.M.Ş.

stantinopol, fiind la curent cu viaţa politică a Imperiului otoman. Ali-Paşa, pe atunci mare vizir, a aflat cu bucurie de expediţia suedezilor în Rusia. El i-a scris de îndată lui Caplan-Chirai, hanul tătarilor din Crimeea, ca, de comun acord cu Mazepa, să sprijine cu toate mijloacele posibile pe Carol XII. Pentru această acţiune dirijată de Înalta Poartă, vizirul le-a promis cazacilor restituirea vechilor lor libertăţi. Numai ispitit de aceste făgăduieli ale guvernului otoman, Mazepa a avut curaj să încalce actul istoric din 1654 (unirea Ucrainei cu Rusia) şi să-l invite pe Carol XII. Sultanul, împreună cu vasalul său, Caplan-Chirai, hanul tătarilor, priveau cu simpatie o victorie a suedezilor, care ar fi stăvilit influenţa exercitată de Rusia asupra unor teritorii în care Poarta era direct interesată.

După eşecul suferit în octombrie 1708 la Starodub, Armata 1 suedeză, comandată de Carol XII, şi-a continuat drumul spre sud, pentru ca, la locul convenit dinainte, pe rîul Desna, să se întîlnească cu cazacii lui Mazepa şi cu Armata 2, pe care Lewenhaupt o aducea din Polonia. Petru I a încredinţat urmărirea îndeaproape a armatei regale, flămînzite şi lipsite de muniţii, generalului Danilo Menşikov. Cît despre ţar, el şi-a rezervat sarcina cea mai importantă în împrejurările de atunci: să împiedice, cu orice risc, sosirea alimentelor şi muniţiei.

Unităţi de avangardă trimise de Petru I, spre a-l hărţui pe Lewenhaupt, a-l atrage într-o luptă decisivă şi a-l distruge, l-au interceptat pe generalul suedez imediat ce a trecut Niprul. În zilele de 8 şi 11 octombrie 1708, între localitatea Propisk şi rîul Desna, suedezii au fost nevoiţi să susţină trei bătălii crîncene, cu un adversar de trei ori mai numeros. Din 15 000 oameni, ei au pierdut 5 000. După ultima înfruntare, în care s-a angajat cu mult curaj, dar pe care a pierdut-o, Lewenhaupt a hotărît arderea celor 8 000 care cu arme şi alimente. Primind la timp întăriturі, aduse de generalul Bayer, ţarul a putut opri incendierea lor totală şi a capturat 6 000 căruţe nevătămate. Trupele comandate de Petru I şi-au îndeplinit cu prisosinţă misiunea: legătura cu Polonia a fost tăiată, convoiul cu provizii şi muniţii interceptat, înainte de a ajunge la cartierul regelui suedez.

În timp ce inspecta şantierele navale de la Azov, Petru cel Mare i-a ordonat lui Menşikov să-l împiedice pe Mazepa să-i ajute pe suedezi. Acesta din urmă a luat cu asalt şi a distrus Baturinul, reşedinţa hatmanului, şi a pus mîna pe arsenalul, tezaurul şi

magaziile ce aşteptau să-i ospăteze pe suedezii fugari şi înfometaţi. Cei mai mulţi din oamenii lui Mazepa au fost prinşi, spînzuraţi, traşi în ţeapă sau pe roată.

În aceşti doi ani grei pentru Petru I, factorul decisiv al victoriei sale a fost poporul ucrainean. Într-un raport către ministrul de externe al Franţei, de Torcy, ambasadorul Franţei în Polonia, de Besenvald, scria: „Vă spun fără nici un înconjur: dacă regele Suediei nu va fi susţinut de poporul ucrainean, nu văd cum ar putea termina victorios acest război. Ucraina este foarte bogată, aproape toată populaţia este înarmată şi deprinsă cu războiul". Speranţa lui Carol XII că populaţia Ucrainei se va răscula împotriva stăpînirii de la Moscova s-a dovedit deşartă. Istoricul francez Ernest Lavisse remarcă faptul că din cei 15 000 cazaci mobilizaţi de Mazepa, 12 000 au refuzat în mod categoric să-l urmeze în tabăra suedeză şi s-au dus să se închine lui Petru I.

Tzintzendorf, ambasadorul austriac, detaşat pe lîngă cartierul general suedez, raporta, între altele, la Viena: „Mi se pare că în lupta cu Moscova norocul a părăsit Suedia... Suedezii suferă nu numai din cauza rezistenţei opuse de regimentele moscovite şi a calmului lor, dar şi a atacurilor continue ale partizanilor, care pustiesc ţara, lăsînd-o fără provizii... După mai multe lupte crîncene, armata suedeză a slăbit considerabil".

Detaşamentele de partizani deveneau tot mai numeroase şi dădeau lovituri tot mai îndrăzneţe. Unităţile lor au reuşit să ucidă pe generalul suedez Limrot şi pe însoţitorii săi, iar într-o altă împrejurare au nimicit un grup de 150 soldaţi suedezi.

Poltava — punctul crucial

După teribila iarnă a anului 1708, toată artileria lui Carol XII, altădată temută, se reducea la patru guri de foc. Dispunînd de bani, regele a mai putut angaja, în primăvara anului 1709, cîteva mii de cazaci zaporojeni, vînduţi de hanul Crimeei. În preajma marii răfuieli de la Poltava, regele suedez dispunea de aproximativ 30 000 oameni: o armată pestriţă, nedisciplinată, lipsită de muniţii.

Ţarul opunea adversarului forţe net superioare: 44 000 infanterişti şi 10 000 soldaţi călări. Întrucît el depozitase la Poltava muniţii şi mari cantităţi de provizii, Carol s-a decis ca în luna mai să asedieze localitatea, deşi generalii săi îl sfătuiseră să cruţe praful de puşcă, iar sfetnicul său, Piper, era de părere să se retragă, fără a angaja marea bătălie cu ruşii. Carol a stăruit însă în planul conceput, replicîndu-i: „Dacă un înger s-ar coborî din cer şi mi-ar ordona să plec de aci, tot n-aş face-o!" Aceasta a fost *a cincea mare greşeală* a sa, care avea să atragă după sine degringolada Suediei.

Suveranul suedez se înverşuna să ocupe Poltava, pentru că nădăjduia ca prada de acolo să-i rezolve problema alimentării armatei, care suferea cumplit de foame. Relativ slab fortificata fortăreaţă Poltava, cu o garnizoană de numai 4 182 soldaţi ruşi şi 2 600 locuitori înarmaţi, a rezistat 87 zile. Ea a susţinut şi a respins 30 asalturi şi a nimicit aproape un sfert din armata suedeză.

Tocmai cînd actele de eroism şi de vitejie ale apărătorilor ruşi şi ucraineni ai Poltavei uimeau lumea, Petru I s-a hotărît să-i vină în ajutor, cu tot grosul armatei sale. Nerăbdător să-l înfrunte pe ţar, Carol XII i-a ieşit în întîmpinare, în ziua de 27 iunie. Dar, de data asta, norocul l-a părăsit: rănit grav la un picior, a făcut febră. Deşi chirurgii au fost de părere să-i amputeze călcîiul rănit, regele a refuzat. A ordonat să fie lăsat să comande purtat pe o targă, susţinută de doi cai. La această nenorocire, s-au adăugat şi disensiunile, tot mai accentuate, dintre cei doi străluciţi generali ai săi: Lewenhaupt şi Rehnsköld, care se detestau reciproc.

În acel moment critic pentru suedezi, armata rusă, complet refăcută în nouă ani de continue eforturi ale lui Petru I, s-a pus în mişcare în direcţia Poltavei, rînduindu-se în două linii.

Emoţionat de momentul pe care-l trăia şi conştient că de el depindea tot ce cu atîta trudă clădise şi realizase pînă atunci, ţarul a ieşit în faţa frontului, adresînd trupelor memorabilele cuvinte: „Momentul hotărîtor a sosit. Nu trebuie să vă gîndiţi că luptaţi pentru Petru. Nu! Voi luptaţi pentru imperiul ce i-a fost încredinţat lui Petru, voi luptaţi pentru patrie, pentru credinţa noastră ortodoxă, pentru Biserică, pentru Dumnezeu". Pe roibul său turcesc, Petru I a trecut apoi prin faţa tuturor comandanţilor, încurajîndu-i şi promiţîndu-le recompense.

Începutul bătăliei l-au dat suedezii, în dimineaţa zilei de 8 iulie 1709. La revărsatul zorilor, generalul Slippenbach a atacat vijelios aripa dreaptă rusă, comandată de Roen, şi i-a împins pe ruşi înapoi, încît suedezii s-au grăbit să strige: „victorie!".

Generalul Kreutz, care, conform planului, trebuia să atace adversarul din flanc, cu 5 000 cavalerişti, s-a rătăcit. Din acel moment, toată tactica lui Carol XII s-a dovedit zadarnică. Trupele ruseşti s-au revărsat în cîmpia din faţa Poltavei, copleşindu-i pe duşmani, care luptau acum descurajaţi şi în totală dezordine.

Artileria rusească a făcut ravagii în rîndurile suedezilor, care au început să dea înapoi. O singură linie din infanteria rusă, numărînd 10 000 soldaţi, a pus pe fugă pe foştii biruitori de la Narva. Voltaire, care a scris despre amîndoi protagoniştii conflictului ruso-suedez, a tras următoarea concluzie, după ce a descris în detaliu „preamărita şi preaglorioasa victorie" de la 8 iulie 1709: „Amintirea Narvei a fost principala cauză a nenorocirii de la Poltava a lui Carol".

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **DOCUMENTE PRIVIND REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚĂRILE ROMÂNE. B. ȚARA ROMÂNEASCĂ** *(sub egida Direcției generale a Arhivelor statului, Institutului de istorie „Nicolae Iorga").*

Editura Academiei, București, 1983, 362 pp., 39 lei: *483 mărturii documentare din perioada 12 martie 1848 - 21 aprilie 1850.*

● **Ștefan Olteanu — SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ LA CUMPĂNĂ DE MILENII. SECOLELE VIII-XI.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 230 pp., 23 lei: *studiu consacrat structurilor medievale timpurii pe pământurile carpato-danubiano-pontice.*

● **Gheorghe Gheorghe — TRATATELE INTERNAȚIONALE ALE ROMÂNIEI. 1939-1965.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 424 pp., 36 lei: *252 documente diplomatice rezumate și adnotate.*

● **DIPLOMAȚI ILUȘTRI. VOL. IV.**

Editura politică, București, 1983, 420 pp., 25 lei: *Alexandru Mavrocordat Exaporitul, Nicolae Bălcescu, Lord Salisbury, Agenor Goluchowski, Thomas Masaryk, Take Ionescu, Aristide Briand evocați de Paul Cernovodeanu, Dan Berindei, Dan A. Lăzărescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Eliza Campus, Vasile Netea, N.Z. Lupu.*

● **CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE. VOL. VIII** *(volum îngrijit de* **Maria Holban** *— redactor responsabil,* **M. M. Alexandrescu, Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu).**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 670 pp., 67 lei: *relatări ale călătorilor din perioada 1689-1716.*

● **M. Gh. Bujor — SCRIERI** *(ediție de* **Teodor Pințean,** *prefață de* **Nicolae Copoiu).**

Editura Minerva, București, 1983, 378 pp., 20 lei: *din versurile și proza unui militant de frunte al mișcării revoluționare din patria noastră.*

● *General-maior* **Constantin Antip — PUBLICISTICA MILITARĂ ÎN SERVICIUL APĂRĂRII NAȚIONALE.**

Editura militară, București, 1983, 272 pp., 13 lei: *istoricul unor bogate tradiții patriotice și militante.*

● **Ion Petrovici — ÎNSEMNĂRI DE DRUM** *(ediție de* **Dumitru Petrescu).**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 268 pp.: *călătoriile filozofului și omului politic.*

● **Grigore Brâncuși — VOCABULARUL AUTOHTON AL LIMBII ROMÂNE.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 200 pp., 11,50 lei: *situația cuvintelor păstrate în limba română din vocabularul geto-dac.*

● **FACTORUL DEMOGRAFIC ȘI ROLUL SĂU ÎN ÎNTĂRIREA CAPACITĂȚII DE APĂRARE A PATRIEI** *(sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).*

Editura militară, București, 1983, 204 pp., 8,75 lei.

● *Dr.* **Ion Cojocaru — AL PATRULEA BRAȚ AL DUNĂRII.**

Editura militară, București, 1983, 176 pp., 7 lei: *din istoricul canalului Cernavodă—Constanța Sud—Agigea.*

● **SZÉKELY OKLEVÉLTÁR. VOL. I (Diplomatarul seculesc,** *ediție* **Lajos Demény, Josef Pataki).**

Editura Kriterion, București, 1983, 396 pp., 38 lei: *protocoalele Scaunelor de judecată din Odorheiu Secuiesc, dintre 1569 și 1591.*

● **Cornellu Albu — PE URMELE LUI ION INOCENȚIU MICU-KLEIN.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 262 pp., 17,50 lei: *din viața unui luptător pentru drepturile românilor transilvăneni.*

● **Claudia Cleja Stoicescu — SUB SEMNUL MUZEULUI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 258 pp., 29 lei: *incursiuni în istoricul unor celebre lăcașe păstrătoare de tezaure culturale.*

● **G.D. Iscru — INTRODUCERE ÎN STUDIUL ISTORIEI MODERNE A ROMÂNIEI.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 356 pp., 23 lei.

● **Titu Maiorescu — JURNAL ȘI EPISTOLAR. VOL IV** *(ediție de* **Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Domnica Filimon).**

Editura Minerva, București, 1983, 446 pp., 19 lei: *corespondență dintre 22 iulie 1862 și 12 iulie 1864.*

● **Maria Brăescu — INTERFERENȚE ROMÂNEȘTI ÎN OPERA MARTHEI BIBESCU.**

Editura Minerva, București, 1983, 180 pp.; 12 lei: *vezi și* Magazin istoric, *nr. 6, 12/ 1977, 1-5, 1978.*

● **Vasile Drăguț — FATA MORGANA LA TASSILI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 152 pp., 24 lei: *prima expediție românească în ținuturile celebrelor picturi rupestre din nordul Africii.*

● **Jan Urban Jarnik — CORESPONDENȚĂ. VOL. II** *(ediție de* **Tralan-Nișcov).**

Editura Minerva, București, 1983, 388 pp., 21 lei: *vezi și* Magazin istoric, *nr. 6/1979.*

PLANSELE NOASTRE

①②③④ Cîteva imagini prezentate în expoziția organizată la Muzeul de istorie a Municipiului București *(Magazin istoric,* nr. 5/1983)

vechi imagini bucureștene (II)

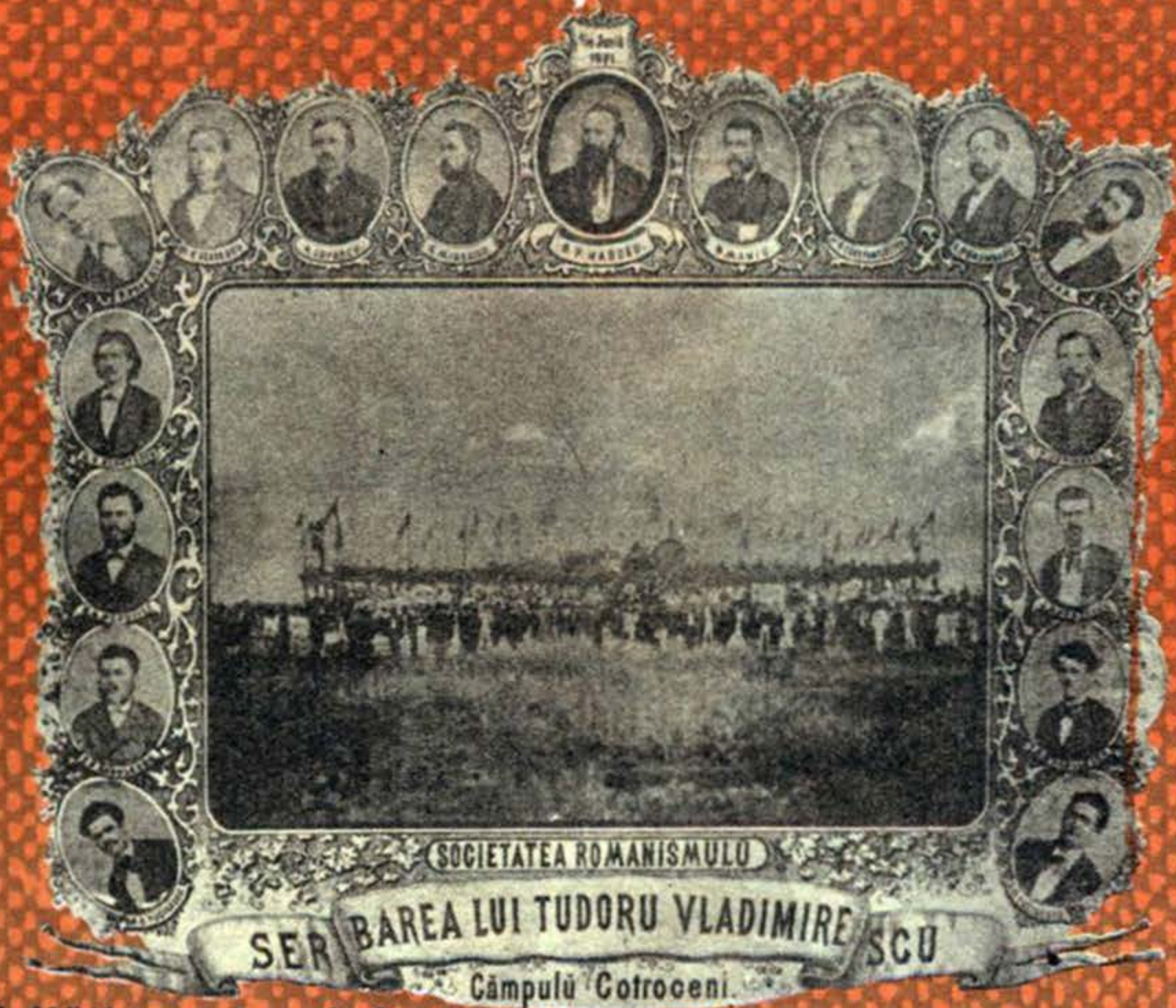

Festivităţi pe cimpul Cotroceni cu prilejul aniversării a 50 ani de la revoluţia lui Tudor (medalionul de sus, în centru, B. P. Hasdeu, preşedintele comitetului de organizare)

Chioşc în Cişmigiu, în 1900

Casa Eliad din strada Mircea Vodă

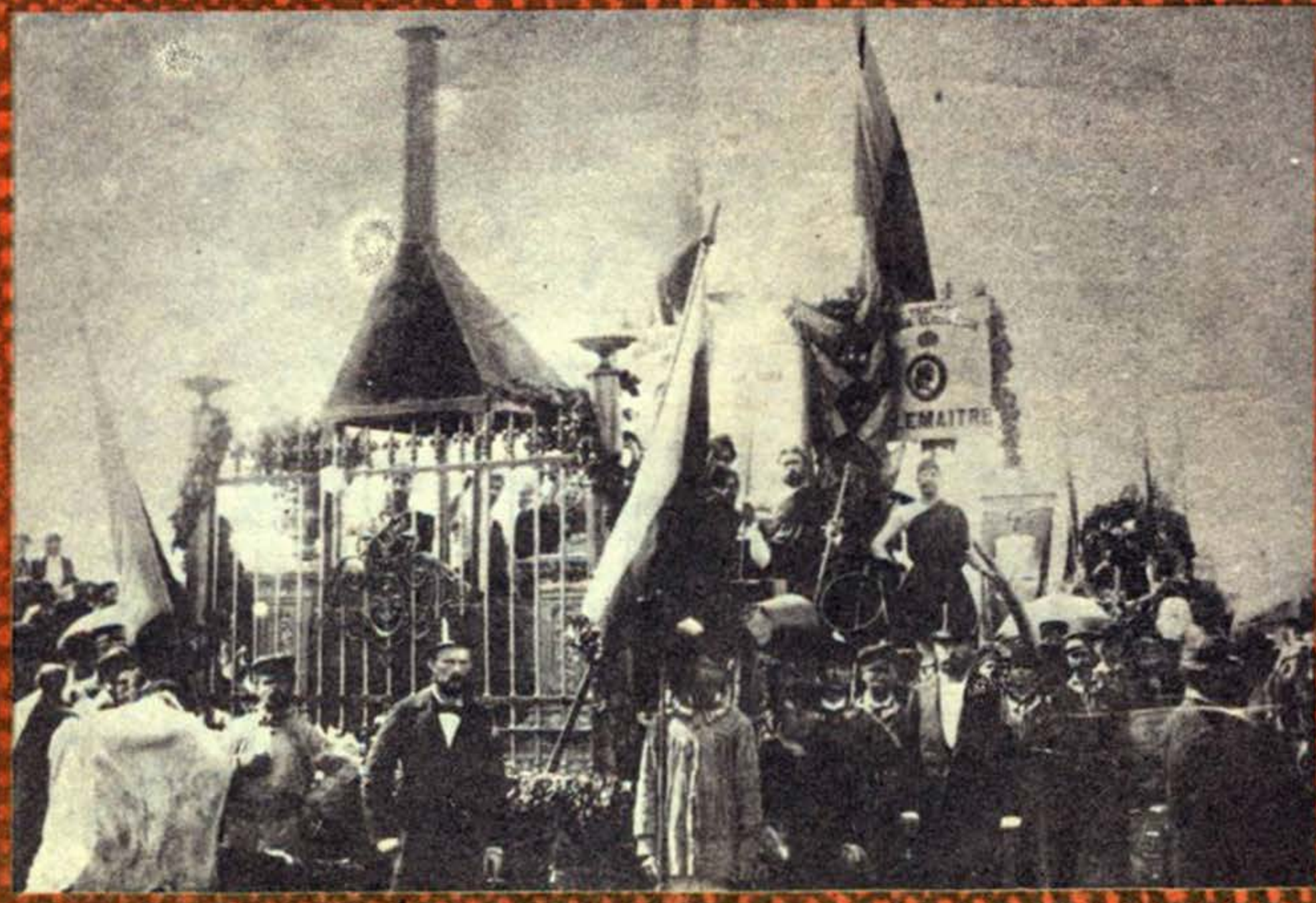

Car alegoric al atelierelor „Lemaitre" în 1881

La plimbare cu triciclul la inceput de veac XX

Biroul generalului Gh. Manu (1833-1911), cel care,
in 1877, a primit capitularea
garnizoanei otomane de la Vidin

Maica Smara (Smaranda Gheorghiu) împreună cu membrele societăţii feministe „Oborul", la 1880

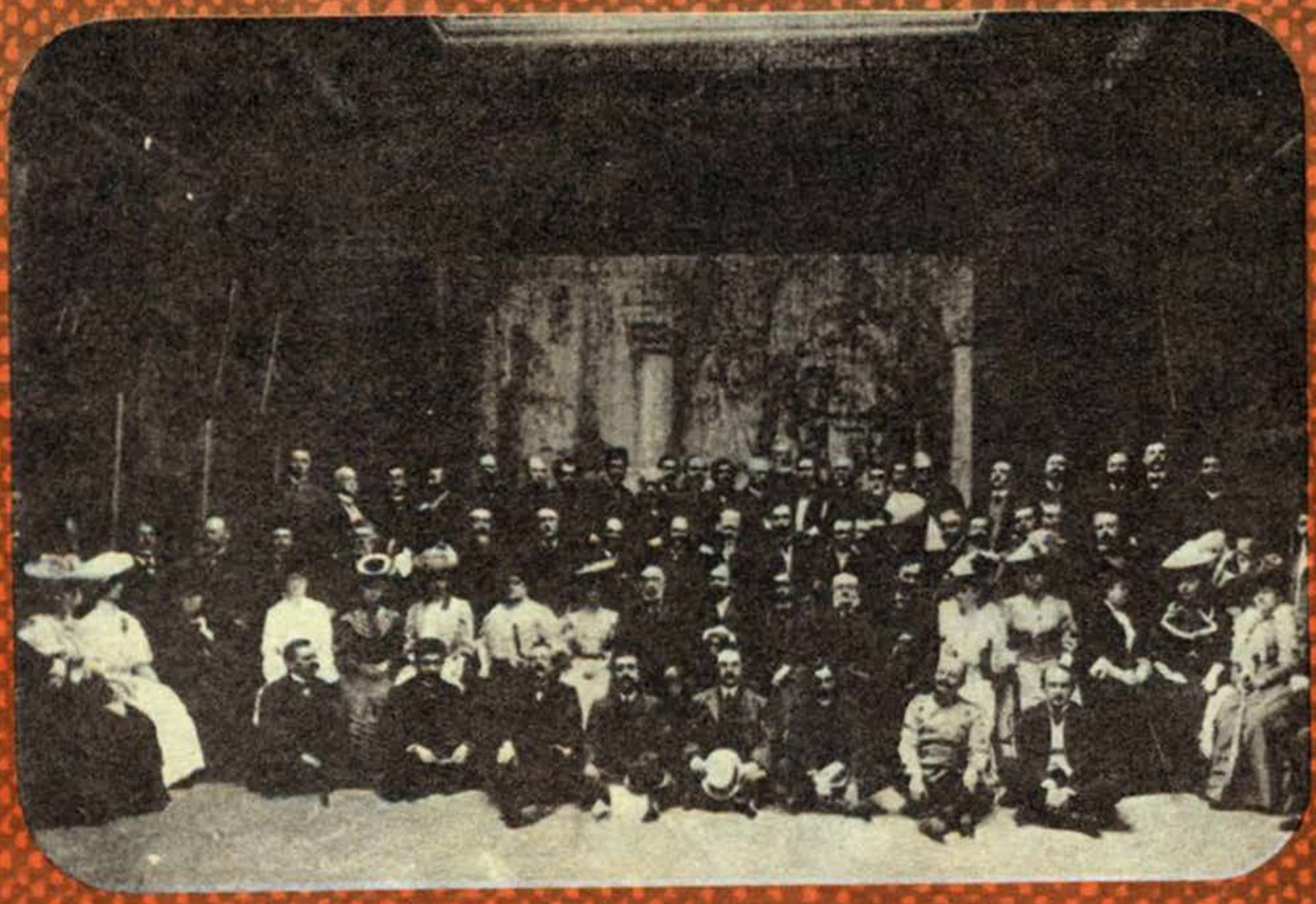

În 1913, la Muzeul de artă Kalinderu

1917: Rudolf Heß în România

Apărută la Londra în 1979, lucrarea *The Murder of Rudolf Hess* (Asasinarea lui Rudolf Hess), de Hugh Thomas (editura Hodder and Stoughton), își propune să demonstreze că, în cursul celui de-al doilea război mondial, ar fi avut loc o senzațională substituire de persoane. După cum se știe, la 10 mai 1941, căpetenia nazistă Rudolf Hess — pe care Hitler îl numise, încă din 1933, locțiitor al său la conducerea partidului — a plecat cu un avion, pilotat de el însuși, în Marea Britanie, pentru a propune guvernului acestei țări să încheie pace cu cel de-al treilea Reich. Aparatul de propagandă german, dirijat de Goebbels, s-a grăbit să-l declare „nebun", desolidarizînd astfel Berlinul de misiunea pe care și-o asumase fugarul. Totuși, peste numai o lună și douăsprezece zile, Wehrmachtul a declanșat agresiunea sa împotriva Uniunii Sovietice, ceea ce a dat, *a posteriori*, un plus de verosimil tentativei lui Hess. Dar, pe ansamblul său, episodul a rămas învăluit în tot felul de incertitudini, cu privire atît la cauzele sale, cît și la scopurile urmărite. Sir Ivone Kirkpatrick, diplomatul britanic care l-a identificat pe Hess imediat după aterizarea forțată a acestuia în Scoția, notează în memoriile sale: „Episodul Hess este unul dintre cele mai bizare ale istoriei".

Medic în armata britanică, Hugh Thomas a avut prilejul să-l examineze pe prizonier — condamnat în procesul de la Nürnberg la detențiune pe viață —, în închisoarea Spandau, din Berlinul Occidental. De 17 ani, el este ultimul supraviețuitor întemnițat din rîndul marilor criminali de război care și-au primit cuvenita osîndă în orașul unde Hitler își organiza periodic triumfalele parăzi, dominate de semnul zvasticii. De-a lungul a mai bine de două sute de pagini, folosind documente publicate sau inedite, discutînd cu puținii martori rămași în viață ai evenimentelor din urmă cu peste patru decenii, reproducînd și comparînd diverse texte și fotografii, Hugh Thomas ajunge la o concluzie insolită: după părerea lui, cel sosit în Anglia (și actualmente deținut la Spandau) nu ar fi Rudolf Hess, ci o „dublură", un individ care seamănă leit cu fostul om de încredere — de cea mai mare încredere — al lui Hitler.

A înșira, fie și în rezumat, toate argumentele pe care autorul le aduce în sprijinul tezei sale ar necesita un spațiu mult prea mare. „Probele" se eșalonează pe un registru foarte vast, care începe cu trăsăturile fizice (Hess ar fi avut strungăreață, în vreme ce sosia sa are o dentiție regulată) și continuă cu înfățișarea avionului (cel ajuns în Scoția dispunea de rezervoare suplimentare, spre deosebire de cel cu care ar fi decolat Hess). Printre celelalte „dovezi" se înscriu marile deosebiri de comportare dintre cele două persoane, contradicții și nepotriviri în privința rutei pe care a zburat locțiitorul Führerului, refuzul încăpățînat al acestuia de a se întîlni, la vorbitorul închisorii, cu soția sa sau cu vreuna din fostele sale secretare etc. etc. etc.

În esență, Thomas susține că Hess a decolat într-adevăr de la Augsburg, cu intenția de a ajunge în Marea Britanie, dar a fost interceptat și doborît de aviația de vînătoare a lui Göring. Imediat după aceea, hitleriștii i-au trimis în Anglia dublura — omul care semăna cu el, pentru a pune guvernul de la Londra în încurcătură.

Ajuns la capătul volumului, cititorul nu se poate împiedica să nu aprecieze abilitatea cu care autorul utilizează (am fi chiar tentați să spunem: manipulează) „dovezile" în favoarea tezei sale. În ciuda acestei abilități însă, cartea nu convinge. Este greu, dacă nu chiar imposibil de admis că soția lui Hess s-a lăsat înșelată, vreme de atîtea decenii, de un impostor care a imitat perfect scrisul căpeteniei naziste de-a lungul a mii și mii de misive trimise familiei. Este și mai greu de conceput că nu s-a păstrat cel mai mic document, nici măcar în jurnalele intime și memoriile celorlalți membri ai clicii conducătoare hitleriste, despre așa-zisa lichidare a locțiitorului Führerului și despre expedierea, în locul lui, a unei dubluri. În sfîrșit, faptul că nici unul dintre ceilalți mari criminali de război, judecați la Nürnberg, nu au șuflat un cuvînt despre această substituire (deși nu s-au jenat deloc să dea în vileag nenumărate alte „secrete de familie") pledează decisiv împotriva tezei medicului britanic. De altfel, partea cea mai șubredă a ipotezei avansate de el o constituie tocmai substituirea: chiar dacă ar fi vrut să împiedice zborul lui Hess, doborîndu-i avionul, naziștii nu ar fi avut nici un motiv să trimită totuși în Anglia pe altcineva în locul lui. Așa cum au procedat în multe alte cazuri (inclusiv al feldmareșalului Rommel), ei ar fi transformat asasinatul într-o „cădere în luptă" sau într-un „accident" și l-ar fi înmormîntat pe Hess cu fastul tipător al unor funeralii naționale.

Singura parte cu adevărat interesantă și verosimilă a volumului o reprezintă un pasaj, de a cărui autenticitate nu se mai poate îndoi nimeni. Acest pasaj din pp. 26-31 interesează, în mod particular pe cititorul român. Autorul ne oferă o premieră istoriografică absolută, descoperind un extras din 1937 după livretul militar al lui Hess, document care nu a văzut pînă acum lumina tiparului și nici nu a fost comentat. Din extras, reiese că, în perioada primului război mondial, locotenentul Rudolf Hess a fost rănit relativ ușor, la 12 iunie 1916, în luptele pentru fortul Douaumont (lîngă Verdun), o a doua oară „pe dealurile dintre Oituz și Slănic", la 25 iulie 1917, și o a treia oară, „în bătălia de la Ungureana", la 8 august 1917. Cu acest ultim prilej, un glonte de pușcă a nimerit în piciorul stîng al locotenentului, scoțîndu-l definitiv din luptă pentru tot restul războiului.

Cu ajutorul Ambasadei Republicii Socialiste România de la Londra — căreia îi aduce mulțumiri (p. 199) — Hugh Thomas a aflat că luptele de la Ungureana au durat patru zile, provocînd mari pierderi invadatorilor. De asemenea, el a mai căpătat detalii cu privire la armele folosite de infanteriștii noștri în acea vară de grele încercări și a ajuns la concluzia că rana lui Hess fusese provocată de un proiectil — fie de 6,5 mm, tras de o pușcă Mannlicher, fie de 7,62 mm, tras de o pușcă Moisin-Nagants. Ambele aceste arme au făcut pe atunci ravagii printre trupele germane și austriace, care s-au zbătut zadarnic să străpungă frontul din sudul Moldovei.

Și iată cum, într-o lucrare cu o tematică de un tip cu totul particular, găsim o nouă și impresionantă mărturie, pe deplin obiectivă și riguros documentată, despre vitejia cu care s-au bătut ostașii noștri, în zilele fierbinți de iulie și august 1917 pentru apărarea meleagurilor strămoșești.

Partea finală a extrasului din livretul militar al lui Rudolf Hess, în care se consemnează rănirea lui în luptele de la Ungureana și lungul pelerinaj pe care l-a făcut apoi în spitalele germane

Zentralnachweisamt
für Kriegsverluste u. Kriegsgefangene
Zentralstelle Abteilung V
I A 0013 - 462.

Kriegs-Rangliste
der
bayer. Flieger-Ersatz-Abteilung I
für
Ltn. d. Res. (I. FR.) Rudolf Heß.

8.8.17 bei der Eroberung der Ungureanahöhe verwundet
(Gen.-Gefstb. - Lunga Nr. 45)
9.8.17 — Kriegslz. 2. d. Regimentsarchiv,
25.8.17 ins Kriegslz. B Abt. 21 / Tapiószentgyörgy,
11.9.17 auf Urlaubsort,
17.9.17 — Ers.-Lzg. Meissen / Sa.,
25.10.17 — Ers.-Lzg. Alexandersbad.

F. d. R.
München, den 23. 11. 1937

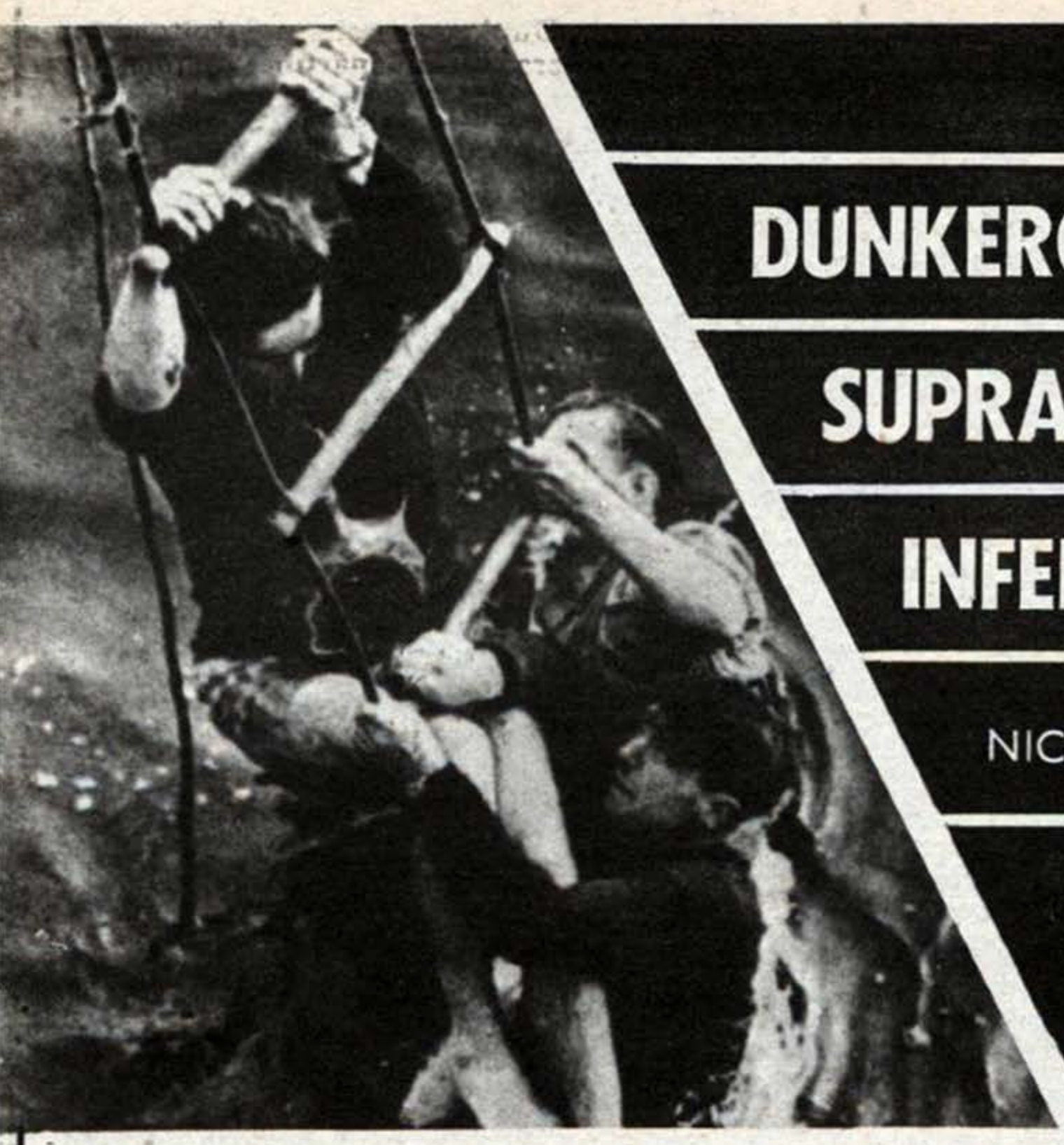

DUNKERQUE — SUPRAVIEȚUITORII INFERNULUI

NICHOLAS HARMAN

În istoria celui de-al doilea război mondial și poate chiar în istoria militară a tuturor timpurilor, bătălia de la Dunkerque (mai-iunie 1940) ocupă un loc cu totul aparte: începută ca o indubitabilă înfrîngere, ea s-a transformat într-un fel în victorie. Peste 200 000 ostași britanici, peste 100 000 francezi și un număr de belgieni au reușit să scape din încercuirea germană, să traverseze Canalul Mînecii și să ajungă în Anglia, pentru a continua lupta pînă la biruința finală asupra nazismului.

Reacțiile la această succesiune de evenimente au fost imediate și foarte puternice. Pentru aliații occidentali și pentru simpatizanții lor de peste ocean, episodul de la Dunkerque a oferit un puternic sprijin moral într-una dintre cele mai critice perioade ale conflagrației. Încă înainte de a se încheia evacuarea, la 1 iunie 1940, ziarul New York Times scria, cu un amestec de patos și lirism: „Atîta vreme cît va dăinui limba engleză, cuvîntul Dunkerque va fi rostit cu cel mai profund respect. Căci în acel port, într-un infern cum nu s-a mai pomenit vreodată pe fața pămîntului, la capătul unei bătălii pierdute, jalnicele zdrențe, care păreau că înveșmîntează pe cei ce luptă împotriva lui Hitler, au căzut ca prin farmec, lăsînd să se vadă o strălucitoare armură... La fel de strălucitoare sînt și inimile oamenilor care se bat pentru libertate și pe care Hitler nu-i poate învinge... Dunkerque va însemna, de acum înainte, încrederea în victoria asupra fascismului".

Cu realismul care îl caracteriza, noul prim-ministru al Angliei, Winston Churchill, a adus un vibrant omagiu celor angajați în bătălia de la Dunkerque, dar a atras atenția, încă de pe atunci, că o retragere, oricît de reușită ar fi, nu trebuie confundată cu un succes pe cîmpul de luptă și, mai ales, nu trebuie descrisă drept un triumf. Pentru a defini evacuarea din nordul Franței, primul ministru britanic a ales termenul deliverance, care s-ar traduce cu „izbăvire" sau „mîntuire". Dar, pentru acel moment, o asemenea decentă rezervă nu era suficientă. După înfrîngerea Poloniei — la care aliații occidentali asistaseră fără a mișca un deget —, după „războiul ciudat" — cele opt luni și ceva de încetineală completă pe Frontul de vest —, după cotropirea Norvegiei și Danemarcei de către hitleriști și după uluitorul lor Blitzkrieg, declanșat la 10 mai 1940, prin invazia concomitentă a Belgiei, Olandei, Luxemburgului și Franței, opinia publică britanică avea nevoie de mult mai mult decît de o simplă „izbăvire".

Așa s-a născut „spiritul de la Dunkerque", care a intrat, pe poarta de onoare, în mitologia Angliei. Era un mit care pleca de la un viguros sîmbure de realitate, dar căruia i s-a adăugat, foarte repede, carnea dulce și parfumată a legendei. Era, mai ales, un mit necesar. Războiul evoluase neașteptat de rău pentru Marea Britanie. Rămasă singură în fața Reichului, ea se vedea acum „înghesuită în corzi" de un inamic mult mai puternic, care amenința să rediteze, la distanță de aproape nouă secole, expediția lui Wilhelm Cuceritorul peste Canalul Mînecii. Anglia aproape că nu avea armată terestră, iar armata, cîtă era, aproape că nu avea arme. Destoinică,

neînfricată, dar jalnic de slabă în comparaţie cu Luftwaffe, Royal Air Force constituia un semn de întrebare, cărula puţini îndrăzneau să-i dea un răspuns optimist. Singura nădejde temeinică o reprezenta marina militară — Royal Navy —, dar ce putea face ea împotriva norilor de planoare şi a grindinei de paraşutişti, cu care Wehrmachtul potopise ţările atacate?

Da, mitul era necesar. In lipsa infanteriştilor, a tunurilor, a tancurilor şi chiar a puştilor şi gloanţelor, englezii aveau nevoie de cuvinte. De cuvinte care să le restabilească încrederea în ei înşişi. De cuvinte care să-i convingă nu numai că vor putea face faţă unui implacabil asalt, ci că vor duce lupta şi mai departe, pînă ce balanţa va înclina în favoarea lor. De cuvinte care să convingă şi alte puteri antifasciste de pe cuprinsul globului că englezii vor rezista şi vor învinge.

Aşa s-a născut legenda „spiritului de la Dunkerque". Ca orice legendă populară, ea nu are un autor anume. Nimeni identificabil nu a născocit-o, nimeni identificabil nu a impus-o, nimeni identificabil nu a difuzat-o. O masă anonimă de oameni a răspîndit-o din gură în gură. Unii — puţini — participaseră la evenimente sau fuseseră martorii lor oculari. Alţii — cei mai mulţi — nu avuseseră nimic de-a face cu ele. Şi unii, şi ceilalţi au pornit de la episodul autentic, l-au amputat de unele aspecte esenţiale şi l-au grefat altele (la fel de esenţiale, dar fictive), i-au atribuit cauze, condiţii şi urmări (unele reale, altele imaginare), au distribuit elogii şi blamuri, coroane de lauri şi coroane de spini (uneori cu oarecare dreptate, alteori în mod cu totul arbitrar), au exagerat în multe privinţe şi au tăcut în mai multe etc. etc. etc.

Aşa s-a zămislit spontan, mai bine-zis a ţîşnit din folclorul instantaneu al epocii, „spiritul de la Dunkerque". Un proces de creaţie a cărui rapiditate se explică, desigur, prin caracterul extrem de dramatic al momentului şi prin necesităţile lui. Ceea ce este însă mai greu de explicat este longevitatea legendei. Ea dăinuie ca atare de peste patru decenii în minţile şi sufletele britanicilor (şi nu numai ale lor), ba chiar şi în memoria celor mai mulţi dintre veterani, care au ajuns să accepte versiunea recondiţionată şi de uz curent, în locul celei efectiv trăite de ei. E drept că la aceasta a contribuit şi trecerea mitului de pe planul folcloric pe cel cult, prin preluarea lui în istoriografie, literatură, teatru şi film. Snow Goose (Gîsca de zăpadă) de Paul Gallico sau Return Via Dunkirk (Întoarcerea prin Dunkerque) de Gun Buster au devenit cărţi clasice ale acestui subiect şi au cunoscut — în engleză şi în numeroase traduceri — tiraje de zeci de milioane de exemplare. Influenţe ale mitului s-au făcut resimţite, pînă în ziua de astăzi, şi în opere de indiscutabilă seriozitate ştiinţifică.

Am fost de faţă, în mai 1980, cînd Marea Britanie a omagiat, într-o manieră solemnă şi patetică, împlinirea a patru decenii de la bătălia de pe plajele Dunkerqueului. În puzderia de manifestări, cele mai emoţionante au fost, desigur, cele la care au participat ei, veteranii de la Dunkerque, supravieţuitorii infernului. Aprecierea nu-mi aparţine. Au folosit-o la BBC,. în emisiunile de radio şi de televiziune, participanţii la luptele din timpul evacuării, au folosit-o reporterii şi scriitorii în presă. Şi nu o dată am auzit şi o asemenea apreciere: de fapt acolo a fost altfel.

Aşadar, aniversarea în loc să întărească atributele mitului i-a adus cîteva corective.

Dar în ce constă acest mit? Iată-l descompus în elementele sale de bază:

1) Ostaşii britanici rezistă cu vitejie unui duşman mult superior în efective şi tehnică militară, care încearcă zadarnic să-i ia prizonieri sau să-i nimicească.

2) Toţi aliaţii de pînă atunci — olandezii, belgienii şi francezii — îi trădează pe englezi, lăsîndu-i singuri în faţa inamicului.

3) Ajunşi în portul Dunkerque, o parte din britanici organizează o apărare de netrecut, la adăpostul căreia camarazii lor, inclusiv mulţi francezi, izbutesc să ajungă în Anglia.

4) Mii şi mii de şalupe, loie, iahturi, remorchere, bărci cu pînze, cu vîsle şi cu motor, avînd echipaje civile, s-au mobilizat voluntar şi au înfruntat atacurile avioanelor şi vedetelor rapide germane, pentru a asigura evacuarea peste Canalul Mînecii a celor mai bine de 300 000 oameni.

În fiecare dintre aceste componente intră o doză de adevăr. Dar, în fiecare dintre ele, intră şi o cotă — mai mare sau mai mică — de mit. Desprinderea unuia de celălalt este sarcina pe care şi-a luat-o istoricul britanic Nicholas Harman, în lucrarea sa Dunkirk — The Necessary Myth, apărută într-o a doua ediţie, revăzută şi adăugită, în Editura „Cornet Books", în 1981. Salutată de critici şi recenzenţi, bucurîndu-se de un mare succes de public, cartea a fost tradusă în cîteva limbi europene şi a intrat, vreme de cîteva luni, pe lista de best-sellers din Statele Unite.

În căutarea adevărului, Harman nu s-a mulţumit numai să citească imensa literatură apărută pe tema Dunkerque şi nici să răscolească prin arhivele britanice, franceze, belgiene şi germane, găsind documente inedite, cărora li se ignora pînă şi existenţa. El a stat de vorbă cu numeroşi supravieţuitori ai evacuării, oferindu-le posibilitatea să relateze evenimentele în desfăşurarea lor autentică. Harman a început prin a scrie un serial documentar de televiziune, care s-a transmis la BBC, stîrnind un mare interes şi aducîndu-i multe scrisori cu observaţii, completări şi rectificări. De toate acestea a făcut uz cînd şi-a conceput lucrarea.

În sfîrşit — dar nu şi în ultimul rînd —, autorul găseşte o explicaţie verosimilă pentru unul dintre cele mai celebre mistere ale celui de-al doilea război mondial: de ce s-au oprit tancurile naziste la periferia Dunkerqueului, în loc să zdrobească, sub şenilele lor, pe soldaţii aliaţi care aşteptau îmbarcarea?

Începînd cu acest număr, publicăm (cu titlul şi subtitlurile revistei noastre) extrase semnificative din reconstituirea lui Harman.

Cristian POPIŞTEANU

Cele trei surprize

De îndată ce pămîntul s-a uscat de zăpezile iernii 1939-1940, planul german de atac pe Frontul de vest a căpătat contururi definitive. Serviciile de informaţii franceze anticipaseră din vreme data exactă a ofensivei, dar înaltul comandament aliat a refuzat să ia în considerare avertismentele lor. La drept vorbind, nici nemţii nu au ştiut, pînă în ultima clipă, cînd se vor pune în mişcare. Abia în ziua de 9 mai, la amiază, meteorologul-şef de la cartierul general nazist a putut anticipa, pentru dimineaţa următoare, cer senin pe toată întinderea frontului. Cînd previziunea s-a confirmat, Hitler a acordat acestui ofiţer, care nici măcar nu văzuse cum arată o tranşee, Crucea de fier clasa I.

Conform doctrinei militare tradiţionale, atacatorii ar fi trebuit să simuleze ofensiva pe un sector al frontului şi să-şi trimită forţele pe altul. De data aceasta însă, germanii au aruncat toate efectivele şi toată tehnica militară de care dispuneau într-o puternică ofensivă dublă. Ei exploatau astfel cele trei superiorităţi de care se bucura Wehrmachtul asupra aliaţilor occidentali: noile divizii blindate, trupele de şoc aeropurtate şi înaltul grad de mecanizare a trupelor de infanterie.

Frontiera occidentală a Germaniei urmează, în linii mari, o linie care porneşte la nord de Elveţia şi urcă de-a lungul Franţei, Luxemburgului, Belgiei şi Olandei. Francezii îşi întăriseră graniţa, construind faimoasa Linie Maginot, care începea de la frontiera cu Elveţia pînă la cea cu Luxemburgul. Pe acest sector, nemţii nu au întreprins nimic. La nord de capătul Liniei Maginot, acolo unde Franţa se învecinează cu Luxemburgul şi Belgia, a atacat Grupul de armate A[1]: acesta concentra şapte din cele zece divizii blindate (Panzer), de tipul cel mai modern de care dispunea Reichul. Şi mai la nord, pe lunga frontieră cu Belgia şi Olanda, ofensiva a fost declanşată în zorii zilei de 10 mai 1940 de Grupul de armate B, de sub comanda generalului von Bock[2].

Von Bock era un ofiţer de şcoală veche. Pe la începutul anului 1935, el a avut o dispută răsunătoare cu principalul teoretician al blindatelor, generalul Guderian[3].

— Nu-mi plac tancurile deloc a declarat von Bock.

— De ce? a îndrăznit să întrebe mult mai tînărul Guderian.

Von Bock l-a fulgerat cu privirea: .

— Mai întîi, pentru că tanchiştii nu sînt în stare să salute, aşa cum se cuvine, la o paradă militară. Şi pe urmă, pentru că blindatele se deplasează prea repede. Cum poţi să ţii legătura cu ele, fără telefon?

— Prin radio, a ripostat Guderian.

— Te înşeli! a strigat von Bock, bătînd cu pumnul în masă. Aparatele de radio nu pot funcţiona în carcasele tancurilor.

Bătrînul general se înşela profund. Dar acum, în mai 1940, el avea la dispoziţie o oştire după gustul său. Ce-i drept, îi fuseseră repartizate şi trei divizii blindate. Dar erau cele mai slabe ale Wehrmachtului — cu tancuri vechi, avînd viteză mică şi armură subţire. Mai mult decît atît, ca şi cele ale aliaţilor din faţa lor, carele blindate fuseseră risipite printre unităţile de infanterie şi se aflau sub comanda ofiţerilor superiori ai acestora. Deşi bine dotaţi cu camioane şi chiar autobuze, infanteriştii lui von Bock se deplasau, în marea lor majoritate, cu trenul sau pe jos, ca în primul război mondial. Cît despre artileria grea, aceasta era tractată de cai. Ofiţerii — şi ei de modă veche — de sub comanda lui von Bock considerau că le va fi mai uşor să găsească furaje decît benzină în Belgia şi Olanda.

Cînd Grupul de armate B s-a pus în mişcare, uşa i-a fost deschisă de unităţile militare cele mai moderne ale Wehrmachtului — formaţiile de bombardiere Stuka şi trupele de desant aerian. Aceste forţe au luat prin surprindere armatele belgiene şi olandeze, capturînd intacte majoritatea podurilor

[1] Aflat sub comanda generalului Gerd von Rundstedt, unul din favoriţii lui Hitler, care l-a ridicat la rangul de feldmareşal. Din 1942 pînă în 1945, cu o scurtă întrerupere în vara anului 1944, Rundstedt a fost comandantul-şef al forţelor naziste în Europa Occidentală.

[2] Generalul (ulterior feldmareşalul) Fedor von Bock a comandat grupuri de armate în Franţa şi apoi pe Frontul de est (1941-1942), pînă ce a căzut în dizgraţia Führerului, care i-a demis, fără menajamente, la 13 iulie 1942. Bock a murit la Berlin, în 1945, în urma unui raid aerian.

[3] Generalul Heinz Guderian a avut o carieră în zigzag, cînd apreciat, cînd blamat de anturajul lui Hitler. Din iulie 1944 pînă în martie 1945 a fost şeful de Stat major general al armatei de uscat.

În p. 34: *scară lansată de pe una din navele britanice în ajutorul celor care reuşiseră să se salveze de pe plajele de la Dunkerque*

Două ipostaze de pe frontul francez în primăvara anului 1940: în tranşeele Liniei Maginot soldaţi francezi jucînd cărţi...

și punctelor fortificate de la frontieră. Zonele din spate au fost supuse unor crîncene bombardamente. În haosul care a rezultat, diviziile lui von Bock, impecabil organizate, au mărșăluit triumfal, zdrobind slaba rezistență a unităților fărîmițate și derutate ale apărătorilor.

Aliații franco-britanici se așteptau la acest atac, deși nu anticipaseră fantasticul succes înregistrat de bombardiere și de trupele aeropurtate. Conform planului, diviziile franceze și corpul expediționar britanic au înaintat în Belgia și Olanda, pentru a face față invaziei. Dar acolo s-au izbit de trei surprize. Mai întîi, nu au mai găsit punctele fortificate și liniile de apărare în care speraseră să se instaleze. În al doilea rînd, avangărzile naziste pătrunseseră mult mai adînc decît se prevăzuse în cele mai pesimiste versiuni ale planului de ripostă. În al treilea rînd — și cel mai important — naziștii atacaseră și pe un alt sector al frontului, așa cum vom vedea imediat, și amenințau cu încercuirea. Drept urmare, aliații au făcut stînga-împrejur și au pornit-o înapoi căutînd o linie pe care să-și poată organiza apărarea împotriva dublei ofensive. Din păcate, ei nu s-au mai oprit pînă la Dunkerque.

În fața unui inamic atît de monstruos de puternic, cele zece divizii ale armatei olandeze nu aveau nici o șansă. Ele au luptat numai trei zile. Apoi li s-a ordonat să capituleze, pentru a cruța populația de ploaia de bombe pe care o dezlănțuiseră hitleriștii. În schimb, belgienii au continuat să lupte, chiar după ce au constatat că francezii și englezii le abandonează teritoriul.

Cînd a aflat că aliații intraseră în Belgia și Olanda, Hitler a izbucnit în hohote de rîs:

— Au căzut în capcana pe care le-am întins-o!

Capcana o forma manevra executată de Grupul de armate A, al generalului von Rundstedt. Sub ordinele sale, se aflau cele șapte divizii Panzer, cu tancurile cele mai moderne produse de industria de armament a Germaniei. În afara carelor blindate, aceste divizii mai aveau în componența lor unități de infanterie mecanizată, tunuri autotractate și o puternică artilerie antiaeriană. Toate tancurile și cea mai mare parte din restul vehiculelor erau dotate cu aparate de radiorecepție și emisie, care funcționau destul de bine, mai ales în cursul zilei. Comandanții, pînă la generalii de divizie inclusiv, puteau astfel să păstreze un contact permanent cu unitățile în mișcare și să-și modifice planurile în funcție de condițiile locale. De asemenea, ei menținеau legătura cu serviciile din spatele frontului și cu aviația de bombardament, care îndeplinea funcția unei artilerii zburătoare.

În ansamblu, nemții aveau mai puține tancuri decît francezii și mult mai puțină muniție pentru ele. Dar carele lor blindate erau mai ușoare și mai rapide decît cele ale aliaților, putînd lovi puternic și concentrat în orice punct al frontului. Conform gîndirii militare convenționale, văile strîmte și acoperite de păduri din regiunea Ardenilor — acolo unde se întîlnesc Franța, Belgia și Luxemburgul — erau impenetrabile. Convinși de un adevăr ce li se părea indiscutabil, francezii nu numai că nu-și construiseră în continuare Linia Maginot pentru a apăra această porțiune a frontierei, dar trimiseseră acolo trupele cele mai slabe pe care le aveau[1].

Printre comandanții germani din Grupul de armate A, se distingea Guderian, care acum se afla în fruntea Corpului 19 Panzer și care avea experiență, ca ofițer de transmisiuni radio, încă din 1912. Experiența lipsea în schimb cu desăvîrșire comandantului Diviziei 7 Panzer, un general pe nume Erwin Rommel. Infanterist ca pregătire, el se ocupase, pînă cu trei luni înainte, de... administrarea transportului la cartierul general al Führerului. În această calitate, principala sarcină a lui Rommel constase în a repartiza dregătorilor clicii naziste diferitele limuzine blindate și în a le obloji vanitățile rănite, atunci cînd mașinile lor nu se aflau destul de aproape de cea a lui Hitler, cu prilejul vreunei treceri în revistă a trupelor. Totuși, Rommel a fost dintre cei care au știut să învețe repede.

Avangărzile Grupului de armate A au străbătut, cu cea mai mare ușurință, văile „impenetrabile" ale Ardenilor, provocînd apărătorilor o surpriză completă și fatală. La 13 mai, tancurile lui von Rundstedt se aflau în Franța. Traversînd nestînjenit apa, peste podurile lăsate intacte de francezii care se retrăgeau în debandadă, trupele germane s-au apropiat de fortăreața Sedan.

La 14 mai, aliații au trimis 170 avioane, dintre care 100 britanice, să atace forțele Wehrmachtului. Dar acestea își aduseseră cu ele artileria antiaeriană. Bombardierele aliate, care zburau în linii lungi și continue, ca la o paradă aeriană, au oferit ținte ideale pentru bateriile hitleriste, care au doborît 85 aparate, 46 din ele britanice.

[1] E vorba de Armatele 9, sub comanda generalului André-Georges Corap, și 2, sub comanda generalului Charles Huntziger.

...și o formațiune de tancuri hitleriste pornind la atac

ASA VA PLACE ISTORIA ?

O CEARTĂ

CU URMĂRI ISTORICE

ANA MARIA ŞERBĂNESCU

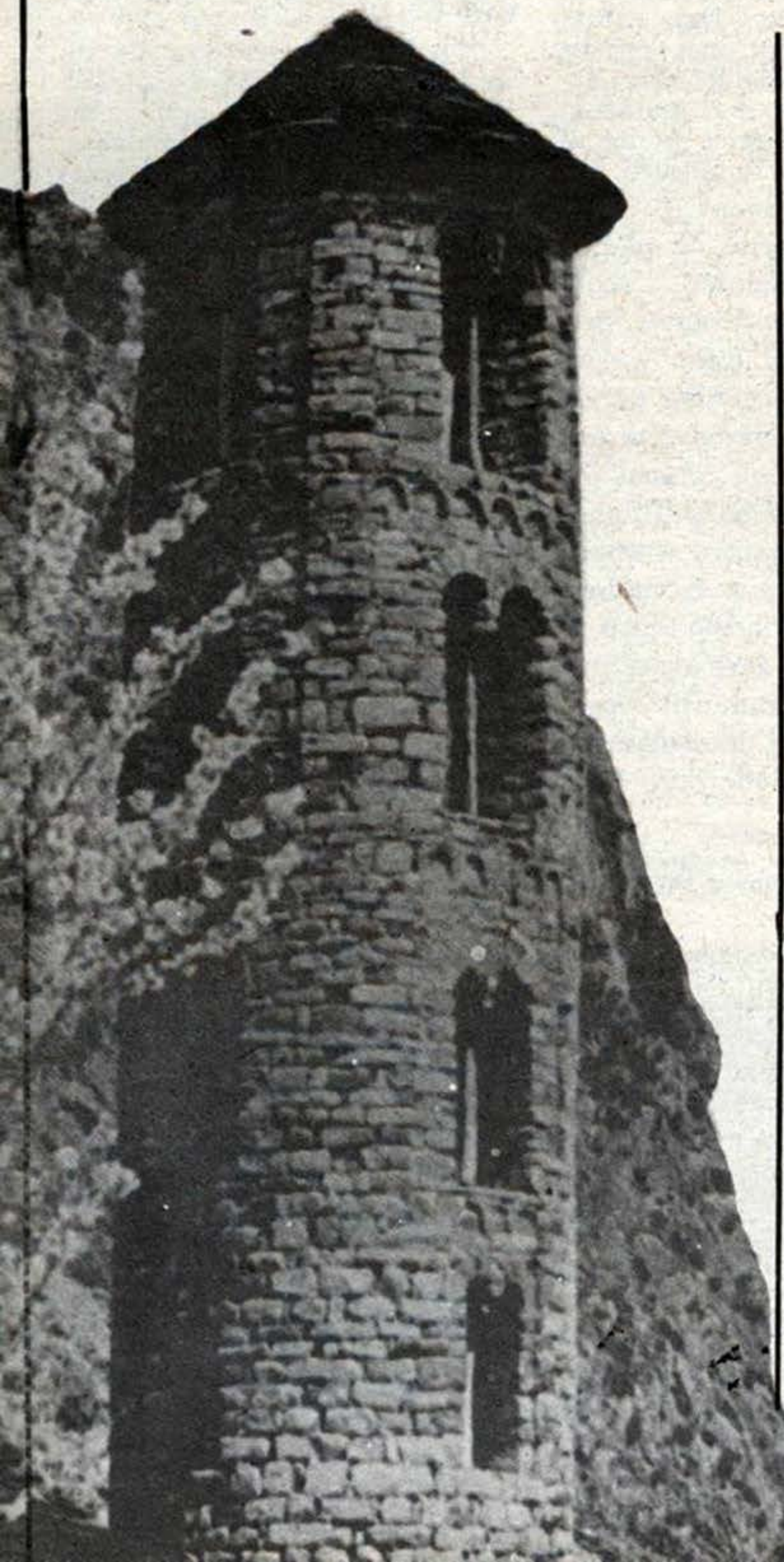

Între Spania şi Franţa, pe versantul sudic al Pirineilor, se află o ţară de numai 465 km², apreciată de mai toate marile enciclopedii şi dicţionare istorice ale lumii drept o „curiozitate istorică". Nu a participat nici la primul, nici la al doilea război mondial, pe deasupra ei avioanele nu zboară, nu are reţea de căi ferate, nici monedă proprie, pentru oamenii de afaceri reprezintă un „paradis fiscal", singura ei forţă înarmată este poliţia care veghează la respectarea ordinei publice, statul are în grijă doar telefoanele, pompierii şi asigurările sociale.

Andorra sau Valls d'Andorra sau Les Vallées d'Andorre este cel mai mare dintre micile state ale Europei (Monaco, San Marino şi Liechtenstein). Văile rîului Valira şi ale celor două braţe ale sale, care se unesc în dreptul Capitalei, Andorra la Vella sau Andorra la Viega sau Andorre la Vieille, împart ţara, sub forma unui Y, în trei regiuni naturale. Altitudinea piscurilor înalte şi a văilor adînci oscilează între 900 şi 3 000 m. Majoritatea populaţiei locuieşte în văi, unde clima este mai blîndă. Arhitectura tradiţională se păstrează în casele satelor de munte, construite din piatră, lemn şi plăci de ardezie. Ici-colo, pe înălţimi, se găsesc construcţii primitive, numite orrys, unde se adăpostesc ciobanii în timpul verii.

Ocrotită de munţii semeţi, populaţia Andorrei îşi păstrează pînă astăzi tradiţiile, autonomia şi structura politică din vremurile feudale. Andorra este un principat autonom sub suzeranitatea preşedintelui Franţei şi a episcopului de Urgel, oraş episcopal în nord-estul Spaniei, denumit şi Seo sau Seu („scaun") de Urgel. Această formă de guvernămînt care pe bună dreptate pare bizară astăzi datează (cu o întrerupere de cîţiva ani, în timpul revoluţiei franceze, cînd Andorra nu a avut co-principe francez), din septembrie 1278.

Turn-clopotniţă aflat pe drumul dintre Andorre la Vieille şi Seo de Urgel; a fost construit în secolul XI, perioada cînd conţii de Urgel au ocordat episcopilor de Urgel importante drepturi asupra Văilor

Împăratul cu barba colilie

Istoria veche a Andorrei este învăluită, ca orice istorie veche, de legende. Iar legendele andorrane îl au ca erou principal pe Carol cel Mare[1]. De fapt, figura legendară, maiestuoasă și patriarhală a împăratului cu barba colilie — în realitate era gras, arțăgos, după cum o dovedesc cele peste 50 expediții militare duse în 46 ani de domnie, și nu avea barbă deloc, nici colilie nici de vreun alt fel — domină întreg occidentul medieval.

Printre războaiele purtate de Carol cel Mare, s-a numărat și cel împotriva sarazinilor[2]. Teritoriul Andorrei a fost primul părăsit de musulmani, care, conform tradiției, s-au retras din calea armatelor lui Carol cel Mare, îndrumate de andorrani prin întortocheatele văi catalane. Ca răsplată, el le-ar fi acordat în 790 independența și dreptul de a se guverna după propriile lor legi. Și tot el, conform tradiției, ar fi dat regiunii numele de Andorra, din pricina asemănării ei cu o zonă din Palestina, situată între Munții Hermon și Thabor, purtînd acest nume. Despre toate acestea nu există documente scrise. Amintirea împăratului, așa cum e reprezentat de legendă, a rămas însă vie în inima andorranilor. Imnul lor național începe cu cuvintele „Carol cel Mare, tatăl nostru". Tot conform vechilor tradiții și tot datorită „tatălui", văile andorrane au fost puse ulterior sub protecția fiului său, Ludovic cel Pios (814-840) care, la rîndul său, a cedat drepturile asupra Andorrei episcopului de Urgel. De aici intrăm în istorie.

Drepturile conților de Urgel asupra Andorrei sînt menționate într-un document de la începutul secolului IX, prin care Seo de Urgel este consacrat ca reședință episcopală. În secolele următoare, conții de Urgel au cedat drepturile lor asupra Andorrei episcopilor din Urgel. Puterea acestora asupra văilor a crescut în mod constant. În 1176, a fost semnat un document prin care andorranii îl recunoșteau pe episcop ca suveran, angajîndu-se să-i plătească dări pe cereale, oi, lînă, porci, găini etc., iar în eventualitatea unui atac dinafară, fiecare casă să-i pună la dispoziție cîte un om înarmat.

Luptele dintre nobilii feudali, specifice evului mediu, avînd ca scop mărirea proprietăților, constituiau o amenințare continuă pentru Biserica din Urgel, incapabilă să întrețină o forță militară care să-i apere posesiunile. În plus, veleitățile de eliberare manifestate de unii supuși rebeli l-au obligat pe episcop să caute ajutor și protecție. Puternica și cucernica familie franceză Caboet părea cea mai potrivită. Înțelegerea a fost pecetluită printr-un act în care Guillaume Guitart de Caboet se obliga să apere Biserica din Urgel de intențiile acaparatoare ale vecinilor și de eventualele dezordini lăuntrice. Un nou document, semnat de Arnaud de Caboet — urmașul lui Guillaume Guitart — și de episcopul Bernard Çanc, stipulează oficial suzeranitatea Bisericii din Urgel asupra Andorrei, dar și donația Văilor, ca feudă, casei de Caboet, aceasta neavînd alte drepturi, politice, militare sau juridice.

Spre nenorocul episcopului, moștenitorul titlurilor și proprietăților familiei protectoare Caboet era... fată. Către sfîrșitul sec. XII, tînăra, frumoasa și bogata Arnaude de Caboet s-a căsătorit cu prinț Arnaud de Castellbó. Se pare că de Castellbó era puternic dar nu și cucernic, deoarece, la începutul anului 1186, episcopul le-a cerut andorranilor să-i jure că nu îl vor recunoaște pe Castellbó ca protector. Ce mijloace va fi folosit mirele ca să înfrîngă cerbicia Sfinției Sale nu se știe. Cert este că, de voie, de nevoie, el se îmblînzește, în 1201, prințul primind Andorra ca feudă.

O nouă căsnicie va aduce domeniul Andorrei în patrimoniul familiei de Foix, care îl va păstra — în paralel cu episcopii de Urgel — timp de mai multe veacuri, transmițîndu-l, de la o generație la alta, printr-un ciudat arbore care-i include pe regii de Navarra, pe Danton și Robespierre, pe Napoleon și de Gaulle, pînă în zilele noastre.

Veniturile — contelui, omagiile — episcopului

Dar să ne reîntoarcem în sec. XIII, la primul de Foix din istoria Andorrei, Roger Bernard II, care, în 1208, s-a căsătorit cu Ermessenda de Caboet și Castellbó, fiica lui Arnaude și Arnaud, și să ne oprim la urmașul lor, Roger Bernard IV de Foix. Odată cu Văile Andorrei, cel de-al IV-lea de Foix a preluat și vechea ranchiună împotriva episcopului de Urgel deși, între timp, cel ce-i înfruntase bunicul dinspre mamă (Arnaud de Castellbó) murise, iar în locul său fusese înscăunat un altul pe nume Abril. Roger redeschide deci ostilitățile, refuzînd să-i presteze omagiu episcopului și pornind chiar să-l atace în fruntea oamenilor săi înarmați. Ce să facă episcopul? În 1257, îi convinge pe andorrani să-i presteze un jurămînt de fidelitate și să-l renege pe turbulentul Roger de Foix. Ce face Roger de Foix? În 1275, îi convinge pe andorrani să-i recunoască numai lui dreptul de a le fi judecător suprem, și, bineînțeles, să-l renege pe episcop (la acea dată, Pierre d'Urg).

Proporțiile conflictului reclamă arbitri pe măsură. Episcopul de Urgel îi cere ajutor regelui Aragonului. Acesta îl constrînge pe conte să cedeze; episcopul prinde curaj și, apreciind că era momentul propice pentru a lichida definitiv înfruntarea dintre casa de Foix și Episcopia de Urgel, supraliciteză întocmind un protest viguros împotriva violențelor comise de conte, făcut public printr-un document datat 31 mai 1277.

Înțelegerea sau arbitrajul *(paréage)* încheiat un an mai tîrziu, în 8 septembrie 1278, reprezintă o dată capitală pentru istoria Văilor Andorrei; ca și legendarul pact de alianță, cunoscut sub numele „legămîntul de la Griitli", care este considerat actul de naștere al confederației Elvețiene (1291)[3], semnarea acestui document — nelegendar — atestă naște-

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 8/1970; 2/1980; 12/1977, 8/1981.

rea, oficială și juridică, a entității naționale andorrane.

Documentul stipulează că impozitul va fi încasat anual, o dată de episcop, o dată de conte; episcopul va primi 4 000 franci, iar contele va fixa personal suma ce dorește; cei doi capi vor veghea împreună la respectarea rînduielilor și tot împreună, prin cîte un reprezentant de fiecare, vor judeca pricinile andorranilor. Locuitorii Văilor își vor îndeplini obligațiile militare în mod egal față de ambii conducători. Ca o compensație acordată episcopului — frustrat, în comparație cu contele, în veniturile bănești —, contele promite să-i presteze periodic omagii, recunoscînd astfel unele drepturi ce aparțineau dinainte Episcopiei de Urgel. Documentul a fost întărit prin aprobarea, din 7 octombrie 1282, a papei Martin IV.

Cînd toată lumea era mulțumită și se părea că lucrurile sfîrșiseră cu bine, Roger Bernard se apucă să-și construiască un castel în vîrful unei stînci, de unde putea spiona în voie mișcările episcopului. La rîndul lui, episcopul, avînd nevoie de apă pentru morile lui, îi pune pe enoriași să abată cursul unui rîu printr-un șanț secat care trecea pe moșia contelui. Competiția medievală continuă, ajungîndu-se, inevitabil, la un nou arbitraj semnat, de aceiași preopinenți, la numai zece ani după primul.

Acest al doilea document, nu a rămas în istoria Andorrei doar ca o banală înțelegere prin care se pune capăt certurilor dintre doi seniori feudali. Datorită reglementărilor privind drepturile și îndatoririle celor doi nobili, precum și ale locuitorilor din văi, reglementări ce le completează pe cele din 1278 și cărora, de-a lungul timpului, li se vor adăuga altele, documentul, împreună cu cel anterior, reprezintă nu numai un cod de legi cu valoare de Constituție, în vigoare și azi, ci și nucleul în jurul căruia s-a structurat statutul politic al Andorrei. Astfel, începînd din 1278 s-a constituit o formă cu totul specială de guvernămînt, exercitată simultan și în afara altor îndatoriri de episcopul de Urgel și contele de Foix. De peste șapte sute de ani acest statut a rămas neschimbat, iar în virtutea faptelor istorice, coprincipii Andorrei sînt, în zilele noastre, episcopul de Urgel (Spania) și președintele Republicii franceze, succesorul acelui îndepărtat conte de Foix.

Bonaparte și andorranii

Dacă în sec. XIII izvoarele scrise ale Andorrei au fost dominate de personaje cu titluri nobiliare, un important document de la începutul sec. XV, aduce în prim planul istoriei oameni simpli, din popor. În plină epocă feudală, acești bravi andorrani — ce amintesc în multe privințe de moții noștri din Apuseni — adresează, prin alesul lor André d'Alas, co-principelui episcop, o cerere al cărei conținut anticipează cu peste trei veacuri, unele principii democratice puse în circulație de marile mișcări de idei ale Europei. Prin acest act se înființează Consiliul general al Văilor, organism administrativ suprem rămas neschimbat pînă azi, precum și funcția celor doi sindici, aleși ai poporului, pentru exercitarea puterii legislative, în prezent reprezentanții președinților Franței și ai episcopilor de Urgel. Documentul andorran, generator al stabilului ei echilibru politic, evidențiază și caracterul deosebit al locuitorilor Andorrei: „...adeseori și în repetate rînduri, fie în privința impozitelor — ca de pildă tributuri și vămuirea de intrare a mărfurilor și încă multe altele — fie pentru încheierea de înțelegeri cu locuitorii din vecinătate, oamenii din Văile Andorrei au trebuință să se adune și să țină sfaturi ca să se povățuiască și să hotărască ce trebuie să facă sau ce pot să facă în privința acestor tărășenii, ca și pentru a alege sindici care să vadă de aste treburi, să le lămurească, să le urmărească. Or, ei nu pot face toate aste dacă toți oamenii din zisele Văi nu se adună și nu țin sfaturi. Și, Preasfinția Voastră, fiindcă zisele adunări nu se fac și nu pot să se țină fără să iște bătaie de cap și neajunsuri zișilor oameni, care pentru a se aduna într-un anume loc din văi trebuie să străbată două-trei leghe [o leghe are peste patru km] sau chiar mai mult, și să-și lase muncile cîmpului sau turmele în voia soartei, cu primejdie de a le pierde... iată de ce, vă rugăm, Înălțimea Voastră, ca să ne dați voie și să hotărîți ca de acum înainte, o dată în fiecare an, să se strîngă Consiliul Văilor într-un loc ales de ei înșiși. Ca așijderi, să le fie îngăduit să împuternicească doi sau trei oameni din fiecare parohie [ca membri ai Consiliului], după cum va crede de cuviință, Preasfinția Voastră; acești oameni, după obiceiul din zisele Văi, vor depune jurămînt să pună la cale, să lămurească și să dea povețe pentru treburile și faptele ziselor Văi, cu pricepere și cu toată cinstea; ca, de asemenea, ei să poată numi unul sau mai mulți sindici, care să tocmească și să urmărească zisele treburi și zisele fapte ca niște aleși ai tuturor oamenilor din Văi..."

Cleric cu vederi progresiste, François de Tobia (1416-1436) a aprobat cererile andorranilor „cu condiția de a nu făptui nimic împotriva Noastră sau a urmașilor Noștri în scaunul episcopal al Urgelului..." În decembrie același an (1419), contele Jean de Foix și-a pus și el pecetea pe scrisoarea-decret a episcopului.

În timpul revoluției franceze, legăturile dintre Andorra și Franța au fost întrerupte; andorranii au așteptat cîtva timp și, în 1806, i-au cerut lui Napoleon să restabilească vechile raporturi politice și administrative cu Franța. Bonaparte le-a făcut pe plac, adoptînd titlul de co-principe al Andorrei și întărind, printr-un nou decret, înțelegerile anterioare.

Istoria Văilor Andorrei, mini-stat ce supraviețuiește ca entitate autonomă de peste 700 ani, este o dovadă că un grup de munteni, deși situați în inima unui continent răscolit de rivalități religioase sau politice, de lupte pentru putere și de nenumărate războaie, au știut să le înfrunte avatarurile și să-și aducă țara pînă în pragul mileniului trei.

Din prima parte a acestui articol, publicată în numărul trecut, rezultă că posteritatea l-a cunoscut pe Filip II mai ales prin intermediul unor surse documentare profund marcate de subiectivism şi care au fost puse în circulaţie, în marea lor majoritate, de către adversari ai monarhului spaniol.

Punînd sub semnul îndoielii aceste izvoare şi atrăgînd atenţia asupra altor informaţii, uneie voit neglijate în trecut sau pur şi simplu considerate nesemnificative, Geoffrey Parker ne propune în continuare un alt mod — nu lipsit de spirit critic — de a-l privi pe Filip II şi epoca lui.

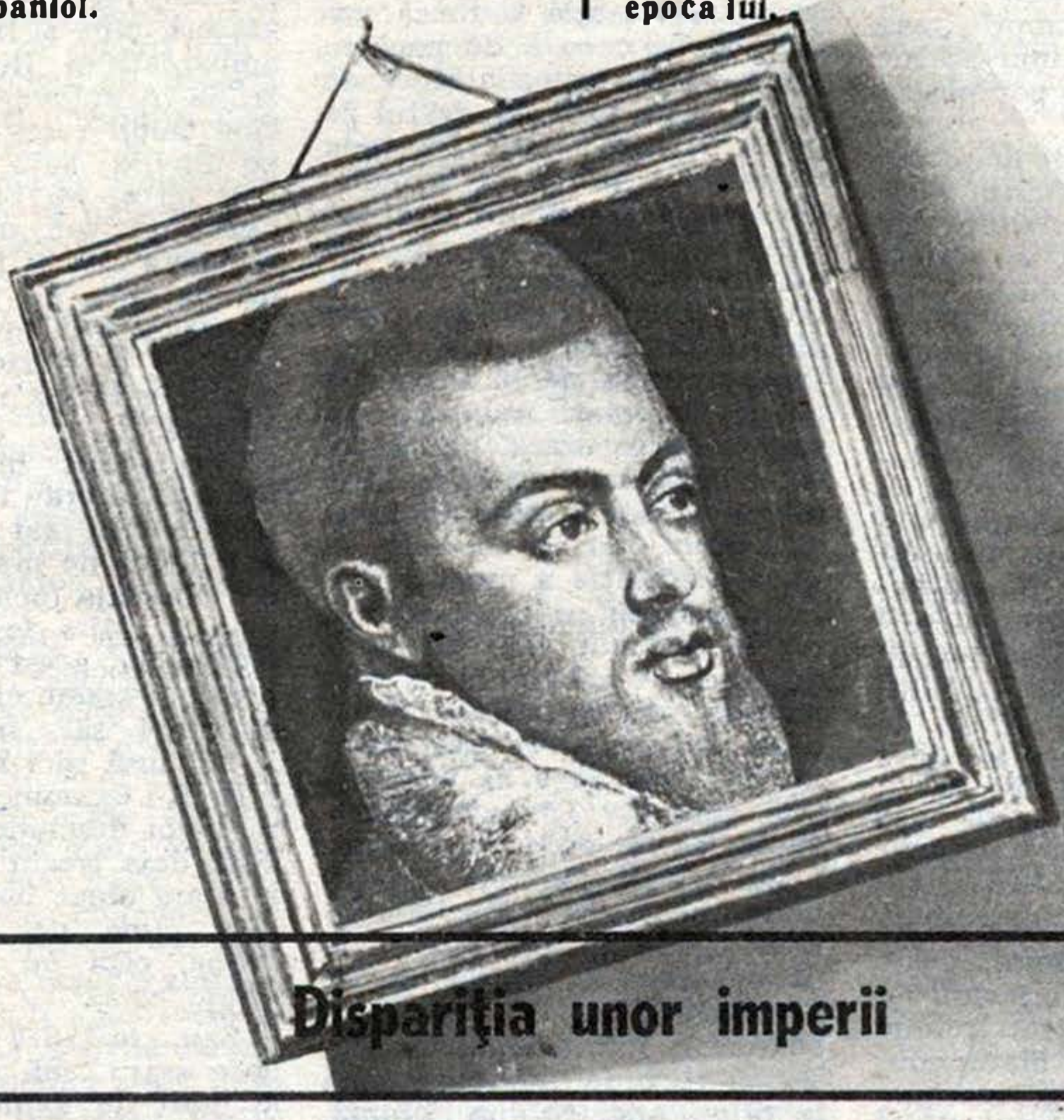

Dispariţia unor imperii

FILIP II SAU ÎNCEPUTUL DECLINULUI (II)

GEOFFREY PARKER

Grădinar, vînător şi colecţionar

Spre deosebire de ceilalţi suverani din vremea sa, Filip II se arăta puţin în public. Nu participa niciodată la mari petreceri somptuoase, de felul acelora pe care le dădeau regii Franţei. Desigur, nu era chiar „prizonierul Escurialului", cum l-au descris unii, dar tot atît de adevărat este că nu călătorea decît rareori. Înainte de 1559, nu a părăsit niciodată Spania.

Îi plăcea să elaboreze el însuşi planul grădinilor sale, să-şi aleagă florile, preferînd pe cele ce înfloreau tot cursul anului, să supravegheze plantarea arborilor (223 000 numai pentru palatul din Aranjuez). Constructor entuziast, el însuşi a desenat parţial unele dintre palatele sale, vorbind zilnic cu arhitecţii săi şi modificîndu-le adeseori proiectele, îngrijindu-se de respectarea „stilului Filip II", cu cărămizile sale trandafirii şi plăcile de ardezie neagră. Escurialul, acea îmbinare de mănăstire, palat şi mausoleu, nu este decît cea mai amplă dintre operele sale.

Vîna cu pasiune, mai ales în parcurile pline de animale care înconjurau palatul Pardo. Mare amator de pescuit, el îşi proteja peştii prin măsuri draconice: cel prins pescuind în cleşteiele regale era pedepsit cu 100 lovituri de bici prima dată şi, în caz de recidivă,

trimis la galere. Regele nu concepea însă să-şi piardă prea multă vreme la pescuit: înainte de a se duce la Pardo, în februarie 1566, el a ordonat „să se ia măsuri pentru ca nivelul apei din lacul cel mic să coboare în timpul nopţii, aşa încît mîine să fie mai scăzut şi, dacă doresc, să pot pescui acolo".

Filip II era şi un mare colecţionar, interesîndu-se de o impresionantă diversitate de obiecte. Biblioteca sa, alcătuită cu propriile-i mîini, avea în 1553, 812 volume, iar la sfîrşitul vieţii sale, 14 000, din care 1 150 manuscrise greceşti, 94 ebraice şi 500 arabe, inclusiv cărţi interzise de Inchiziţie.

Amator de pictură încă din copilărie, se simţea fascinat îndeosebi de arta flamandă: încă din 1574 avea 33 picturi ale lui Hieronymus Bosch. În schimb, Italia pare să nu-l fi atras deloc. Galeria sa de artă nu cuprinde nici o operă a Quattrocentoului. Îi plăcea totuşi Tizian, căruia i-a comandat, între altele, portrete. N-a apreciat însă niciodată picturile mistice şi aluzive ale lui El Greco. În total, peste 700 tablouri îi împodobeau palatele. La aceasta trebuie adăugate hărţi — mare noutate în acel secol al descoperirilor —, armuri, bijuterii şi statui. Casa lui cuprindea peste 200 instrumente muzicale, printre care un Glockenspiel, instalat într-unul din cele patru turnuri ale Escurialului, şi 16 cimpoaie.

Acest colecţionar înnăscut preţuia obiectele de valoare: avea 137 ceasuri, orologii şi astrolabi şi peste 5 000 monede şi medalii. După moartea lui, colecţiile sale personale au fost evaluate la 7 milioane de ducaţi — sumă cu care putea fi construit şi mobilat un al doilea Escurial. A protejat artiştii, savanţii, exploratorii şi istoricii, mergînd pînă la a crea în Escurial un observator şi un laborator de chimie („Turnul filozofului"). Nu încape îndoială că Filip II a fost unul dintre cei mai culţi oameni ai epocii sale.

Nu sînt făcut pentru lumea de astăzi...

În momentele de extremă oboseală mintală şi fizică, regele căuta o oază de pace în viaţa de familie, alături de soţiile, care au trăit destul de puţin, şi fiicele sale. În ciuda insinuărilor prinţului Wilhelm de Orania şi ale lui Antonio Perez, Filip II nu a putut fi acuzat de moravuri uşoare. Ca distracţii îi plăceau cele oferite de măscărici şi întreţinea o trupă de bufoni şi de pitici înapoiaţi mintali, pe care şi-i procura de la azilul de nebuni din Saragosa. De-a lungul anilor, peste douăzeci de pitici au contribuit la buna dispoziţie a monarhului.

Pe măsură ce treceau anii, regele era tot mai acaparat de sarcinile sale publice. Momentele de intimitate deveneau din ce în ce mai rare; meseria de rege îi înghiţea tot timpul. Trezit aproape zilnic către orele opt dimineaţa, el îşi consacra aproximativ o oră examinării dosarelor, stînd în pat. Se scula către orele 9.30. După ce bărbierii îl rădeau, iar şambelanii îl îmbrăcau, asista la slujbă, acorda audienţe pînă la prînz, apoi îşi lua dejunul. Dormea după aceea puţin, înainte de a se apuca de munca grea a zilei, care-l ţinea la biroul său pînă la cină, la ora nouă. Îşi relua apoi lucrul, pînă cînd se simţea frînt de oboseală. Examina astfel pînă la 400 dosare pe zi, avea întrevederi cu miniştri, ambasadori, arhitecţi şi emisari, asculta rapoartele referitoare la ultimele evenimente şi rezolva nenumărate probleme, mai mari şi mai mici. Deşi minusculul său birou de la Escurial este pe bună dreptate celebru, Filip II lucra în orice loc, umplînd literalmente tone de hîrtie cu faimoasele sale note. La castelul de la Simancas a creat arhive speciale, pentru a pune la adăpost toate aceste documente.

Rareori şi-a părăsit regele palatul fără a lucra. Cînd era vreme bună, îşi lua cu el la ţară hîrtiile. În timpul deplasărilor cu caleaşca, examina cu regularitate documente oficiale, reglementînd anumite afaceri, pînă şi la bordul unor ambarcaţiuni fluviale. Într-o zi, la Aranjuez, în 1580, pe cînd familia regală se plimba pe fluviul Tajo, Filip II „a luat cu el un birou mic şi a examinat, iar apoi a semnat depeşele care îi fuseseră aduse de valeţi". În acelaşi timp, pe malurile fluviului, doamnele de la Curte dansau, iar o orchestră de negri cînta la chitară.

Bineînţeles însă că zilele de lucru nu erau toate la fel de plăcute. Cel mai adesea, regele se plîngea de munca excesivă, de oboseala ochilor, de surmenaj. „Mi-a fost predat din partea dv. acest nou teanc de hîrtii, îi spune el unuia dintre miniştrii săi, în mai 1575. N-am însă nici timp, nici putere să-l examinez şi, ca atare, nu-l voi deschide decît mîine. Este deja trecut de orele zece şi n-am cinat încă. Masa mea este plină de hîrtii pentru mîine, căci nu mai pot face nimic astăzi".

Sau, în 1577: „S-a făcut zece seara, mă simt dărîmat şi mort de foame, după o zi de post. Aceste hîrtii vor trebui să aştepte pînă mîine". Uneori se simţea atît de copleşit de grijile funcţiei sale, încît dorea să poată renunţa la ea: „Sînt atît de istovit şi de mîhnit de ceea ce se petrece în lume, încît dacă n-ar exista anumite lucruri care nu pot fi abandonate, nu ştiu ce aş face. Fără

Escurialul, palatul-mănăstire

îndoială că nu sînt făcut pentru lumea de astăzi. Ştiu foarte bine că ar trebui să ocup un alt loc, unul mai puţin înalt decît acela pe care Dumnezeu mi l-a hărăzit şi care este o povară de temut dacă apasă numai pe umerii mei". În 1575, suveranul declara miniştrilor săi: „Situaţia mea este detestabilă". Şi apoi: „Dacă ţin seama de pr blemele pe care le am în prezent, mă întreb într-adevăr cum de mai supravieţuiesc".

Totuşi, niciodată Filip II nu şi-a schimbat concepţia sa de guvernare. El nu a acceptat fărîmiţarea puterii sale între diversele ministere, ci a ţinut, în ciuda volumului excesiv al afacerilor de stat, să controleze toate dispoziţiile, să ia el însuşi majoritatea hotărîrilor finale.

Foarte repede a căpătat reputaţia de „rege hîrţogar", care prefera să scrie şi nu să vorbească. Filip II detesta să ia o hotărîre în focul acţiunii: prezentarea în scris a unei probleme îi lăsa timp de gîndire. Cu atît mai mult, cu cît nu avea deloc încredere în memoria sa. Într-o zi, cînd un ministru i-a cerut o audienţă, regele i-ar fi spus secretarului său: „Aş fi bucuros să-l văd, însă realmente n-am timp şi, în general, îmi rămîn foarte puţine în minte din ceea ce se spune la audienţele pe care le acord, dar să nu spui nimănui asta".

„N-am timp", acesta era principalul laitmotiv. A răspunde la toate cererile presupunea organizarea atît a muncii, cît şi a timpului. Orice dosar trecea mai întîi pe la secretarul de resort, care îl rezuma înainte ca el să ajungă pe biroul regelui. Regele îl examina cu atenţie, pînă în cele mai mici amănunte; fiecare apostilă a sa conţinea un fapt precis, o remarcă tăioasă, pînă la corectarea eventualelor greşeli de ortografie. Şi sistemul funcţiona bine: de obicei, regele napoia dosarele primite în următoarele două zile şi chiar în aceeaşi zi; ele purtau decizia sa: „La ora ase seara a sosit un curier cu o scrisoare a lui Antonio Perez pentru rege; el a plecat la ora opt, cu răspunsul".

Filip II pare a fi o excepţie printre ceilalţi suverani europeni ai epocii; el nu şi-a împărţit viaţa între putere şi plăcerile Curţii, între viaţa publică şi cea intimă. Cel mult, în cursul diferitelor momente ale zilei sale, se poate face o distincţie între timpul consacrat exercitării puterii şi cel acordat cucerniciei.

Palatul-mănăstire

Evlavia lui personală a rămas neîndoielnică. Avea o importantă colecţie de lucrări religioase pe care — după cum reiese din notele lăsate de bibliotecarul său — le consulta deseori. Într-o seară, de exemplu, a cerut un index al cuvintelor din Biblie, pe care voia să îl cerceteze înainte de a se culca. De asemenea, păstra în permanenţă într-o bibliotecă specială, din preajma patului său, o culegere de 41 cărţi religioase. În fiecare zi, asista la slujbă, asculta o predică cel puţin o dată pe săptămînă. se spovedea şi primea cuminecătura de patru ori pe an. Se retrăgea cu regularitate în sihăstrie în timpul postului Paştilor, precum şi în perioadele de mare încordare spirituală (de exemplu, imediat nainte de a ordona arestarea lui Antonio Perez sau imediat după moartea Elisabetei de Valois, cea de-a treia sa soţie).

Escurialul, Versaillesul lui Filip II, nu a fost conceput ca un sediu pentru petrecerile Curţii; de la întemeierea sa, Palatul Regal a fost o mănăstire. Suveranul a vrut să-l imite pe tatăl său, Carol Quintul, care şi-a sfîrşit zilele într-un palat mic, în vecinătatea mănăstirii din l calitatea Yuste. Filip II avea în minte marile fundaţii religioase ale predecesorilor săi, ca Parralul de la Segovia sau Sf. Ieronim de la Granada. Ieronimiţii, ordin călugăresc pentru care familia regală avea un respect deosebit, trebuiau să se roage în permanenţă pentru sufletele defuncţilor din familia regală şi să ceară ajutorul divin pentru guvernul Spaniei: În Escurial, mai existau un seminar şi o şcoală. Totul era făcut pentru ca mănăstirea să fie în centrul vieţii Palatului.

În 1571 şi, din nou, în 1588, el a afirmat că ar fi avut revelaţia de la Dumnezeu că Spaniei i-a fost hărăzită o soartă deosebită şi încredinţată o misiune divină, aceea de a readuce Anglia la credinţă (respectiv la catolicism). De aceea, el nu a luat în seamă nici una dintre obiecţiile de ordin practic la proiectul de invazie a insulei, obiecţii făcute rînd pe rînd de ducii de Alba, de Medina Sidonia şi de Parma, adică tocmai de aceia care trebuiau să conducă operaţiile. „Sînt atît de profund dornic să duc la bun sfîrşit această acţiune, îi scria monarhul ducelui de Alba în 1571, inima mea este atît de legată de aceasta şi sînt în aşa măsură convins că Dumnezeu, mîntuitorul nostru, nu poate să nu îmbrăţişeze această idee, încît nimic nu mă va putea convinge să renunţ la hotărîrea de a o înfăptui".

În 1588, amiralul Medina Sidonia, comandant-şef al Armadei, era supus aceluiaşi gen de şantaj spiritual. Pentru că încercase să rămînă la La Coruña, regele îi spunea: „Această acţiune i-am închinat-o lui Dumnezeu. Deci, la drum şi faceţi ceea ce se aşteaptă de la dv." Ducelui de Parma, care îl informa că în Olanda nu există porturi cu apă adîncă, regele îi răspundea că acest lucru nu are importanţă, pentru că „Dumnezeu se va îngriji să le avem". Armada era trimisă deci, după expresia unuia dintre generalii săi, „cu speranţa neclintită într-o minune". Din copilărie, regele ştia că niciodată nu trebuiau

purtate tratative cu ereticii sau necredincioșii.

Cînd, în octombrie 1588, au ajuns la Curte primele zvonuri despre dezastru, suveranul nu și-a putut crede urechilor. Declarația lui stoică, atît de des citată — „mi-am trimis corăbiile să lupte împotriva oamenilor, nu împotriva vînturilor și valurilor"[1] — n-a fost rostită decît după ce și-a revenit din starea de șoc. Prima reacție a regelui, într-o notă către secretarul său, releva totala neacceptare a înfrîngerii: „Sper că Dumnezeu n-a îngăduit o asemenea calamitate, căci totul n-a fost făcut decît spre gloria Lui".

De la o vreme, Filip II, „călugărul din Escurial" cum l-au numit unii, părea a trăi în afara emoțiilor curente, afișînd în fața oamenilor, atît la bucurie cît și la necaz, aceeași impasibilitate suverană. Își ducea viața ca un sihastru, distant, îngîndurat și mistic. Numai un circuit complex de informații scrise părea a-l mai lega de restul lumii. Și totuși, spaniolii purtau o profundă admirație acestui ascet. „Mă îndoiesc, scria în 1595 ducele de Feria, că, oricît de numeroase și de vaste sînt statele regelui, el ar putea domni altundeva atît de deplin ca asupra inimilor din Spania".

Dar la sfîrșitul secolului XVI, nemulțumirile ieșeau tot mai mult la iveală și spaniolii aveau tot mai puține motive să-și tămîieze monarhul. În nordul țării, prosperitatea economică intrase în declin încă din anii 1560, care fuseseră marcați de o gravă epidemie de ciumă, apoi de o limitare a schimburilor maritime cu nordul Europei, ca urmare a răscoalei olandezilor[2]. Înte 1557 și 1583, provincia Alava își pierdea 11 la sută din populație, intre 1570 și 1595, orașul Burgos — 50 la sută, iar Palencia — peste 50 la sută. În plină depresiune economică, majorarea impozitelor a stîrnit numeroase revolte. În regatul Grenadei, situația era deosebit de precară; 25 la sută din populație pierise în cursul unei răzmerițe din regiunea Alpujarras. În anii 1590-1591, cînd elita provinciei Aragon s-a revoltat împotriva politicii centralizatoare a guvernului de la Madrid, acesta a trebuit să trimită o armată de 14 000 oameni pentru a reprima mișcarea. Ordinea a fost restabilită. Dar înfrîngerea răscoalei din Aragon a reprezentat unul dintre rarele succese militare de la sfîrșitul domniei lui Filip II. Înfrîngerea „Invincibilei Armada", în 1588, a fost o pilulă la fel de amară pentru supușii săi, ca și pentru el însuși. Cu șapte ani în urmă izbucnise răzvrătirea armatei din Țările de Jos, care dusese la pierderea celor mai multe dintre provinciile nordestice; în Franța, cealaltă armată spaniolă a înregistrat eșec după eșec în războaiele religioase purtate în anii 1589-1598 împotriva lui Henric IV și a protestanților.

Politica de prelungire a suferințelor supușilor

Filip II și-a dat seama perfect de toate aceste insuccese, de toate aceste neizbînzi în cascadă. Dealtfel avea permanent grijă să se informeze. În 1592, a întreprins o călătorie de 800 km prin Castilia Veche și Aragon, pentru consolidarea autorității; a văzut cu proprii săi ochi casele goale din Valladolid și străzile pustii din Palencia; i-a primit personal pe magistrații din Burgos, veniți să se plîngă că „în numai 20 ani, populația și bogăția cetățenilor au scăzut la peste jumătate". Să nu uităm, bineînțeles, nici rapoartele miniștrilor săi, care îi atrăgeau atenția asupra ruinării și depopulării crescînde a regatelor sale. Astfel, în februarie 1591, secretarul lui, Mateo Vasquez, îi scria cu privire la Castilia: „Populația scade în așa măsură, încît numeroase persoane demne de încredere, venite din diverse regiuni ale regatului, își exprimă uimirea cînd li se întîmplă să întîlnească vreun locuitor într-un sat. Dacă procesul continuă, agricultura va înceta în curînd să mai existe. Este de așteptat ca totul să se prăbușească brusc, din lipsă de fonduri".

Toate acestea nu l-au lăsat indiferent pe suveran. În răspunsul pe care-l dădea la scrisoarea secretarului, el recunoștea că lucrurile mergeau rău: „Sînt profund mîhnit cînd văd în ce stare se află creștinătatea". Nu întreprindea însă nimic pentru că substanțialele colectări de impozite — cărora Mateo Vasquez. de pildă, le atribuia declinul — erau indispensabile cheltuielilor de război din Franța și Olanda și „acestea nu sînt chestiuni la care se poate renunța. Problema religioasă are prioritate față de orice altceva". În anii 1590, ca și înainte, preocuparea constantă a regelui a rămas credința în Dumnezeu. Dar armatele sale sufereau mereu înfrîngeri și cheltuielile pentru întreținerea lor creșteau continuu, ceea ce va provoca o nemulțumire generală, la instigarea cortesurilor (foruri legiuitoare) din Castilia, care s-au opus oricărei noi cereri de fonduri între anii 1592 și 1601. Ele au afirmat că sărăcirea țării făcea imposibilă orice altă prelevare de impozite și au prezentat o petiție, în care erau criticate costisitoarea politică externă și războaiele lui Filip II; „Rugăm stăruitor pe Maiestatea Voastră să binevoiască a dispune ca ele să înceteze".

Filip II, care a socotit dintotdeauna intolerabil acest soi de critici, a poruncit ca deputații să fie admonestați pentru insolența lor. „Ar trebui și trebuie ca ei să aibă încredere în mine, în dragostea pe care o port acestor regate și în experiența îndelungată pe care o am în guvernarea lor și să admită că voi acționa totdeauna cum este mai bine pentru interesele lor. Explicați-le pe larg toate acestea și atrageți-le atenția să nu-mi mai vină niciodată, sub nici un pretext, cu asemenea sugestii".

---

[1] Între 31 iulie și 8 august 1588, flota spaniolă (celebra Invincibila Armada) a fost înfrîntă de englezi, (conduși de Thomas Howard), și distrusă de furtuni, în apropierea insulelor Hebride. Legat de această înfruntare navală, în fiecare an, la 29 septembrie, englezii tradiționaliști au obicelul de a mînca friptură de gîscă. De ce? Pentru că la 29 septembrie 1588, cînd un emisar i-a adus reginei Angliei, Elisabeta I, vestea dezastrului suferit de flota lui Filip II, suverana tocmai mînca friptură de gîscă.

[2] În iulie 1581, provinciile din nordul Țărilor de Jos s-au proclamat independente de Spania (*Magazin istoric*, nr. 4/1978).

Aşadar, dacă Maiestatea Sa a hotărît să prelungească suferinţele supuşilor săi, pentru a-şi putea urma, cu orice preţ, politica, el a procedat deliberat, nu dintr-o necunoaştere a consecinţelor. Dealtfel o dată ce lua o hotărîre, nici nu se mai concepea să şi-o schimbe. Îşi pierduse şi o parte din simţul critic, neezitînd chiar să deformeze informaţiile, pentru a arăta cum îi conveneau lui. În ultimii ani ai vieţii sale, mai ales în cursul expediţiei Armadei, această rigiditate s-a accentuat. El „reevalua" fiecare episod al războiului, pentru a-şi justifica ţelurile prin orice mijloace.

O „îngroşare a arterelor" părea să-i fi cuprins şi spiritul, nu numai corpul. Nu s-a îndoit niciodată de înţelepciunea sa; în anii din urmă, dormea mult şi se ruga mult. Boala l-a ţinut tot mai departe de afacerile de stat; în cursul primăverilor anilor 1595, 1596 şi 1597 şi în aproape tot anul 1598, nu s-a putut ocupa de nimic. După 1595, şi-a petrecut mai tot timpul în echivalentul de pe vremea aceea al unui fotoliu pentru invalizi: un fel de pat reglabil, în care şedea, mînca şi dormea, purtînd o îmbrăcăminte îndeajuns de largă pentru a nu-i jena articulaţiile imobilizate de artrită. Fotoliul de infirm, astăzi expus la Escurial, îi permitea bolnavului, în cursul ultimilor săi trei ani de viaţă, să meargă la dragile sale reşedinţe de ţară de la Aranjuez şi Pardo.

Dînd dovadă de rigiditate şi miopie politică şi luîndu-l chezaş pe Dumnezeu, cum ar fi putut un monarh îmbătrînit şi bolnav să ţină seama de interesele reale ale Spaniei? Dacă ceea ce în mod curent se numeşte „declinul Spaniei"[1] a început efectiv cu expediţiile sale terestre şi navale nebuneşti din deceniul 1588-1598, atunci Filip II este acela care poartă întreaga răspundere.

În româneşte de
Anca LĂZĂREANU

[1] *Magazin istoric* a publicat numeroase articole despre destrămarea şi prăbuşirea unor imperii, printre care Imperiul german al lui Wilhelm II (nr. 12/1968), otoman (6/1972), ţarist (6-11/1975), habsburgic (1/1982) etc.

TEZAURUL PRINCIAR DE LA AGIGHIOL

(Urmare din p. 13)

ne dezvăluie identitatea principelui get înmormîntat la Agighiol şi, pe de altă parte, ne îngăduie să fixăm momentul politic al existenţei sale. Inscripţia, cu litere greceşti, este ΚΟΤΥΟΣ ΕΓΒΕΟ (KOTIOS EGBEO), fiind vorba — în cazul în care nu avem de-a face cu zeitatea tracică cu acelaşi nume — de un principe numit Kotyso.

Numele Cotyso era destul de răspîndit, atît printre tracii de sud, cît şi în rîndul ramurei nordice a acestora. Un Cotyso s-a numărat printre urmaşii regelui Burebista, participînd la bătălia de la Actium (31 î.e.n.)[1]; un altul, fiu al lui Rhoemetalces, a stăpînit în primii ani ai erei noastre peste regatul odrişilor, clientelar Romei, ce se întindea şi asupra teritoriului Dobrogei. Contemporan cu Ovidiu, în timpul exilului acestuia la Tomis, acest Cotyso a încercat — sub influenţa marelui poet — să scrie el însuşi versuri[2].

Nici unul dintre aceştia nu putea fi însă proprietarul tezaurului de la Agighiol. Recapitulînd întortocheatele evenimente politice petrecute după încheierea războaielor persane, vedem că în deceniul trei al sec. V î.e.n., Teres, primul rege al uniunii tribale odrise, a adus la ascultare majoritatea triburilor tracice din Peninsula Balcanică pînă la Istru, inclusiv pe geţii din Dacia Pontică. În aceeaşi vreme, regele scit Ariapeites şi-a întins stăpînirea în zona dintre Olbia şi gurile Istrului, devenind vecin cu Teres şi apoi ginerele său. Din căsătoria cu fiica lui Teres, Ariapeites, a avut un fiu, Octamasdes, iar din cea ulterioară, cu o grecoaică din Histria, pe Skyles, care mai tîrziu a fost alungat de sciţi şi a găsit adăpost la urmaşul lui Teres, Sitalkes.

Acest Sitalkes a intrat în conflict cu macedonenii, apelînd la ajutorul cavaleriei getice, reputată pentru vitejia ei. „Pornind deci din ţinutul odrişilor — scrie Tucidide — el cheamă la arme mai întîi pe tracii care erau între Muntele Haemus şi Rodope şi pînă la Pontul Euxin şi Helespont şi asupra cărora îşi exercita domnia; a chemat apoi pe geţii de dincolo de Haemus şi celelalte neamuri care locuiesc între fluviul Istru şi Pontul Euxin, mai mult spre mare; geţii şi locuitorii de prin acele părţi sînt vecini cu sciţii şi sînt cu toţii arcaşi călări".

Cum se vede, în timpul lui Sitalkes, Dacia Pontică era doar aliată cu regatul odrişilor, independenţa acesteia devenind şi mai evidentă după moartea lui Seutes I (410 î.e.n.), cînd se produce căderea regatului odris. În 380 î.e.n., regele odris Cotys I a încercat, fără succes, să restabilească autoritatea sa asupra Daciei Pontice — teritoriu, care, către mijlocul sec. IV î.e.n. a constituit terenul de înfruntare între regele Filip II şi regele scit Ateas. Acesta din urmă solicitase sprijinul lui Filip împotriva unui rege localnic, al cărui nume nu este precizat de izvoare, fiindu-ne cunoscut doar sub denumirea de „rex histrianorum".

Aşadar, vreme îndelungată după războaiele cu perşii şi pînă în preajma ofensivei macedonene, Dacia Pontică a rămas independentă, fiind condusă de regi localnici care se aliau în funcţie de împrejurări cu unul sau altul dintre vecini. Ei erau, de asemenea, în excelente relaţii cu cetăţile greceşti de pe malul de vest al Mării Negre, ceea ce explică, în bună măsură, simpatia şi aprecierile cu care geţii sînt priviţi de către Herodot[3], care spunea despre ei că sînt „cei mai drepţi dintre traci".

Un asemenea rege, poate precursorul acelui „rex histrianorum" (care domnea înainte de anul 339 î.e.n.) va fi fost, de bună seamă, şi principele înmormîntat la Agighiol. Aliat cu sciţii (alianţă matrimonială), avînd bune legături cu cetăţile greceşti, îndeosebi cu Histria, el a condus o ţară puternică şi bogată, aşa cum o probează valoroasele vestigii pe care le-a luat cu el în mormînt.

[1-3] *Magazin istoric*, nr. 11/1977; 7-8/1968; 1/1978.

PERMANENTELE DISCORDANȚE DINTRE...

„PARTENERI"

FLORIN CONSTANTINIU

Septembrie 1940. Istoria înregistra un paradox de o tragică ciudățenie: după mai bine de două decenii — de fapt de la desăvîrșirea unității sale naționale, în 1918 — de luptă împotriva revizionismului (care din 1933 găsise în Germania hitleristă exponentul cel mai agresiv), România, țară care se plasase constant pe pozițiile apărării independenței naționale, a integrității teritoriale și a securității colective, intra, odată cu instaurarea la cîrma ei a regimului de dictatură militaro-fascistă, în orbita Berlinului.

Cum se explică această modificare fundamentală în orientarea politicii externe a României? Cum bine se știe, poporul român, în copleșitoarea sa majoritate, a respins permanent și ferm ideologia ca și acțiunea fascistă; forțele democratice, progresiste, revoluționare din țară — și în primul rînd comuniștii — au dus o viguroasă luptă antifascistă; România a făcut obiectul presiunilor și amenințărilor — mai mult sau mai puțin fățișe — ale Reichului, încă din primăvara anului 1933, pentru a-și modifica politica sa externă.

În ciuda tuturor amenințărilor și ademenirilor, România a rămas însă ferm, de-a lungul întregii perioade interbelice, de partea forțelor păcii și securității colective în Europa, a alianțelor destinate apărării independenței și integrității ei teritoriale. La izbucnirea celui de-al doilea război mondial ea a acordat sprijinul ei Poloniei invadate de Wehrmacht; factorii de conducere ai țării prietene — președintele și membrii guvernului —, ca și armata și populația, au găsit, în număr mare, de zeci de mii de oameni, refugiu pe teritoriul român[1].

Succesiunea de evenimente din perioada august 1939-august 1940 a determinat izolarea politică și diplomatică a României și a făcut din ea victima Drang-nach-Süd-Ostenului (Marșul spre sud-est) al Reichului hitlerist.

În toamna anului 1940, cu independența știrbită și cu teritoriul amputat, România a fost constrînsă să intre în cleștele celor două state fasciste — Germania lui Hitler și Italia lui Mussolini — care prin odiosul Diktat de la Viena îi smulseseră o mare parte din Transilvania pentru a o da Ungariei lui Horthy. În umbra amenințătoare a Reichului, la București s-a instalat un regim de dictatură militaro-fascistă, întemeiat pe colaborarea politică dintre generalul Ion Antonescu și Garda de fier[2].

Trenul nu oprește la locul stabilit...

La 21 noiembrie 1940, șeful guvernului român sosește în prima sa vizită oficială la Berlin. Pe peronul gării vin în întîmpinarea oaspeților români, Joachim von Ribbentrop, ministrul de externe al Reichului, înalți demnitari ai Auswärtiges-Amtului (Ministerului de externe) și ai Wehrmachtului, membri ai corpului diplomatic. Trenul intră încet în gară, dar, spre stupoarea tuturor, în loc să oprească în dreptul grupului de oficialități venite pentru primire, își continuă drumul și oprește mai departe cu 20 metri de locul ce fusese stabilit de Alexander von Dörnberg, șeful serviciului de protocol. În timp ce Antonescu, „singur și descumpănit" — cum notează un martor ocular — coboară din tren, grupul de oficialități germane trebuie „să se îndrepte în pas alergător" pentru a-l saluta pe șeful guvernului român. Cel căruia îi datorăm descrierea acestei scene — o persoană din anturajul dictatorului român — se întreabă dacă incidentul din gară a fost un semn de rău augur; s-ar putea spune mai degrabă că el a avut o valoare simbolică: între cei doi noi „parteneri" nu avea să existe niciodată o concordanță deplină de vederi. Pînă ieri, avînd orientări și poziții adverse, România — acum prinsă în capcana Reichului, cu unitățile Wehrmachtului aflate pe teritoriul românesc — și Germania — dominatoare și înrobitoare — ce-ar fi putut avea ele în comun? „Pentru ca România să poată găsi drumul spre noi, a trebuit să ocupăm Parisul", i-a spus de la începutul primei lor convorbiri Ribbentrop lui Antonescu, făcînd aluzie la politica externă a Bucureștilor pînă în septembrie 1940.

---

1. *Magazin istoric*, nr. 10/1974, 4, 10/1977, 12/1979; 4/1968.

Ascultînd aceste cuvinte, generalul Ion Antonescu își va fi reamintit dialogul cu Octavian Goga, venit, în decembrie 1937, în calitate de prim-ministru desemnat, să-i ofere portofoliul Apărării naționale. La început, generalul Antonescu spusese: „Refuz, pentru că veți orienta politica noastră externă spre Germania", iar Goga replicase: „Dar trebuie să ne înțelegem cu Hitler înainte de a fi ajuns stăpîn la Praga", pentru a-și încheia pledoaria cu cuvintele: „Este vorba de România: prezența mea în fruntea guvernului va liniști Germania, prezența dumneavoastră la Apărarea națională va fi pentru Franța și Anglia garanția că trupele noastre nu vor lupta niciodată împotriva lor". De la această discuție, opiniile lui Antonescu, fostul atașat militar al României la Londra, se schimbaseră însă, și acum, în toamna anului 1940, colaborarea cu Germania devenise dominanta politicii sale. O colaborare care era — și avea să rămînă pînă la sfîrșitul ei — grevată de problema Transilvaniei și deseori apăsată de alte fricțiuni, nemulțumiri, divergențe.

Oricît de departe s-ar fi aflat dictatorul de la București de adevăratele sentimente ale poporului român, rămas — în ciuda instaurării regimului militaro-fascist — ostil revizionismului, agresiunii și fascismului, el — Ion Antonescu — nu putea ignora faptul că țara întreagă vedea în gazdele sale de la Berlin și, în primul rînd în Adolf Hitler, pe principalii responsabili ai dezmembrării teritoriale la care România fusese supusă în vara anului 1940; direct și indirect, ele loviseră cu brutalitate în unitatea și integritatea statului român.

Aceste simțăminte ale poporului român — exprimate în numeroase acțiuni antihitleriste și antifasciste — au generat o presiune, care, cînd surdă, cînd fățișă, era statornic simțită de dictatorul român și ea îl va fi apăsat mereu. Din informațiile parvenite pe multiple canale, dictatorul a perceput această profundă realitate de conștiință colectivă românească care respingea dominația germană și cerea revenirea Transilvaniei la patria-mamă. Sub imperiul ei, în convorbirile cu dictatorul nazist, a abordat Antonescu în repetate rînduri problema Transilvaniei. Pentru Hitler, lungile incursiuni făcute de Antonescu în istoria poporului român și, în primul rînd, a străvechii provincii românești care este Transilvania, erau atît de inoportune, încît, la una din întîlniri, în cursul căreia oaspetele și-a reluat argumentele de ordin istoric, Fiihrerul i-a cerut interpretului său să nu mai traducă această parte, întrucît pretindea că înțelesese despre ce era vorba (la întrevederile Hitler-Antonescu, cel din urmă vorbea în limba franceză, iar interpretul Paul Schmidt traducea pentru Hitler în germană).

Într-un articol, intitulat *Dezbină și stăpînește*, publicat în revista *Historia* (nr. 3/1982), care apare la Budapesta, ocupîndu-se de politica Germaniei hitleriste de a folosi în interes propriu contradicțiile dintre statele din sud-estul Europei, academicianul Ránki György afirmă că „în problemele de istorie [Antonescu] s-a făcut ecoul cunoscutelor teze șoviniste române de atunci. Vorbea despre luptele de 2 000 de ani ale românilor cu slavii, tătarii, ungurii, susținea că nici datele istorice și nici cele etnice nu sprijină pretențiile Ungariei, căci Ardealul nu a fost de fapt în posesia ungurilor decît 50 ani [de la acordul austro-ungar din 1867], iar secuii nici nu sînt unguri". Un istoric atît de erudit — cum se dovedește Ránki György în lucrările sale, care i-au adus o largă notorietate — nu poate să nu știe că, dincolo de orientarea prohitleristă a lui Ion Antonescu, orientare pe care poporul român a respins-o și condamnat-o cu asprime, răsturnînd în cele din urmă — sub conducerea Partidului Comunist Român — regimul său dictatorial, argumentele invocate în privința drepturilor românești asupra Transilvaniei reprezintă un adevăr istoric și nu expresia unor „teze șoviniste". Oare notarul anonim al regelui Bela, autorul lui *Gesta Hungarorum*, era un șovin român, cînd nota în cronica sa că, la venirea lor în Transilvania, ungurii au găsit acolo pe români, că voievodul Gelu era „un oarecare român" (quidam Blacus), „conducătorul românilor" (dux Blacorum)? Șovin român, istoricul maghiar S. Szilágy

Cetățeni români părăsesc teritoriul anexat de Ungaria horthyistă în urma Dictatului de la Viena, pentru a nu cădea victime măsurilor teroriste instituite de autoritățile de ocupație

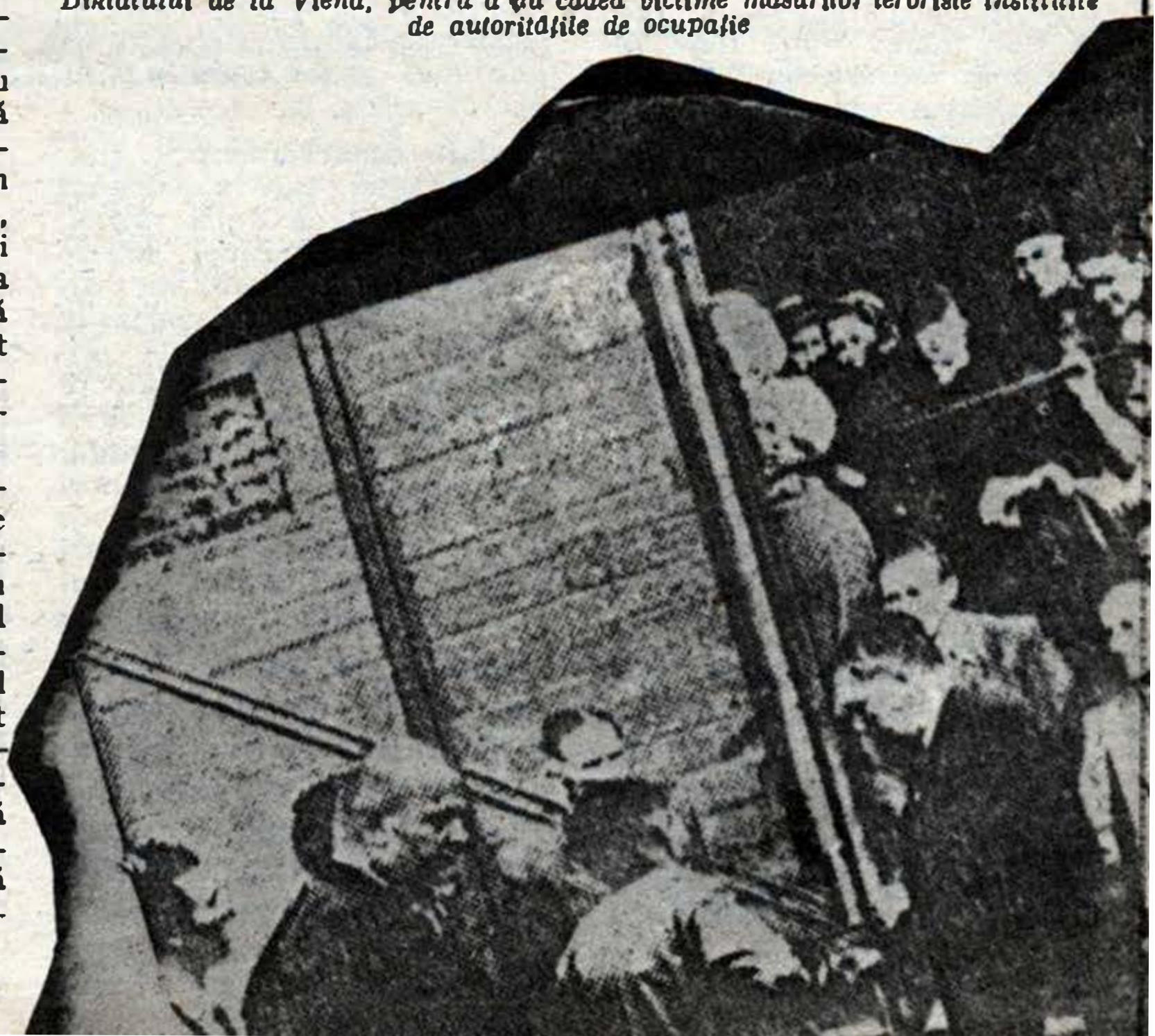

care subliniază că Ungaria și Transilvania nu s-au contopit niciodată? Cine nu știe că voievodatul Transilvaniei și-a păstrat întotdeauna individualitatea proprie în regatul ungar pînă la prăbușirea acestuia în 1526, în urma bătăliei de la Mohacs, pentru a deveni, din 1541, un principat autonom sub suzeranitate otomană, trecut de la sfîrșitul secolului XVII sub stăpînirea Imperiului habsburgic și încorporat abia din 1867 Ungariei? Este adevărat că în Transilvania, în urma eliminării progresive a românilor din viața politică, nobilimea maghiară, în alianță cu patriciatul săsesc și fruntașii secuilor (Unio trium nationum), a exercitat puterea politică, dar populația autohtonă și majoritară au fost românii și ei au păstrat caracterul românesc al acestui pămînt.

Pentru Germania, apetiturile teritoriale ale Ungariei horthyiste fuseseră ani de zile un excelent mijloc de șantaj asupra Budapestei și Bucureștiului, celei dintîi încurajîndu-i-se revendicările revizioniste, celuilalt făgăduindu-i-se o garanție a integrității teritoriale, în schimbul alinierii la politica Berlinului. Diktatul de la Viena fusese conceput ca o continuare a acestei politici de șantaj: Ungariei, care voia întreaga Transilvanie, i se dăduse numai partea sa de nord. A ține mereu două fiare înroșite în foc era un principiu de politică externă, preluat de naziști de la Bismarck.

Declanșarea agresiunii împotriva Uniunii Sovietice a oferit Reichului noi posibilități de presiune asupra celor două țări: guvernanții de la Budapesta și București credeau că, sacrificînd vieți în războiul hitlerist, vor cîștiga grația Berlinului. Este semnificativ, din acest punct de vedere, că în discuțiile purtate între factorii politici și militari ai Ungariei, generalul Henrik Werth, șeful Marelui Stat Major al armatei ungare, a invocat drept argument în favoarea participării Ungariei la războiul antisovietic, posibilitatea Ungariei de a păstra astfel Transilvania de Nord (de menționat că generalul Werth era de origine germană și se declarase ca atare la recensămîntul din 1941). De aici și pînă la a face din România un alibi pentru prezența unităților ungare pe Frontul de est nu mai era decît un pas, pe care premierul ungar Miklos Kállay nu a ezitat să-l facă, cînd a declarat: „Practic, singurul motiv pentru care am intrat în război și am trimis armata împotriva rușilor au fost românii". (O declarație

Dincolo de orice fățarnice declarații, dictatorul nazist nu urmărea decît un singur scop: să dezbine pentru a putea stăpîni. (În imagini: Miklos Horthy și Ion Antonescu în timpul unor vizite la Hitler)

similară avea să facă în timpul anchetei, care a precedat procesul său de după război, și un alt fost premier, László Bárdossy). De fapt *nu* românii au împins Ungaria în războiul antisovietic, ci dorința cercurilor conducătoare ale Ungariei horthyiste de a păstra Transilvania de Nord, încorporată ei prin Diktatul de la Viena, manifestare tipică a politicii de agresiune și expansiune, de violare brutală a dreptului inalienabil al popoarelor de a-și decide singure soarta. *Nu*, nu românii au determinat participarea Ungariei la războiul antisovietic, ci orientarea generală a politicii horthyiste și speranța cercurilor reacționare maghiare că „buna purtare", obediența față de Berlin vor aduce și cealaltă parte a Transilvaniei sub stăpînirea ungară. Că a fost așa o dovedește convorbirea din 21 martie 1941 — deci cu trei luni înainte de declanșarea războiului antisovietic — dintre László Bárdossy, atunci ministru de externe al Ungariei, și Adolf Hitler, în cursul căreia șeful diplomației maghiare a declarat, cum menționează și acad. Ránki György în articolul său, că „locul Ungariei în acest război este alături de Germania, acum și în viitor, din motive geopolitice, sentimentale, spirituale și economice". Nota de conversație redactată de interpretul lui Hitler, Paul Schmidt, precizează: „În legătură cu arbitrajul de la Viena, dl. de Bárdossy a spus că în Ungaria s-a înțeles bine că o soluție de compromis era necesară. Ungaria nu vrea să mai scormonească acum această problemă, dar speră că, mai tîrziu, va interveni o schimbare în favoarea Ungariei, care ar fi și în interesul Germaniei din

punct de vedere economic". Iată, aşadar, adevăratele obiective horthyiste: modificarea Diktatului de la Viena pentru a da Ungariei satisfacţia anexării întregii Transilvanii.

„Margarethe I, II"

De îndată ce perspectiva înfrîngerii Germaniei hitleriste a prins contur, cercurile conducătoare din Ungaria şi România au început să sondeze posibilităţile unei păci separate, care să le salveze de la falimentul iminent al patronului de la Berlin. Tatonări, demersuri, negocieri secrete în diferite capitale neutre, au fost tot atîtea încercări de a găsi modalitatea de a-şi separa soarta de aceea a Reichului nazist. La Berlin, unele din aceste tentative de „defecţiune" au fost cunoscute (indiscreţii, acţiuni ale serviciului de spionaj german etc.). Pentru a preîntîmpina o desprindere a Ungariei şi României de Germania, comandamentul german a elaborat planuri de ocupare a celor două ţări (denumite codificat „Margarethe I" şi, respectiv, „Margarethe II")[1], care prevedeau — în cazul ocupării Ungariei, participarea României şi a Slovaciei, în cazul ocupării României, participarea Ungariei şi Bulgariei.

La începutul anului 1944, situaţia pe întreg frontul germano-sovietic a devenit deosebit de critică pentru Wehrmacht. La 5 martie a început marea ofensivă sovietică, cunoscută ulterior sub numele de operaţia Uman-Botoşani; la 26 martie, trupele Frontului 2 ucrainean au atins Prutul pe o lungime de 85 km; la 28 martie, ele au ocupat Cernăuţii. Trupele germane se retrăgeau în grabă, „repliere" anunţată de comunicatele Înaltului comandament al Wehrmachtului (O.K.W.) căpătînd uneori forma unei fugi dezordonate, însoţite de acte de indisciplină şi jafuri. Se părea că sectorul sudic al Frontului de est se va prăbuşi.

Pentru a se face faţă crizei, Hitler s-a decis la măsuri drastice. Între altele, informat despre sondajele făcute de guvernul ungar al lui Kállay pe lîngă anglo-americani şi iritat de scrisoarea lui Horthy din 12 februarie, prin care acesta îi cerea să permită reîntoarcerea unităţilor maghiare de pe front, pentru a putea organiza mai bine apărarea Ungariei, Führerul a decis să trimită trupe germane pe teritoriul ungar pentru a împiedica orice încercare de defecţiune (19 martie).

Criza militară a Germaniei a avut puternice repercusiuni şi la Bucureşti. Cu permisiunea tacită a lui Ion Antonescu, Barbu Ştirbey — emisarul cercurilor politice grupate în jurul P.N.Ţ. şi P.N.L. — a plecat la Cairo, unde, din a doua jumătate a lunii martie, a avut contacte cu reprezentanţii Marii Britanii, S.U.A. şi U.R.S.S., în vederea încheierii unui armistiţiu. Primindu-l pe Barbu Ştirbey înainte de plecare, I. Antonescu s-a declarat „convins sută la sută că germanii nu mai pot cîştiga războiul", dar că, printr-o scurtare a frontului pe linia Riga-Carpaţi- Focşani- Nămoloasa -Galaţi, ei pot prelungi rezistenţa. Chiar un interlocutor din ierarhia superioară a Ministerului de externe german, Karl Clodius, care avea frecvente conversaţii cu Ion Antonescu. putuse constata că „mareşalul este convins că războiul nu poate fi cîştigat în ultimă instanţă pe plan militar, ci trebuie sfîrşit printr-un compromis politic". Aşa se şi explică acordul lui Antonescu pentru contactele de la Cairo[2].

La 21 martie, ministrul Germaniei la Bucureşti, Manfred von Killinger, în cursul audienţei sale la Mihai Antonescu, i-a spus, printre altele, că „presa anglo-americană şi radioul vorbesc foarte multe lucruri despre misiunea Ştirbey şi că acest lucru va produce, desigur, noi frămîntări şi interpretări" (nota de conversaţie dictată de Mihai Antonescu). Reprezentantul Germaniei a adăugat că „era mai

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1969, 3/1980.

[2] În timpul vizitei la Hitler, în aprilie 1943, amiralul Horthy a spus potrivit articolului din *Historia*: „Departe de mine gîndul să zgîndăr România, dar aş putea cita o scrisoare sosită din Ardeal din care reiese că regele român ar fi declarat că la momentul potrivit va rupe cu politica progermană a lui Antonescu şi va conduce mai departe politica românească în direcţia simţămintelor ei fireşti".

bine ca lucrul acesta să nu se producă tocmai acum. cînd chestiunea ungară a creat noi condiţii în raporturile germano-româno-ungare". Aluzia la consecinţele pe care intrarea trupelor germane în Ungaria (19 martie) le-ar fi putut produce asupra relaţiilor dintre cele trei ţări avea, evident, rostul de a juca funcţia unei momeli: acum, cînd beneficiarul Diktatului de la Viena se dovedise nevrednic de bunăvoinţa ermaniei, perspectivele ce decurgeau pentru România din această situaţie puteau fi compromise prin discuţiile secrete de la Cairo. Formularea era, desigur, ambiguă, în stilul limbajului diplomatic. Hitler avea însă să vorbească limpede.

„Ce soartă ni se pregăteşte ?"

Îndată după „rezolvarea" problemei ungare, dictatorul german l-a convocat la castelul Klessheim pe dictatorul român. Ion Antonescu era îngrijorat să nu aibă soarta lui Horthy, care, chemat la acelaşi castel cu cîteva zile mai înainte, fusese tratat umilitor iar Ungaria ocupată.

La 22 martie, în ajunul plecării lui Ion Antonescu la Klessheim, Mihai Antonescu a cerut lui Al. Cretzianu, ministrul României la Ankara, să afle pe ce ajutor poate conta guvernul român din partea anglo-americanilor în cazul în care ar refuza noi cereri germane privind participarea României la război: „România este confruntată fie cu o colaborare şi mai strînsă cu ermania, fie cu o rezistenţă faţă de ermania, fără a şti pe ce asistenţă imediată poate să conteze şi ce poate aştepta în viitor din punct de vedere politic". Răspunsul generalului Maitland Wilson, comandantul forţelor anglo-americane din bazinul mediteranean, nu avea nimic încurajator: el cerea mai întîi ca Antonescu să nu se ducă la Hitler („Dacă merge, se va considera ca o dovadă a intenţiei României de a suporta toate consecinţele") şi, apoi, să ordone încetarea rezistenţei pe front şi să capituleze imediat. Mesajul a sosit cînd mareşalul plecase deja din ţară. Tabloul era cît se poate de întunecat: dinspre ermania — posibilitatea repetării, în România, a ocupaţiei din Ungaria; dinspre anglo-americani — mesajul neechivoc al lui Wilson; pe front — ofensiva sovietică. Mareşalul s-a decis să meargă la întrevederea cu Hitler după multe şovăieli, remarcate de altfel şi la Berlin. La sosirea lui la Salzburg, atmosfera era sumbră: primele întrebări adresate de Ion Antonescu ministrului României la Berlin au fost: „Ei, despre ce este vorba? Ce soartă ni se pregăteşte? Vor să mă trateze ca pe Horthy?".

Nu, practicînd diplomaţia „bîtei şi a zahărului", Hitler, îngrijorat de perspectiva defecţiunii României, era decis să joace cartea bunăvoinţei. În cursul unei discuţii la care a fost de faţă doar interpretul, Hitler i-a declarat lui Antonescu că „în urma comportării neloiale a Ungariei şi deoarece atît România cît şi Ungaria nu au acceptat niciodată în forul lor interior arbitrajul de la Viena, iar Italia a ieşit acum din joc, ermania nu mai consideră necesar să funcţioneze ca semnatar al arbitrajului de la Viena. El [Fiihrerul] îl roagă pe Antonescu să nu menţioneze faţă de nimeni această declaraţie; la momentul potrivit, el o va da publicităţii". Potrivit aceleiaşi note de conversaţie, Ion Antonescu a mulţumit lui Hitler pentru această comunicare. El a amintit cît de mult datora Ungaria Italiei şi ermaniei. El a subliniat totodată că în România poziţia lui fusese întotdeauna penibilă, din unghiul de vedere al problemei transilvănene, întrucît S.U.A., Marea Britanie şi U.R.S.S. — state cu care România era în război — declaraseră că nu recunosc sentinţa de la Viena, în timp ce ermania — aliata României — o recunoştea.

În cursul conversaţiilor de a doua zi (24 martie), Hitler i-a spus lui Antonescu că intenţionează să declare Transilvania de Nord zonă de operaţii şi să evacueze de acolo trupele ungare. Evident, toate aceste declaraţii — caducitatea Diktatului de la Viena, evacuarea Transilvaniei de Nord de către forţele militare ungare — aveau drept scop să-l convingă pe Ion Antonescu de beneficiile continuării colaborării cu ermania. Dictatorul român şi-a exprimat satisfacţia faţă de toate aceste declaraţii ale lui Hitler, deşi ele nu valorau nimic. O „anulare între patru ochi" (dacă-l excludem pe interpret) a Diktatului de la Viena nu avea nici o semnificaţie, evacuarea trupelor ungare din Transilvania de Nord nu avea să fie niciodată realizată. Ion Antonescu nu a declarat însă nici un moment că „armata sa este gata să participe alături de Hitler la lupta împotriva Ungariei" (e de mirare unde a găsit un istoric, altminteri atît de riguros în alte lucrări, ca Ránki György, această declaraţie). După sursele primare germane şi române Ion Antonescu nu s-a declarat niciodată dispus să secondeze Wehrmachtul în acţiunea de ocupaţie a Ungariei. De altminteri, zvonurile, care au circulat în zilele intrării trupelor germane în Ungaria, despre prezenţa unei divizii româneşti alături de unităţile Wehrmachtului s-au dovedit lipsite de temei.

Atît timp cît criza de pe Frontul de est se manifesta cu toată acuitatea, intenţia sa era să găsească o formulă de înţelegere cu aliaţii occidentali. Prin emisarul său de încredere, ataşatul militar la Ankara, colonelul Traian Teodorescu, mareşalul a cerut să i se răspundă: „1) pe ce forţe aeropurtate sau aeriene poate conta în cazul în care, germanii, făcînd cereri scrise, ar fi refuzat să le dea curs: 2) dacă guvernele aliate pot

sprijini lupta împotriva germanilor printr-o declarație privind Transilvania sau cel puțin aplicarea chartei Atlanticului la România". Informîndu-i pe aliații occidentali că a păstrat grosul armatei (15 divizii) la vest de linia Brașov-Ploiești-București, el evoca posibilitatea unui conflict militar cu germanii. „Dacă el se decide să reziste și este puternic presat de către germani, intenționează să se retragă în Iugoslavia și să coopereze cu aliații și cu Tito. Aeroporturile și petrolul vor fi accesibile dacă aliații trimit ajutor aerian. Distrugeri la Ploiești n-ar fi fost posibile față de puternicele efective germane de acolo". Aceste declarații surprinzătoare ale mareșalului sînt însă de înțeles în contextul militaro-politic al momentului. Referirile la rezistența antigermană aveau rostul de a cîștiga sprijinul anglo-american, într-un moment cînd ofensiva sovietică era în plină desfășurare. De fapt singura promisiune concretă, în cuprinsul mesajului către anglo-americani, era refuzul de a mai trimite pe front vreo divizie peste cele 13 aflate acolo, sub pretext că nu sînt instruite și bine echipate și să capete astfel un răgaz. Avansurile mareșalului n-au avut efectul scontat. „Ezit să fiu optimist — telegrafia unul din responsabilii britanici de la Cairo, cu românii și mai ales cu banda lui Antonescu".

Scepticismul britanic nu era lipsit de temei. Odată frontul stabilizat — la 6 mai, trupele sovietice au trecut în apărare —, mareșalul Antonescu nu s-a mai arătat atît de preocupat ce... retragerea în Iugoslavia! Măsurile energice ale generalului Ferdinand Schörner, devenit comandant al Grupului de armate „Ucraina de sud", i-au redat o oarecare încredere în capacitatea germanilor de a menține frontul și l-au lipsit de cadrul necesar pentru alte contacte și negocieri cu puterile coaliției antihitleriste.

Politica regimului antonescian amenința însă să prelungească suferințele poporului român și să transforme țara într-un catastrofal cîmp de bătălie. Singura cale de salvare a națiunii era cea indicată și pregătită amplu și consecvent de Partidul Comunist Român prin politica sa de alianțe antifasciste: insurecția națională pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și întoarcerea armelor împotriva Germaniei naziste. Sub conducerea Partidului Comunist Român, revoluția de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă din august 1944 avea să realizeze aceste obiective și să deschidă, astfel, poporului român un nou orizont în istoria sa milenară, cel socialist.

Românii, și alături de ei celelalte naționalități conlocuitoare, se află angajați astăzi într-un efort grandios de edificare a unei societăți noi, o societate din care a dispărut orice formă de discriminare națională. Pămîntul Transilvaniei oferă un exemplu strălucit de chipul în care în România a fost rezolvată problema națională: deplină egalitate, strînsă colaborare, înțelegere frățească unesc astăzi pe români, maghiari și germani, călăuziți cu toții de dorința prosperității și progresului patriei socialiste, România.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Arhivele statului București. Fond microfilme Anglia, rola 405; Staatsmänner und Diplomaten bei Hitler, vol. II, ed. A. Hillgruber, Frankfurt am Main, 1970; Allianz Hitler-Horthy-Mussolini, Budapesta, 1965; A. Hillgruber, Hitler, König Carol und Marschall Antonescu ed. a 2-a, Wiesbaden, 1965; Mario D. Fenyo, Hitler, Horthy and Hungary, New Haven-Londra, 1972; G. Barbul, Mémorial Antonesco. Le troisième homme de l'Axe, vol. I, Paris, 1950; I.Gheorghe, Rumäniens Weg zum Satellitenstaat, Heidelberg, 1952; Gh. Zaharia și Mihai Fătu, România, în vol. Regimurile fasciste și totalitare din Europa, București, 1980.

A.I.S.S.E.E. după 20 ani

Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene a împlinit 20 ani de activitate! Această simplă afirmație constituie un element de reală satisfacție pentru toți acei care, cu ani în urmă, au militat în scopul creării unei astfel de-asociații. Este pentru noi — românii — un motiv de legitimă mîndrie. Această realizare a avut la bază o inițiativă românească: este meritul Comisiei Naționale Române pentru UNESCO de a fi organizat, în 1962 la Sinaia, un colocviu internațional cu tema *Civilizațiile balcanice și sud-estul Europei*.

Participarea unor personalități de cert renume științific din 16 țări europene și extraeuropene (între care cele șase țări sud-est europene — Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia), aportul atît moral cît și material al UNESCO-ului au determinat o deplină reușită a acestei prodigioase manifestări științifice internaționale.

Succesul el a dus la fondarea, un an mai tîrziu, în 1963, a Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, hotărîndu-se ca sediul ei să fie la București, unde se află și azi — după 20 ani — avînd ca președinte în exercițiu pe președintele Academiei Elene, prof. J. Zepos, iar secretar general pe acad. Emil Condurachi.

Printr-o organizare suplă, care-i permite o mare libertate de mișcare, ea a reușit să organizeze o amplă cercetare multidisciplinară în opt comisii: arheologie, istoria ideilor, istoria economică și socială, arhive, artă, Balcanii în epoca contemporană, lingvistică, folclor și două grupuri de lucrări: geografie istorică a sud-estului european și literatură comparată.

Activitatea Asociației, în care istoria are o pondere cu totul deosebită, s-a concretizat în numeroase mese rotunde, colocvii sau reuniuni de experți, unele din aceste manifestări fiind, dealtfel, premiere în domeniul respectiv de cercetare.

Totodată, asociația s-a remarcat prin congresele internaționale organizate, la care participă de obicei peste 1 000 savanți. Pînă în prezent au avut loc patru asemenea reuniuni (Sofia—1966; Atena—1970; București—1974; Ankara—1979), iar între 11-17 septembrie 1984 va fi organizat la Belgrad cel de-al V-lea congres, care va acorda, între altele, o importanță deosebită raportului dintre Europa de Sud-Est și cea Centrală.

O realizare, desigur nu cu același răsunet, dar în fond extrem de importantă, este rolul de seamă jucat de asociație în formarea de cadre, prin organizarea de stagii de documentare cu sprijinul material al UNESCO, în arhive, biblioteci, muzee sau chiar pe șantiere arheologice.

Asociația Internațională de Studii Sud-Est Europene este astăzi o instituție care și-a cîștigat un binemeritat renume științific, fiind dată de UNESCO ca exemplu de cooperare științifică regională, creatoare de reale valori spirituale.

Nicolae FOTINO,

secretar general adjunct al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (VIII)

Domnişoara Kimiko nu vinde muntele

GORDON W. PRANGE

Înainte de a oferi cititorilor noi episoade din bătălia diplomatică nipono-americană, aşa cum este relatată ea în cartea lui Gordon W. Prange, În zori, dormeam, **să vedem cum avansau pregătirile militariştilor de la Tokio în vederea atacului de la Pearl Harbor.**

Conform calendarului stabilit de Yamamoto, între 11 şi 20 noiembrie 1941, 27 submarine mari (clasa 1 cu un deplasament de 2 600 tone) în grupe de cîte trei, şi-au părăsit bazele lor de la Kure şi Yokosuka. Misiunea lor era multiplă. Ajunse încă înainte de raidul aerian asupra insulei Oahu la punctele ce le fuseseră stabilite, ele trebuiau în primul rînd să lovească navele americane care ar fi ieşit din rada bazei de la Pearl Harbor, în eventualitatea unui eşec sau a unui succes incomplet al avioanelor nipone. De asemenea, submersibilele urmau să instituie o blocadă în jurul arhipelagului Hawaii, pentru a împiedica orice tentativă din partea flotei militare a Statelor Unite de a trimite întăriri la Pearl Harbor, după declanşarea ostilităţilor. În sfîrşit, ultimele cinci plecate duceau, fixate pe punte, cîte un exemplar din acele submarine pitice despre care am mai avut prilejul să vorbim[1].

Încă de la 12 noiembrie, unele dintre navele de suprafaţă ale grupării operative care urma să atace baza de la Pearl Harbor au pornit spre punctul de concentrare, în arhipelagul Kurilelor (actualmente intrat în componenţa U.R.S.S.). Comanda generală a acestei grupări aparţinea viceamiralului Chuichi Nagumo. Pentru ca mişcarea unităţilor să nu dea de bănuit posturilor de ascultare ale marinei S.U.A. şi eventualilor agenţi americani, Nagumo a ordonat un vast ansamblu de măsuri de precauţie. Navele au păstrat o desăvîrşită tăcere a comunicării prin radio, în vreme ce un trafic normal dar fictiv pe undele hertziene avea menirea să creeze impresia că nimic nu s-a schimbat faţă de situaţia anterioară. Echipajelor li s-au distribuit

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1983.

uniforme atît de iarnă, cît şi de vară astfel ca nimeni, cu excepţia celor iniţiaţi, să nu poată ghici nici măcar direcţia generală a acţiunii. Pentru a nu se observa dispariţia de la bazele obişnuite a unui număr atît de mare de marinari care formau echipajele grupării operative, s-au dat concedii celor care lucrau în serviciile administrative ale flotei, astfel încît circiumele, cinematografele şi celelalte locuri de distracţii au fost la fel de pline cu oameni purtînd uniforma navală. Şi tot pentru a nu se remarca absenţa din văzduh a aparatelor îmbarcate la bordul portavioanelor, escadrilele de vînătoare decolate de pe aerodromuri terestre au executat nenumărate zboruri fără nici o utilitate militară, ci doar în scop de camuflaj. Trebuie spus că măsurile concepute de Nagumo au dat rezultate dincolo de orice aşteptări: toate serviciile de informaţii americane au rămas convinse de-a lungul întregii luni noiembrie 1941, că nu a survenit nimic demn de semnalat nici în privinţa flotei, nici a aviaţiei navale japoneze. De pildă, chiar la 27 noiembrie, cînd portavioanele nipone navigau cu toată viteza spre Oahu, la Washington şi Pearl Harbor se credea că ele continuă să se afle undeva în apele metropolitane ale Japoniei.

În după-amiaza zilei de 17 noiembrie, amiralul Yamamoto s-a urcat la bordul portavionului Akagi, nava-amiral a grupării operative, pentru a se adresa, o ultimă oară, celor aproximativ o sută de ofiţeri superiori ai Flotei 1 aeriene şi ai restului escadrei. Cuvîntarea lui nu a avut un caracter agitatoric, aşa cum cerea tradiţia. Dimpotrivă, Yamamoto a vorbit pe un ton sec, aproape acru, cu vădita intenţie de a nu-şi lăsa subalternii să se legene în iluzii. El le-a atras atenţia asupra forţei, deloc de neglijat, a marinei militare a S.U.A., spunînd printre altele:

— Deşi sperăm să obţinem un efect de surpriză, fiecare dintre voi trebuie să se aştepte la o crîncenă rezistenţă din partea americanilor... Kimmel nu trebuie subestimat. Un amiral relativ tînăr ca el nu ar fi căpătat înalta răspundere a flotei din Pacific, dacă nu ar fi extrem de capabil şi de viteaz. Putem sconta o curajoasă împotrivire din partea lui. Se mai spune, de asemenea, că este lucid şi prevăzător, aşa că nu e exclus să fi luat măsuri foarte stricte pentru a preîntîmpina orice eventualitate. De aceea vă spun că există posibilitatea să nu-l luaţi prin surprindere şi să fie nevoie să ajungeţi pînă la obiectiv prin luptă.

Potrivit obiceiului, după cuvîntare a avut loc o festivitate de rămas-bun, la care s-au servit surume (sepie uscată) pentru fericire şi kachiguri (nuci) pentru victorie. Cu prilejul unui toast, Yamamoto a declarat:

— Mă aştept ca operaţia să fie încununată de succes!

Era din nou o abatere de la tradiţie, de data aceasta în sens invers. Datina cerea ca amiralul care trimetea o escadră la luptă să-şi exprime doar „speranţa“ în succes. Faptul că Yamamoto folosise un termen mult mai categoric a constituit pentru cei de faţă un puternic stimulent moral.

Între timp la bazele respective, navele grupării operative suferiseră o serie de transformări şi renovări, menite să le debaraseze de tot ceea ce era inutil pentru misiunea pe care o aveau de îndeplinit. În locul aparatelor, mecanismelor şi a celorlalte dispozitive demontate, precum şi pretutindeni unde era un spaţiu gol, s-au adus butoaie cu motorină. Numai pistele de decolare ale portavioanelor au rămas cu desăvîrşire libere.

Cam tot în această ultimă perioadă de preparative, gruparea operativă a primit —, mai întîi la statul-major al marinei militare şi apoi şi în alte cercuri ale comandamentului — denumirea de Forţa Z. Ideea aparţinea lui Yamamoto şi evoca faimosul ordin Z, emis de amiralul Togo, cu 36 ani înainte, în ajunul bătăliei de la Tsushima, din cadrul războiului ruso-japonez: „Mărirea sau prăbuşirea ţării depinde de rezultatul acestei bătălii“.

În decurs de vreo zece zile, pînă la 22 noiembrie, toate navele Forţei Z s-au concentrat în golful Hitokappu (căruia i se mai spune Tankappu-Wau sau Tankau) de pe coasta insulei Etorofu, din arhipelagul Kurilelor. Situat la peste 1 800 km nord-est de Tokio, acest arhipelag este aproape tot timpul cufundat în ceaţă şi scăldat de o mare furtunoasă. În afara oricărei rute comerciale, el a servit adesea, în trecut, ca refugiu pentru piraţi. Tocmai din cauza poziţiei sale izolate, fusese ales ca punct de reunire a escadrei. Golful Hitokappu se află cam pe la mijlocul insulei Etorofu, fiind mărginit pe atunci doar de două sărmane sate de pescari, astfel că riscul unor observatori care ar fi putut comunica vreo informaţie americanilor era nul.

La 22 noiembrie, a intrat în golf ultima navă a Forţei Z, portavionul Kaga, care aducea noile torpile destinate apei puţin adînci din rada de la Pearl Harbor. În aceeaşi seară, Nagumo şi-a convocat statul major la bordul navei-amiral Akagi pentru o şedinţă de instruire, unde şi-a prezentat raportul comandorul Eijiro Suzuki, unul dintre agenţii serviciului de spionaj nipon, care călătorise cu Taiyo Maru la Honolulu. El a transmis informaţii dintre cele mai amănunţite, de la liărţi şi schiţe ale bazei americane, pînă la numărul de avioane de pe aerodromurile insulei Oahu, instalaţiile de acolo şi chiar grosimea pe care o aveau acoperişurile hangarelor.

Nu toate datele aduse de Suzuki erau corecte. De exemplu, în Hawaii nu se aflau decît 12 bombardiere grele (B-17 D) şi 50 bombardiere uşoare şi medii (B-12, B-18, A-12 şi A-20) adică exact jumătate din numărul raportat de el. Cu excepţia celor de tip B-17 şi A-20, toate erau modele vechi şi depăşite. Cam la fel stăteau lucrurile şi cu avioanele de vînătoare: Pearl Habor nu dispunea decît de 152 faţă de cele peste 270 anunţate de comandor. În ansamblu Suzuki a evaluat la 455 cifra totală a avioanelor aparţinînd armatei terestre de pe insula Oahu, pe cînd numărul real era de 227 inclusiv 13 avioane de observaţie.

În schimb deosebit de preţioase s-au dovedit alte informaţii, de exemplu că aviaţia americană din Hawaii nu avea obiceiul să execute zboruri masive deasupra arhipelagului. Pentru Nagumo, aceasta însemna că forţele sale nu se vor izbi de o împotrivire importantă în văzduh

decît dacă inamicul va prinde de veste despre atac. De asemenea, amiralul a mai aflat că americanii nu trimiteau decît rareori patrule aeriene la nord de Oahu, adică exact în direcţia din care urma să se apropie Forţa Z. Întreprinse de hidroavioane PBY ale marinei militare, asemenea patrulări nu se efectuau decît la lumina zilei, ceea ce dădea niponilor posibilitatea să atace imediat înainte de răsăritul soarelui.

Imobil ca un idol, Nagumo a ascultat raportul agentului secret, fixîndu-l cu o privire străpungătoare. După ce Suzuki a terminat de vorbit, amiralul şi-a exprimat preocuparea în legătură cu patru probleme: riscul de a fi detectat pe drum sau odată ajuns în zona obiectivului; starea de alertă a adversarului pe insula Oahu; şansele de a găsi flota americană la Pearl Harbor; probabilitatea unei riposte din partea S.U.A. Comandorul nu a putut risipi toate temerile lui Nagumo. Cea mai supărătoare era lipsa de certitudine în privinţa numărului de portavioane aflate în rada de la Pearl Harbor. Suzuki nu văzuse nici unul, dar, după aprecierea lui, erau trei. Cine putea însă garanta că ele vor rămîne tot atîtea peste două săptămîni şi, mai ales, cine putea garanta că ele vor aştepta cuminţi, la bază, venirea japonezilor?

Poate că amiralul ar fi găsit o oarecare consolare pentru neliniştea sa, dacă ar fi ştiut că americanii erau la fel de preocupaţi de poziţia portavioanelor nipone. Serviciile de informaţii ale S.U.A. pierduseră orice urmă a Escadrelor 1, 2 şi 5 şi nu mai aveau să afle de ele decît după atac!

La 23 noiembrie, Yamamoto a anunţat marile state majore ale marinei şi armatei terestre că, dacă negocierile cu Statele Unite se vor încheia cu bine, va ordona înapoierea Forţei Z înainte de 7 decembrie, ora 1 a.m. Cu ciudăţeniile acestei negocieri diplomatice din ajunul izbucnirii războiului dintre Japonia şi S.U.A. se ocupă pasajele pe care le publicăm mai jos, într-o formă oarecum condensată, după lucrarea profesorului Gordon W. Prange.

Codul telefonic

Ministrul de externe Togo aplica, faţă de tratativele purtate la Washington, o tactică dublă şi contradictorie. Pe de o parte bloca toate sugestiile constructive ale ambasadorului Nomura, pe de altă parte îi cerea să obţină cît mai repede anumite rezultate. La 22 noiembrie, de exemplu, el îi scria cu aroganţă: „Există motive pe care dv. nu sînteţi în stare să le ghiciţi şi care ne fac să dorim ca relaţiile cu S.U.A. să fie definitiv elucidate pînă la 25 noiembrie". Totuşi, în aceeaşi zi, Togo îl anunţa pe Nomura că termenul final putea fi împins pînă la 29 noiembrie: „Dar, de data aceasta, e într-adevăr limita. De atunci încolo, anumite lucruri vor începe să se desfăşoare în mod automat".

Politica Departamentului de Stat consta în „a se agăţa de cel mai mic pai" pentru a cîştiga timp şi a prelungi convorbirile. De la 21 pînă la 25 noiembrie, Cordell Hull şi colaboratorii săi au depus eforturi disperate pentru a întîrzia cu cîteva săptămîni sau măcar cu cîteva zile izbucnirea conflictului. Atît Stark, cît şi Marshall erau de acord cu această politică, considerînd că „pacea, fie şi temporară, în Extremul Orient ne va permite să ne ducem la capăt pregătirile defensive în Filipine şi, totodată, să asigurăm englezilor produsele de care au nevoie".

Preşedintele Roosevelt şi toţi consilierii săi erau pe deplin conştienţi de iminenţa unui război cu Japonia. Ceea ce nici unul din ei nu ştia era unde anume vor ataca militariştii niponi. La o şedinţă ţinută la Casa Albă, în ziua de 25 noiembrie, Hull a declarat:

— Japonezii sînt foarte bine înarmaţi şi s-au angajat, de ani de zile, în agresiuni după agresiuni. Ei colaborează îndeaproape cu Hitler. De fapt, situaţia e în mîinile lor, nu în ale noastre... S-ar putea să ne atace în mai multe puncte simultan, pentru a ne demoraliza şi a ne dezorganiza acţiunile de apărare.

Dar nici Hull nu se aştepta ca prima lovitură să se abată asupra bazei de la Pearl Harbor.

În dimineaţa de 26 noiembrie, secretarul Departamentului de Război, Stimson, s-a dus la Casa Albă pentru a-l informa pe preşedinte asupra faptului că cinci divizii japoneze de infanterie îmbarcate pe 30-50 nave de transport, fuseseră reperate în apropierea Taiwanului, îndreptîndu-se spre sud. Roosevelt a avut o explozie de mînie:

— Asta modifică întreaga situaţie! E o dovadă clară de lipsă a oricărei bunecredinţe din partea lor! În timp ce duc tratative pentru o retragere a trupelor din toate ţările invadate, trimit noi forţe expediţionare în Indochina!

La indicaţia preşedintelui, Cordell Hull a redactat o notă pe care a înmînat-o ambasadorilor Nomura şi Kurusu. Nota, care conţinea zece puncte, nu lua cîtuşi de puţin caracterul unui ultimatum. Aşa cum avea să sublinieze mai tîrziu secretarul Departamentului de Stat, „nici unul din cele zece puncte nu avea nimic capabil să contrarieze o ţară paşnică, ducînd o politică de pace".

Din nefericire, Japonia nu era „o ţară paşnică, ducînd o politică de pace". Guvernul Tojo s-a grăbit să interpreteze nota drept un ultimatum. Un singur ziar din Tokio a avut îndrăzneala s-o publice dar autorităţile l-au confiscat imediat. Ca şi înainte însă, Togo a continuat să-i preseze pe cei doi trimişi ai săi la Washington „să obţină rezultate concrete cît mai rapid cu putinţă".

Ca dovadă a dorinţei sale de a ajunge la o înţelegere, ministrul de externe al Japoniei i-a autorizat, la 26 noiembrie, pe Nomura şi Kurusu să stabilească o legătură telefonică permanentă cu şeful direcţiei S.U.A. din ministerul său. Cablograma cifrată care acorda această permisiune cuprindea şi codul ce urma să fie utilizat în cursul conversaţiilor telefonice. Roosevelt şi Hull au devenit, nu se ştie de ce, domnişoara Kimiko şi respectiv, domnişoara Fumeko. Dacă americanii erau de acord

„să vîndă muntele" însemna că acceptau condiţiile puse de niponi. Propoziţia „copilul s-a născut" se traducea prin „situaţia ia o întorsătură gravă". Armata terestră a Statelor Unite căpăta pseudonimul „Togukawa", iar marina militară — „propunere de căsătorie".

Încă înainte de a primi nota lui Hull, Nomura şi Kurusu au semnat împreună un mesaj către Togo, în care îi atrăgeau atenţia: „Dacă lăsăm situaţia să rămînă la fel de încordată ca pînă acum... ruptura va fi inevitabilă... Considerăm oportun, în acest moment, ca preşedintele Roosevelt să trimită Maiestăţii Sale împăratul o telegramă în care să-şi exprime dorinţa ca Japonia şi Statele Unite să coopereze. Prin răspunsul său, Maiestatea Sa va contribui la clarificarea atmosferei actuale, ceea ce ne va oferi suficient răgaz pentru a propune stabilirea unei zone neutre, care va cuprinde Indochina şi Thailanda".

Cei doi diplomaţi îl avertizau, de asemenea, pe ministrul lor că Hitler nu îşi va îndeplini nici unul dintre angajamentele sale faţă de Japonia şi că ţara lor riscă să se angajeze într-un război pe două fronturi — cel vechi, în China, şi cel nou, în „regiunile sudice" —, fără a avea un aliat pe care să se poată bizui.

Dar lui Togo nu-i plăceau deloc asemenea mesaje. El voia ca reprezentanţii săi să respecte linia trasată de Tokio, fără a adăuga arabescurile lor personale. Cu atît mai mult cu cît guvernul Tojo nu urmărea crearea vreunei „zone neutre", ci ţinea cu orice preţ să cucerească prin forţă noi teritorii. La 24 noiembrie, deci cu două zile în urmă, forţele de invazie în Malaezia îşi părăsise ă baza lor de la Hashirajima, ia la 26 noiembrie gruparea operativă a lui Nagumo a ieşit din golful Hitokappu şi trupele care urmau să cotropească Filipinele au plecat din portul Sasebo.

În ce direcţie se naşte un copil?

În seara de 27 noiembrie, Kumaichi Yamamoto[1], şeful direcţiei S.U.A. din Ministerul afacerilor externe al Japoniei, l-a chemat la telefon pe Kurusu, trimisul special la Washington. După un schimb de politeţi, a urmat conversaţia în codul prestabilit, pe care *Magic* a interceptat-o în întregime.

— Cum a mai evoluat astăzi problema matrimonială? s-a interesat Yamamoto.

— A, n-aţi primit încă telegrama noastră? s-a mirat Kurusu. Nu prea au survenit schimbări faţă de ce ne-a spus domnişoara Umeko ieri.

Probabil de emoţie că vorbea prima oară în noul cod, Kurusu făcuse o greşeală: numele „conspirativ" pentru Hull era domnişoara Fumeko. Ambasadorul a continuat:

— Ca şi pînă acum, chestia aia sudică... de sud... spre sud... ştiţi, problema cu sudul... are un mare răsunet.

După toate aparenţele, Kurusu nu se prea descurca cu terminologia codului şi nu ştia cum să facă aluzie la acţiunile agresive ale militariştilor niponi spre „regiunile sudice" şi să le încadreze într-un limbaj consacrat căsătoriilor...

— Aha, problema cu sudul, a exclamat Yamamoto, care se lămurise. A făcut impresie mare?

— Oarecum. La un moment dat, se părea că va avea loc o nuntă. Dar... bineînţeles... sînt şi alte probleme... numai că... numai că s-a ivit pe neaşteptate încurcătura asta şi...

Kurusu s-a întrerupt o clipă. Din spusele lui, reieşe foarte clar că ambasadorul se referea la „încurcătura" provocată de mişcările de trupe japoneze spre sud-estul Asiei. Fără să mai insiste asupra acestui subiect, el a întrebat:

— Şi pe la dv. cum mai stau lucrurile? Se naşte copilul?

— Da, a răspuns Yamamoto categoric, naşterea copilului e iminentă.

— E iminentă? a întrebat Kurusu, pe un ton mirat. Şi în ce direcţie...

Ambasadorul s-a întrerupt din nou înspăimîntat că s-a dat de gol faţă de americanii care în mod sigur îi ascultau convorbirea. Cu o voce şovăitoare, a modificat formularea întrebării:

— Ce credeţi, o să fie băiat sau fată?

Yamamoto a şovăit puţin, apoi a izbucnit în rîs şi a răspuns:

— S-ar părea că o să fie un băiat mare şi voinic!

Contraspionajul american nu a ştiut cum să interpreteze exact această precizare cu privire la sexul copilului. Unii analişti au considerat că ea nu avea nici o importanţă, reprezentînd doar un artificiu al lui Kurusu pentru a readuce discuţia pe făgaşul codului. Alţii au fost însă de părere că ambasadorul voia să afle, într-o manieră subtilă, dacă întorsătura critică pe care o simboliza „copilul pe cale de a se naşte" însemna război („băiat") sau ceva mai puţin grav. Felul cum a răspuns Yamamoto părea să pledeze în favoarea acestei inte pretări: japonezii se pregăteau pentru o agresiune de mari proporţii.

— Chestiunea matrimonială, a continuat Yamamoto, adică tot ce se referă la aranjarea unei căsătorii... nu le rupeţi!

— Ce să rupem? a întrebat Kurusu, nedumerit. Negocierile? (Oftînd:) O, Dumnezeule! (Cu un rîs resemnat:) Bine,

[1] Omonimia dintre acesta şi comandantul-şef al flotei combinate este întîmplătoare, între cei doi neexistînd nici o legătură de rudenie.

o să facem tot ce ne stă în putinţă... Da, ceilalţi vor să discute mai departe despre căsătorie Dar nu cred că domnişoara Kimiko o să accepte să vîndă muntele. Iar Togukawa se poartă ca un bădăran,

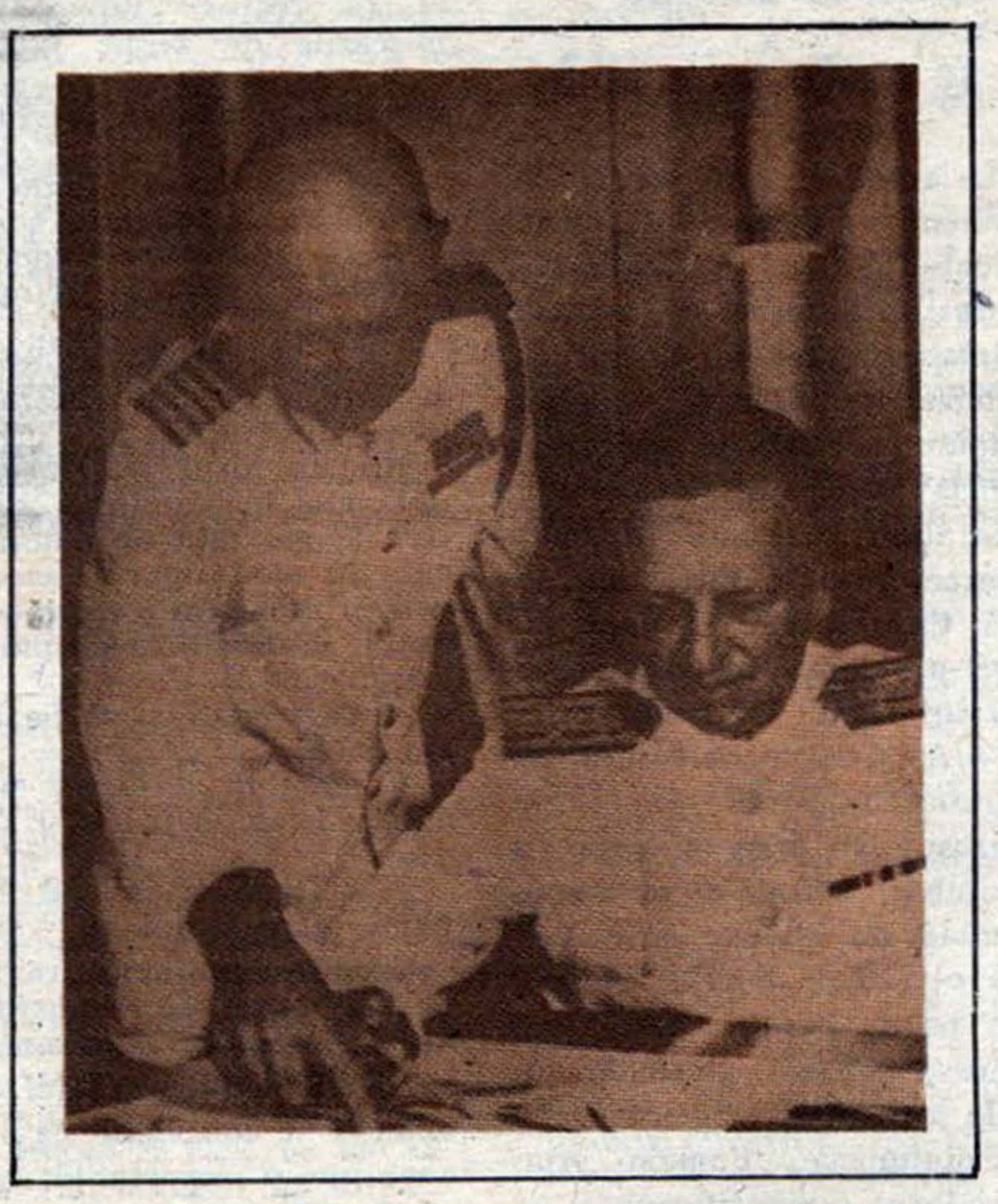

Amiralul Husband E. Kimmel, comandantul-şef al flotei americane din Pacific (dreapta) şi şeful statului major al flotei, căpitanul William Ward Smith

În p. 52: *tipuri de blindate şi avioane de luptă prezentate de militariştii japonezi într-o expoziţie publică*

ceea ce nu e de natură să uşureze tranzacţia...

Amîndoi diplomaţii au rîs, amuzaţi de această aluzie ireverenţioasă la armata terestră a Statelor Unite.

— Iată de ce nu cred că o să iasă ceva din treaba asta, a adăugat Kurusu cu realism.

— Sper să nu fie chiar atît de rău cum credeţi dv., a ripostat Yamamoto. În orice caz, noi nu putem vinde muntele... Nici măcar un deluşor.

— Da, ştiu. Nici nu poate fi vorba de aşa ceva!

În aceeaşi zi în care Yamamoto şi Kurusu aveau această convorbire telefonică, Kimmel a convocat o şedinţă la cartierul său general de la Pearl Harbor. Au participat membrii statului său major, amiralii Bloch, Halsey, Brown, şi Bellinger, precum şi comandantul trupelor de uscat, generalul Short, care a venit însoţit de şeful aviaţiei sale, generalul Frederick L. Martin, şi de principalul colaborator al acestuia, locotenent-colonelul James A. Mollison. Obiectul întîlnirii era discutarea unei propuneri a Washingtonului de a se trimite cîteva companii de infanterie şi avioane P-40 pentru întărirea insulelor Wake şi Midway, avanposturi îndepărtate ale arhipelagului Hawaii. Avioanele aparţineau trupelor terestre, aşa că Short a fost cel dintîi care şi-a spus părerea:

— Dacă e absolut necesar sînt de acord să le trimit. Dar, trebuie să rămînă sub controlul meu. Dacă mic îmi revine sarcina de a asigura apărarea acestor insule, tot mie trebuie să-mi revină comanda lor!

— Numai peste cadavrul meu! i-a răspuns Kimmel. Insulele sînt baze navale şi armata nu are ce să comande acolo.

— Nici nu am astfel de ambiţii! Cred că infanteria marină care se află acolo este perfect capabilă să le apere.

Schimbul de replici a avut un caracter amical: Kimmel i-a întrebat apoi pe cei de faţă dacă sînt pentru trimiterea măcar a unor avioane pe Wake şi Midway. Mollison s-a declarat împotrivă acestei idei:

— Misiunea noastră este să protejăm Oahu! Dacă ne vom lipsi de avioane, ne va scădea considerabil capacitatea de apărare a bazei de la Pearl Harbor.

— De ce te frămîntă asta? l-a întrebat Kimmel. Crezi că sîntem în primejdie de a fi atacaţi?

— Japonezii dispun de forţele necesare pentru a ne ataca, a răspuns precaut locotenent-colonelul.

— Forţele, da! a strigat Kimmel. Dar posibilitatea?

Cei de faţă au declarat într-un glas că o asemenea posibilitate nu exista. Desigur, acest optimism aproape unanim a jucat şi el un rol în atitudinea ulterioară a lui Kimmel. Dar ceea ce l-a influenţat în cea mai mare măsură pe comandantul flotei din Pacific a fost însăşi sugestia venită de la Washington. Faptul că Departamentele războiului şi marinei militare îl autorizau să trimită pînă la 50 la sută din avioanele sale pe insulele Wake şi Midway însemna că Oahu nu avea motive să se teamă de o agresiune iminentă sau măcar probabilă.

Pînă la atacul nipon asupra bazei de la Pearl Harbor mai rămăseseră exact nouă zile.

septembrie 1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Septembrie este luna în care se redeschid școlile. Ca de obicei, presa reflectă faptul, subliniind în articolele și comentariile publicate implicațiile pe care le are acest început de an în desfășurarea învățămîntului românesc. *Dimineața* din 11 septembrie, de exemplu, publică o amplă relatare despre lucrările congresului Asociației învățătorilor, desfășurate la Cluj. În cuvîntarea sa, Dimitrie Gusti, ministrul instrucțiunii, relevă „marele, hotărîtorul rol pe care-l are, mai cu seamă în învățămîntul primar, învățătorul cu suflet, iubitor de școală și de copii, înviorînd mediul"[1].

Misiunea învățătorului și, în general, a cadrelor didactice e cu atît mai dificilă cu cît în împrejurările acestui an 1933 școala românească cunoaște nenumărate dificultăți, pe care le relevă și ministrul învățămîntului în cuvîntul său: „Ceea ce m-a izbit — spune în continuare Dimitrie Gusti, împărtășind unele din constatările făcute cu prilejul inspecțiilor sale prin țară — a fost o problemă pe care o cunoașteți atît de bine: marile oscilări în frecvența școlară. Îndărătul ei apare ca un fundal de întuneric problema și mai dureroasă a analfabetismului. Am văzut și școli cu 850 copii înscriși, dar numai cu patru posturi, ceea ce ar fi însemnat că fiecare învățător trebuie să aibă 210 școlari".

Realități pe care le găsim oglindite și în numeroase comentarii ale presei. *Dimineața*, în același număr, menționează că în medie, școlile sînt frecventate de 65-70 la sută din populația școlară. „Faptul se explică în parte — consemnează ziarul — prin lipsa localurilor de școală primară și a mijloacelor materiale de întreținere". Ziarele scriu și despre plîngerile privind „taxele școlare". În alți ani părinților li se îngăduia să plătească aceste taxe în trei sau patru rate. De data aceasta, multe școli obligă pe părinți să achite chiar de la înscrierea copiilor taxa pe întregul an. Iar, „ca și cum aceasta n-ar fi de ajuns, taxele au fost majorate. Ce să facă un cetățean care are trei-patru copii de școală? Nu mai vorbim de celelalte cheltuieli obligatorii: cărți, caiete, uniforme etc.".

Presa vremii rămîne un fidel cronicar pentru a cunoaște și pe această cale amplitudinea acțiunilor organizate de Comitetul Național Antifascist. Faptul că de la înființarea sa, în iunie 1933, aproape lună de lună, în multe ziare apar știri despre activitatea Comitetului capătă o deosebită semnificație.

Canalizînd acțiunea maselor împotriva fascismului, exprimînd sentimentele opiniei publice românești de solidaritate cu toți cei care luptă pentru pace, pentru viața liberă a popoarelor, Comitetul Național Antifascist, din a cărui conducere face parte și tînărul lup-

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat prin puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, scrierea din originale.

Cronică măruntă

● Cu ocazia unui schimb de tabere școlare între Bulgaria și România — elevii bulgari fiind cazați la Agigea, iar cei români la Varna — are loc o acțiune consacrată păcii, trimiterea unui mesaj tuturor copiilor națiunilor din Peninsula Balcanică. (8 septembrie)

● La Stuttgart a fost inaugurat un muzeu al literaturii de război. Între exponate: peste 60 000 cărți în 18 limbi, 2 650 jurnale și alte publicații apărute în timpul primei conflagrații mondiale, 250 jurnale de front, 540 jurnale scrise de prizonierii și mutilații în marele război. Ceea ce înseamnă, comentează Facla din care am reprodus aceste date, că muzeul are un caracter antirăzboinic.

● Adevărul relatează, după ziarul sovietic Krasnaia Gazeta, cîteva date despre viața urmașilor marelui poet Aleksandr Pușkin (1799-1837). La Moscova trăiește de 20 de ani în aceeași locuință Anna Aleksandrovna Pușkin, o fiică necăsătorită a fiului lui Pușkin. Este în vîrstă de 70 ani. Tot la Moscova, se află și Grigorie Alexandrovici Pușkin (68 ani), nepot al poetului. În tot timpul războiului a fost pe front. Nimeni din membrii familiei Pușkin nu scrie. În această privință este interesant de semnalat că în co-

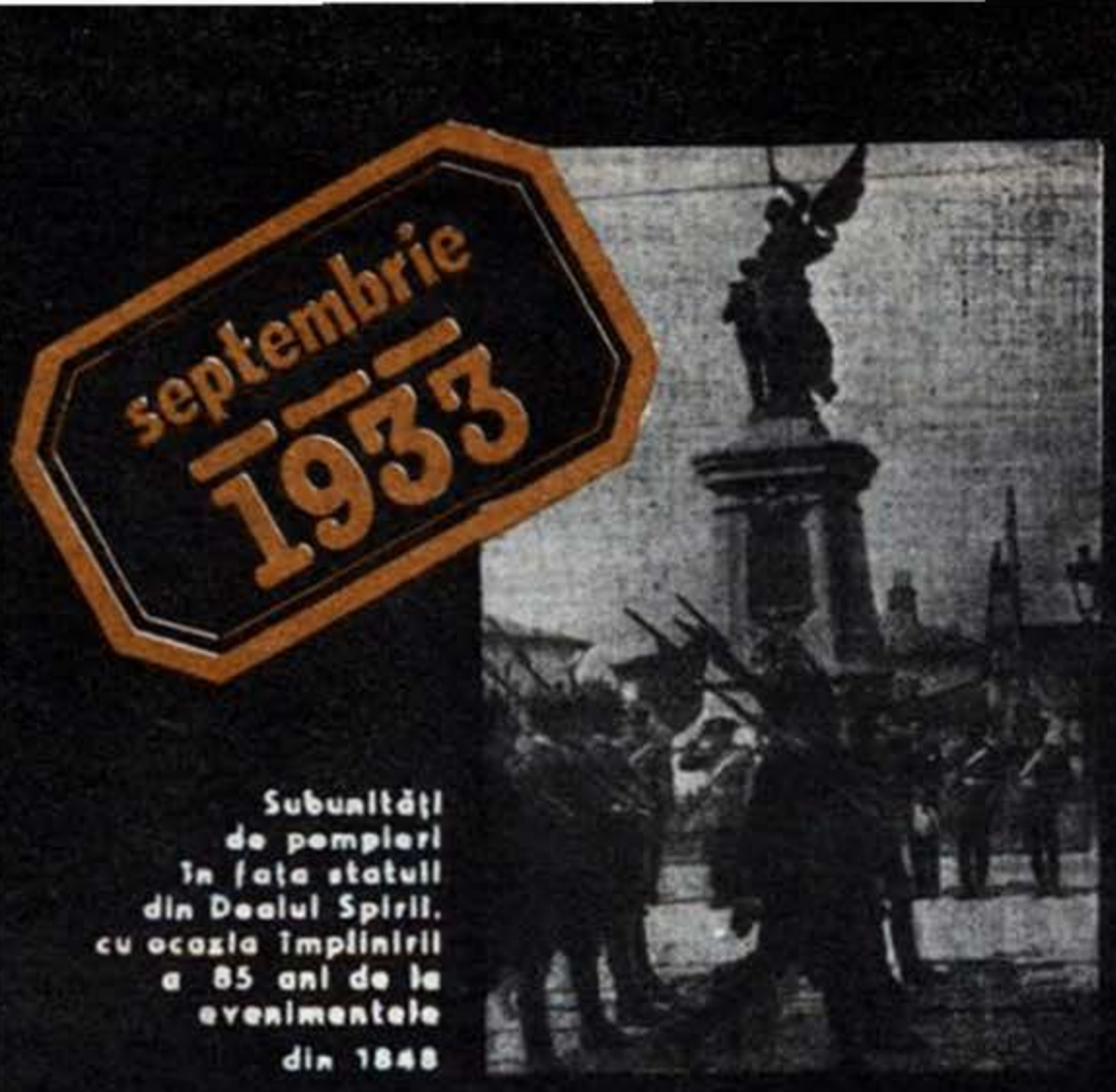

Subunități de pompieri în fața statuii din Dealul Spirii, cu ocazia împlinirii a 85 ani de la evenimentele din 1848

Fațada casei Török (Elisée) va fi retrasă 7 metri pentru a permite lărgirea Căii Victoriei

Cronică măruntă

Corespondența lui Pușkin către soția sa, scrisă în aprilie 1834, se găsesc următoarele cuvinte: „Să nu dea Dumnezeu ca fiul nostru Sașa să meargă pe calea mea; să scrie versuri și să se certe cu țarii!" Fiul a îndeplinit dorința tatălui: n-a scris și nici n-a vrut ca vreunul din copiii săi să se afirme pe arena literară. (6 septembrie)

● Disensiunile dintre cei doi lideri principali ai P.N.Ț. prilejuiesc unui comentator al Adevărului următoarea notă sarcastică: „D. Maniu continuă să rămînă la Bădăcin, d. Vaida continuă să rămînă la putere. Verba e: care din doi se va enerva mai repede?". (8 septembrie)

● La Constanța are loc botezul vaporului „Alba Iulia", unul dintre cele mai mari vase ale Serviciului Maritim Român. „Urăm noului vas — spune în cuvîntul său primarul orașului Alba Iulia — să înfrunte furtunile mărilor și vijeliile vremurilor întocmai ca celatea lui Mihai Viteazul al cărui nume îl poartă".

● O singură știre din telegramele agenției Rador ne-a anunțat ieri: o tamponare în Franța; două accidente de aviație în S.U.A.; o gravă catastrofă feroviară lîngă New York, cu 28 morți și peste 100 răniți; și tot în S.U.A. un

tător comunist Nicolae Ceaușescu, se afirmă tot mai activ în viața politică a țării. În această lună septembrie, după cum citim în *Adevărul* cu data de 2 ale lunii, între acțiunile organizate de Comitet este și aceea privind apărarea prof. univ. Petre Constantinescu-Iași persecutat pentru activitatea sa antifascistă, democrată. În apelul apărut în ziarul amintit, Comitetul Național Antifascist exprimă îngrijorarea opiniei publice față de unele zvonuri „în legătură cu dispariția prietenului nostru, profesorul universitar Petre Constantinescu-Iași" care, se spune în apel, „făcea parte din Comitetul Național Antifascist, din care fac parte, de altfel, și nenumărate personalități din viața intelectuală și politică a țării, indiferent de convingerile lor politice".

În apel se amintește, totodată, structura Comitetului, ceea ce oglindește larga sa cuprindere. El „este format din persoane indiferent de partidele politice, însă unanime în a vedea pericolul fascist care amenință drepturile și libertățile cucerite cu atîta jertfă de-a lungul vremurilor. Ținem să stabilim — se spune în apel — că acest Comitet nu este comunist, dar primește în rîndurile lui pe oricine vroiește să ducă hotărît lupta împotriva pericolului fascist".

Ziarele consemnează, totodată, constituirea a noi comitete regionale și județene ale Comitetului Național Antifascist. Au fost astfel înființate comitete în Moldova, Banat, Crișana și Maramureș. Adeziunile de la Brăila, Galați, Botoșani, Rîmnicu-Sărat, Oradea, Bacău sînt consemnate de *Adevărul* din 17 septembrie.

Pentru luciditatea și spiritul realist cu care reprezentanți de seamă ai opiniei publice românești privesc realitățile politice ale vremii, este semnificativ și ciclul de articole despre Germania hitleristă apărute în același ziar, *Adevărul*, sub semnătura lui Petre Pandrea (din ale cărui însemnări inedite din și despre Germania anilor 1927-1931 revista noastră a publicat fragmente în nr. 3/1983). Timp de aproape trei săptămîni, între și 5 și 24 septembrie, în fiecare zi în cîte un nou articol, cunoscutul scriitor democrat, antifascist, întreprinde o adevărată radiografie a regimului hitlerist, dezvăluind opiniei publice românești, adevărul despre cele văzute și constatate în Germania, în timpul călătoriilor efectuate în această țară. De mare forță demascatoare sînt portretele pe care P. Pandrea le face căpeteniilor naziste: Hitler, Rosenberg, Göring, Göbbels ș.a. Iată cum este zugrăvit șeful hitleriștilor, în postura lui de orator: „Tonul e serios și grav, lupta greoaie cu ideile, unde se încurcă mereu ca printre curpenii pădurii. Costumarea e de actor, același raglan de ploaie, același costum albastru închis, veșnica cravașă în mîna sa. Într-o disperare socială generală și fără margini

Bucureștii își extind liniile de tramvai

Tony Bulandra într-o secvență din filmul românesc Trenul fantomă

— perspectiva șomajului permanent. Hitler a avut îndrăzneala minciunii și să facă promisiuni apropiate, tăiate pe măsura lor".

Iată și portretul lui Göbbels: „Am avut prilejul să ascult în 1929, 1930, 1931 și 1933 de foarte multe ori oratoria lui Göbbels. Era deliciul studenților puturoși, al funcționarilor comerciali, al modistelor cu lecturi și al boemei literare de cafenea. Göbbels a fost lacheul — regizor al capitalului aflat în criză. Göbbels a fost iubit de mica burghezie, azi deziluzionată. Göbbels a fost întotdeauna urît de proletariat, care nu suportă histrionii. O profeție: moartea prin spînzurătoare". Anticipare care, peste 12 ani, se va adeveri, dar sub altă formă. La 1 mai 1945, Josef Göbbels se va sinucide împreună cu soția, după ce și-au omorît mai înainte pe cei șase copii[1].

Deosebit de realiste apar acum, după 50 ani, timp în care omenirea a cunoscut tragedia celui de-al doilea război mondial, declanșat de Germania hitleristă, constatările făcute de Petre Pandrea pe marginea acțiunilor revizioniste și anexioniste ale hitleriștilor, vizînd, între altele, Polonia: „Exemplul l-a dat Mussolini, care și-a satisfăcut prevăzător delirul de grandoare externă pe spinarea Greciei, ocupînd Corfu — scrie Pandrea în *Adevărul* din 29 septembrie Orice încercare a lui Hitler pe spinarea Poloniei, de pildă, poate fi scînteia unei noi conflagrații mondiale".

Presa bucureșteană își informează cititorii și despre deschiderea, la Leipzig, a procesului incendierii Reichstagului, inscenare judiciară prin care hitleriștii încercau să-și justifice măsurile brutale folosite împotriva forțelor democratice. „Incendierea Reichstagului — scrie *Facla* din 22 septembrie — a fost un simbol al desființării regimului parlamentar. A fost argumentul decisiv în propaganda național-socialistă în ajunul alegerilor".

Același ziar publică, pe prima pagină, între 24 și 29 septembrie, un rechizitoriu al avocatului Moro-Giafferi la adresa naziștilor și, în mod direct, împotriva lui Göring, autorul incendierii Reichstagului. În introducerea la acest rechizitoriu, ziarul precizează: „E de prisos să spunem că toată lumea — civilizată sau nu — e convinsă de nevinovăția celor acuzați. Nu e de prisos să spunem însă că avocații cei mai celebri au vorbit așa numai pentru că așa le dicta conștiința. Și mai ales nu e de prisos să adăugăm că în majoritatea lor, acești avocați sînt de dreapta și, cum e cazul lui Moro-Giafferi, mulți din ei au fost miniștri de justiție. Toți, dar absolut

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1970.

Cronică măruntă

Haraganul care a făcut prăpăd printre locuitori, dintre care 32 au murit și 1 500 au fost răniți. „După ce natura este așa de rea cu omul și invențiile a de ofensive, remarcă Facla, se cuvine să avem și ceva hitlerism prin Germania".

● În casa filozofului german Theodor Lessing (1872-1933), asasinat mișelește de curînd de către hitleriști, s-a găsit și bastonul celebrului filozof german Arthur Schopenhauer (1788-1860). Exista o tradiție ca acest baston să fie purtat de către un filozof. Tradiția s-a menținut pînă în acest moment. Acum văduva lui Lessing a dăruit bastonul președintelui Masaryk. Bastonul are un miner de argint și e fin lucrat. Pe miner se găsesc incrustate monogramele A.S. (9 septembrie)

● La congresul internațional de istoria artei, care are loc la Stockholm, participă și o delegație din țara noastră, din care fac parte și profesorii Tzigara Samurcaș, G. Oprescu. Prof. Samurcaș, ca delegat al Ministerului Instrucțiunii publice, prezidează secția de artă populară, prezentînd trei comunicări.

● Ziarele englezești acordă multă atenție, scrie Universul, neobositului Lloyd George. Chiar în vacanță, bătrînul om de stat nu-și ia nici o clipă de odihnă. Actualmente, el se află la Churt, unde scrie de zor al treilea volum din Memoriile sale, în timp ce tomurile I și II au apărut alaltăieri la Londra. Lloyd George a păstrat obiceiul, pe care-l căpătase în timpul războiului, de a se scula devreme; la 6 dimineața e în picioare; la 7.30 este la lucru. (10 septembrie)

septembrie 1933

Defilarea cortegiului etnografic în cadrul sărbătorilor ASTREI

Cronică măruntă

● Teatrul Ventura deschide stagiunea cu comedia lui Shakespeare, nejucată încă la noi în țară, Cum vă place, în regia lui Victor Barnowsky și în traducerea lui Adrian Maniu. Teatrul Ventura a dat acestui spectacol de mare artă — care implică o numeroasă și valoroasă colaborare de ordin muzical (conducerea muzicală a întregului spectacol o are renumitul dirijor Ionel Perlea), coregrafic (Floria Capsali) și decorativ — o ținută întru totul apuseană. „Sînt încîntat de actorii români, spune regizorul Barnowsky, și sînt convins că înscenarea comediei lui Shakespeare la București va însemna un tot atît de mare succes ca și înscenarea mea de la Lessing-Theater din Berlin". (11 septembrie)

● Teatrul Național deschide stagiunea cu piesa originală, care se joacă pentru prima oară, Maria din Mangop de Mircea Rădulescu. Acțiunea se desfășoară în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Rolul titular, adică al Mariei soția lui Ștefan cel Mare, este interpretat de Marioara Voiculescu, iar pe Ștefan îl joacă G. Calboreanu. (12 septembrie)

● La Belgrad se deschide prima săptămînă medicală balcanică. Printre delegațiile prezente se află și una alcătuită din 30 medici români. (13 septembrie)

● Întrebuințarea parfumului datează din vremuri îndepărtate, relevă Dimineața. În vechea Grecie, prăvăliile de parfumuri erau un loc de întîlnire, ca barurile și cafenelele din ziua de astăzi. Romanii le-au prețuit și ei. Se spune că Nero era un mare consumator de arome. În Franța, folosirea parfumurilor a fost generalizată

toți, au conchis totuși pe baza dovezilor certe — în același fel cu Moro-Giafferi: *«Göring, incendiatorul Reichstagului ești tu!»*[1].

În zilele de 24-27 septembrie, are loc în România o conferință a Micii Înțelegeri, cu participarea celor trei miniștri de externe ai țărilor semnatare ale pactului: N. Titulescu (România), B. Jeftici (Iugoslavia), E. Beneș (Cehoslovacia). Diplomații, înainte de deschiderea lucrărilor conferinței, depun coroane de flori la mormîntul inițiatorului Micii Înțelegeri, Take Ionescu, aflat la mănăstirea Sinaia. *Universul* din 28 septembrie amintește cele spuse de Take Ionescu în 1921: „Va veni o zi cînd se va recunoaște că Mica Înțelegere a fost și este un imperativ categoric al epocii noastre, căci el este pus în serviciul nu numai al unor națiuni conștiente de drepturile și datoriile lor, dar și în serviciul civilizației și al păcii generale. Este rezervat viitorului să desăvîrșească această operă."

Despre întîlnirea de la Sinaia a celor trei miniștri de externe, aceeași publicație bucureșteană reproduce și un comentariu al ziarului francez *Le Temps* din 25 septembrie, în care se subliniază între altele: „Primejdia vine din Berlin și nu din altă parte. În fața acestei primejdii permanente, există o solidaritate permanentă de interese a Micii Înțelegeri nu numai cu Franța, dar și cu întreaga lume mediterană și aceasta cere o acțiune în favoarea păcii în cadrul tratatelor existente".

Semnarea la Londra[2], în iulie 1933, a convențiilor privind definirea agresorului, în inițierea și încheierea cărora un rol deosebit l-a avut Nicolae Titulescu, ministrul de externe român, — continuă să se bucure de ecouri favorabile în opinia publică europeană. *Universul* din 18 septembrie reproduce un articol al omului politic belgian Henri Lafontaine, laureat în 1913 al premiului Nobel pentru pace. Relevînd rolul „d-lui Titulescu, curajosul și atît de stăruitorul ministru de afaceri străine al României", precum și pe cel al „d-lui Litvinov, șef al delegațiunii sovietice la conferința dezarmării", Lafontaine subliniază „importanța într-adevăr excepțională în dezvoltarea vieții internaționale a acestor convențiuni. De la 1928 — continuă autorul — cînd s-a încheiat pactul Briand-Kellog și pînă astăzi, convențiunile Litvinov-Titulescu reprezintă cea

[1] Cercetări inițiate în 1933 de scriitorii francezi André Malraux și André Gide și reluate în anii postbelici au confirmat faptul că autorii incendierii Reichstagului fuseseră hitleriștii, în frunte cu Göring. În acest context, este deosebit de semnificativă atitudinea clarvăzătoare a comuniștilor români, a presei și intelectualității democrate din țara noastră care, în chiar acele zile din 1933, cînd la Leipzig se judeca procesul incendierii Reichstagului, arătau opiniei publice românești pe adevărații făptași, avertizînd totodată asupra pericolului ce-l reprezenta ascensiunea hitleristă pentru pacea și securitatea continentului (vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1982, 3/1983).

[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1983.

EVOLUTIA SALUTULUI HITLERIST

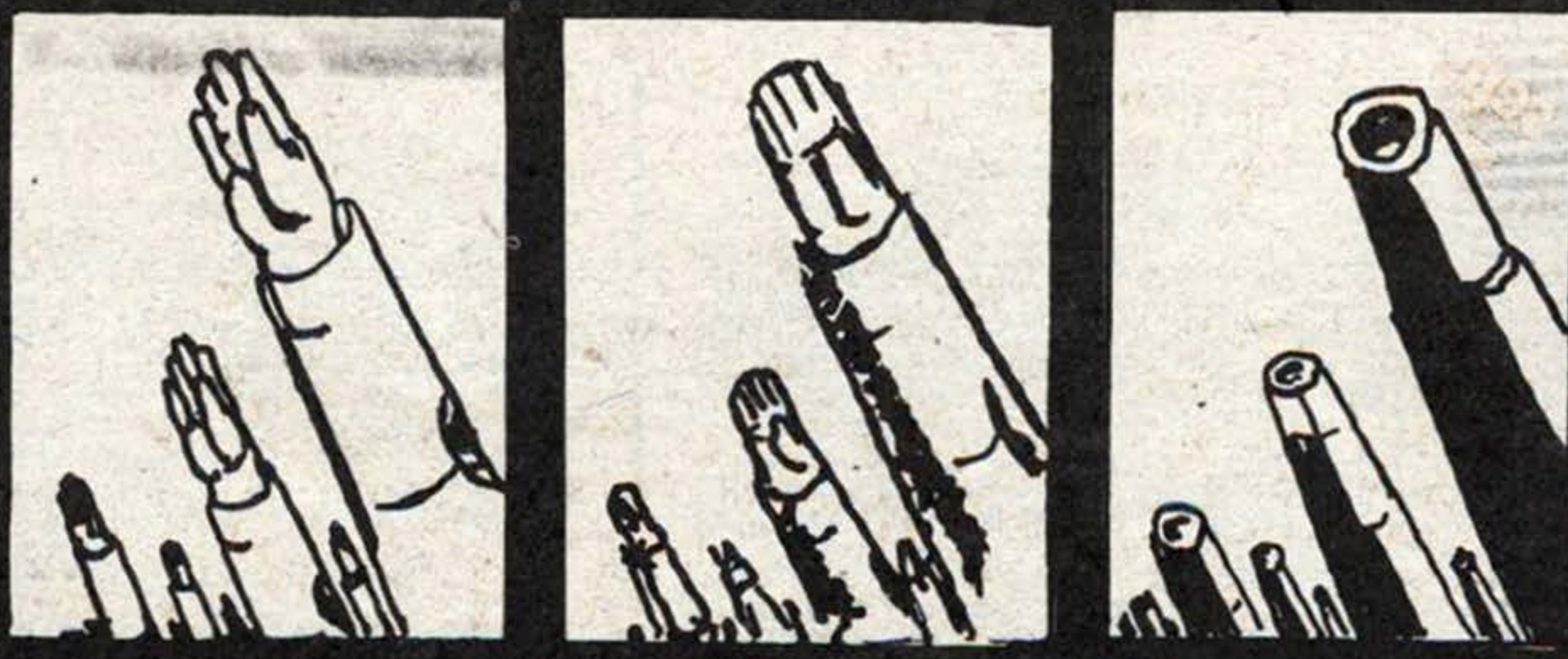

Una din caricaturile antihitleriste publicate de ziarul Adevărul în cursul lunii septembrie

mai importantă realizare în domeniul organizării păcii". Şi Lafontaine încheie: „Toţi acei care năzuiesc spre o eră durabilă de înfrăţire a popoarelor trebuie să fie recunoscători iniţiatorilor convenţiunilor de la Londra, căci ei au lucrat ca pionieri ai celei mai nobile cauze, aceea a pacificării universale a lumii".

Presa consemnează împlinirea a 85 ani de la arderea, în Bucureşti, a Regulamentului organic, ca expresie a protestului maselor populare împotriva forţelor contrarevoluţionare. *Universul*, din 7 septembrie, scrie: „Ziua de 6 septembrie 1848 este una din acele zile memorabile care trebuie să rămînă neştearsă din analele ţării; este o zi de sărbătoare în epoca redeşteptării noastre, precum a fost şi ziua de 11 iunie, acelaşi an". Iată ce spun documentele, cu privire la arderea Regulamentului organic, pe care le publică acelaşi ziar: „Eri pe la ora 12, cetăţenii Capitalei, adunaţi sub stindardele tricolore, plecară la Palatul vechi, de acolo se duseră la Curtea administrativă, luară originalul Regulamentului şi Arhondologia (registrul rangurilor, caftanele şi diplomele boiereşti) cum şi toate exemplarele tipărite de la toate dregătoriile; le puseră pe un pat de mort şi le înveli cu o pînză neagră. După patul cu Regulamentele urmau stindardele, apoi poporul, care se ridicase la cîteva mii; o luară pe podul Mogoşoaei în lung spre Mitropolie [azi Patriarhie]. O deputăţie aleasă din popor intră la Prea S[finţia] Sa şi-i arătă dorinţa obştei; în vremea aceea se făcu în mijlocul curţii o clăditurâ de lemne şi toate pregătirile pentru ardere subt privigherea d-lui C. Bolliac, C. Aristia şi a cîtorva gardişti naţionali. Apoi d. I. Brătianu, care se suise pe balcon, luă parola şi printr-un cuvînt improvizat arătă populului importanţa actului; apoi vorbi d-l Bolliac în numele poporului [care] manifestă că toţi de obşte doresc ca, prin arderea acestor exemplare, să-şi arate voinţa de a se nimici pentru totdeauna Regulamentul. Asta este memoria zilei a 6-a a lunii septembrie. O cutezare grandioasă din partea românilor, dar totodată bravă"

La rîndul său, ziarul *Dimineaţa* scrie, la 14 septembrie, în legătură cu aniversarea a 85 ani de la bătălia din Dealul Spirii: „Data de 13 septembrie simbolizează unul din cele mai sîngeroase capitole din anul revoluţiei 1848. Lupta de la cazarma Alexandria, dintre cei 180 pompieri români şi un corp de armată turcească, rămîne în istoria noastră prin disproporţia dintre combatanţi şi prin eroismul pe care l-a dovedit o mînă de pompieri sub comanda locotenentului Pavel Zăgănescu".

Rubrică de:
Cristian POPIŞTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

de Caterina de Medicis şi René de Florentin, a cărui parfumerie era locul de întîlnire al societăţii elegante din vremea aceea. Sub domnia lui Ludovic XIV, la curte se folosea în fiecare zi alt parfum. (21 septembrie)

● Vremea publică cîteva amintiri ale poetului Cincinat Pavelescu, din perioada cînd funcţiona ca magistrat la Sinaia, avînd prilejul, în această calitate, să judece şi procese în care era implicată Coroana. „În anii mei de carieră — cînd eram destul de tînăr — eram prieten bun cu prinţul Nicolae, care pe atunci avea numai 11 ani şi jumătate. Prinţul venea la mine acasă, de unde mi-a ridicat toate armele. Seara, după masă, pentru că eram invitat regulat să iau masa cu prinţul şi preceptorul, făceam exerciţii de tir în toate becurile electrice cu revolverele şi carabinele mele.

Într-o dimineaţă — continuă Cincinat Pavelescu, relatînd cele întîmplate în ianuarie 1913 — prinţul, cum s-a sculat, a fugit la arme şi a început să se joace cu ele. În butoiul unui revolver mic, făcut cadou de mine, rămăsese un glonţ care a luat foc, rănind pe prinţ între degetul mare şi arătător. Nicolae s-a speriat şi a spus că Cincinat e de vină, deoarece el mi l-a dat. În timpul acesta se răspîndise vestea pe-ste tot că eu am tras în prinţ. Într-un moment de ebrietate. Imediat sub-prefectul Sinaiei a telegrafiat prefectului de Prahova, iar primul ministru, Ion I.C. Brătianu a cerut, prin Siguranţă, arestarea mea. Pe, în timpul acesta, eram în inspecţie prin judeţ. Întorcîndu-mă am rămas îngrozit de cele auzite. Imediat am dat o telegramă la Palat, prin care spuneam: «Pun capul la dispoziţia dinastiei». (24 septembrie)

POSTA MAGAZIN ISTORIC

CARACAL 11 IUNIE 1848

Prof. DUMITRU BOTAR, din Caracal: După adunarea de la Islaz, din 9 iunie 1848, guvernul constituit acolo, împreună cu revoluționarii prezenți la adunare, au pornit spre Craiova. La 11 iunie ei au intrat în Caracal. Cu o zi mai înainte, cîrmuitorul județului Romanați, Gheorghe Magheru, primea următoarea scrisoare din partea Guvernului provizoriu. Cum documentul este mai puțin cunoscut, socot cuvenit a-l reaminti, în acest an cînd s-au împlinit 135 ani de la evenimentele din 1848.

„Cetățeni caracaleni! A fost rezervat județului vostru de a vedea ridicîndu-se primul stindard al mîntuirei române și de a se proclama veritați care mai curînd sau mai tîrziu vor salva România.

Frații voștri care sînt înaintea porților orașului vostru au abandonat averi, carieră, prerogative, drepturi, viitorul copiilor lor și s-au consacrat crucei pe care au ridicat-o și a suferi înaintea Mîntuitorului lumei: Mișcarea ce s-a făcut în jud țul vostru va regenera patria noastră și istoria va ilustra paginile sale cu devotamentul acestor demni descendenți ai Romanilor.

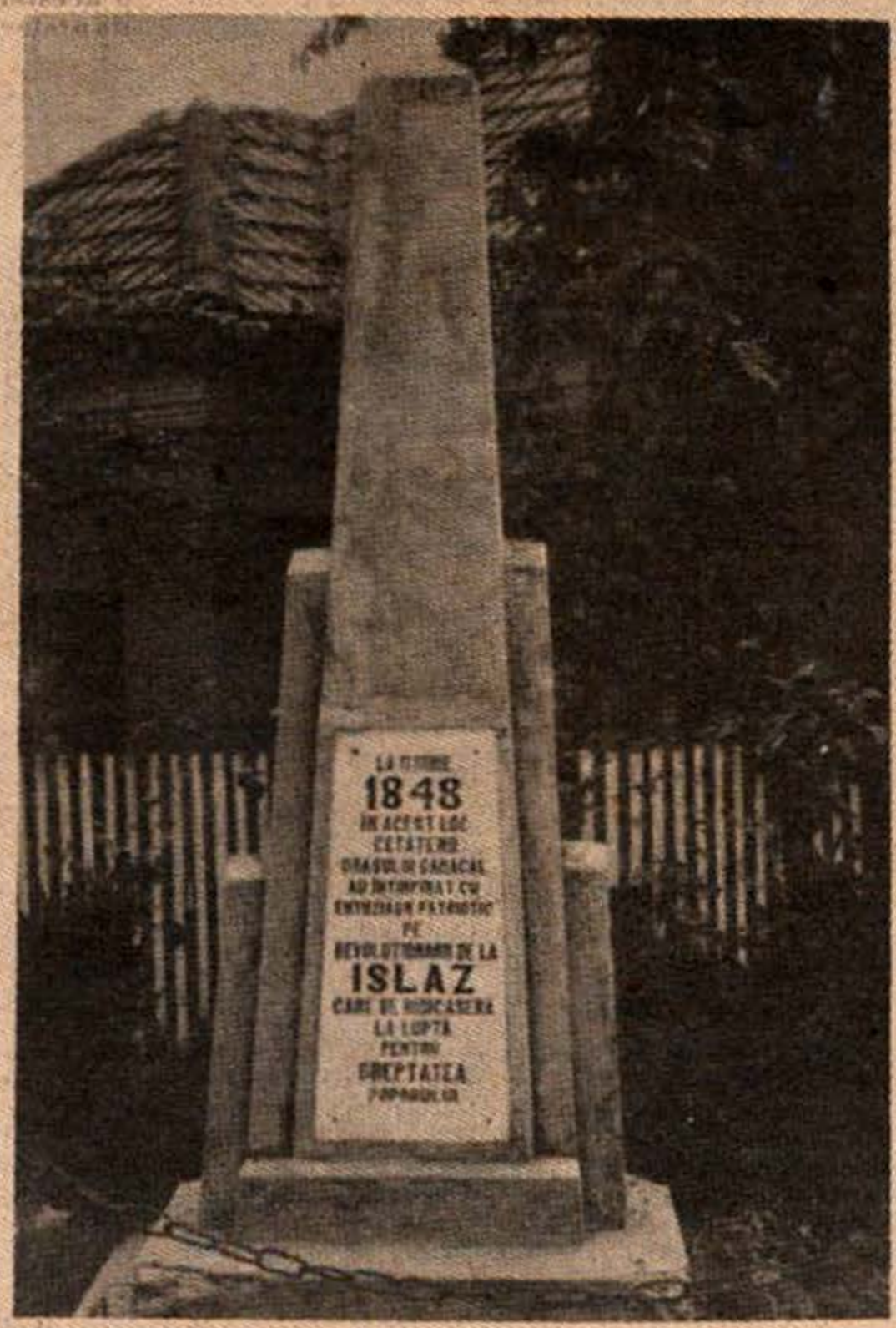

Onoare orașului vostru, dacă vă veți grăbi a imita exemplul fraților și de a înțelege adevărurile manifestate în numele poporului român prin proclamația pe care vă alăturăm. Mîine vom fi în brațele voastre spre a vă da sfîntul sărutar frățească și pentru a sărbători împreună manifestația principiilor care au găsit ospitalitate pe pămîntul vostru clasic. De la voi vor răspîndi semințele lor fecunde în toată România și vor da fructe în viitor".

O mare mulțime de oameni i-au întîmpinat pe revoluționari la porțile orașului. Aici, la Caracal, Guvernul provizoriu a dat primele decrete, printre care și acela privind numirea lui Gh. Magheru ca membru al guvernului. În amintirea acelei zile de 11 iunie 1848, la Caracal a fost ridicat, în 1955, monumentul din fotografia de mai sus.

CĂRȚI

Mulțumim următorilor cititori pentru lucrările donate redacției:

NICOLAE FLOREA, din Craiova: volumul III al culegerii Mehedinți-Istorie și cultură, editată de Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Mehedinți. Volumul cuprinde comunicările prezentate la simpozionul interjudețean desfășurat la 4-6 decembrie 1980 în Drobeta-Turnu Severin.

Dr. PAUL VASILESCU, din București, cercetător, publicist și culegător de documente privind viața și opera lui Henri Coandă: monografia Henri Coandă, publicată în Editura științifică și enciclopedică de ing. Ion Iacovachi și dr. Ion Cojocaru.

COLECȚIE COMPLETATĂ

În nr. 4/1982 — ne scrie MIHAI DEAC, din com. Birsana, jud. Maramureș — mi-a apărut numele la rubrica Cereri și oferte, chiar cînd frumoasa dv. revistă a împlinit 15 ani de apariție. În urma anunțului am primit 8 telegrame, 106 scrisori, 21 cărți poștale, de la cititori care vroiau să mă ajute să-mi completez colecția. În cele din urmă am cumpărat-o de la Emil Gheorghiță din Craiova. Apreciez foarte mult sistemul acesta de Cereri și oferte fiindcă mulți cititori își pot completa astfel colecțiile.

Vă mulțumesc foarte mult pentru sprijinul pe care mi l-ați dat. Mulțumesc de asemenea tuturor celor care mi-au oferit exemplarele ce-mi lipseau din colecție.

NE-AU SCRIS

Am mai primit din partea următorilor cititori articole, însemnări și note pe temele: Nicolae Titulescu și bănățenii (GEORGE BRATU, din Arad); Legături între limbile celtă și dacă (EMANOIL MUNTEANU, din Sibiu); Leagănul „latinității": Dacia carpato-danubiană (VERGILIU K. CONSTANTINESCU, din București); Popas la tabla de onoare a Liceului „Traian" din Drobeta-Turnu Severin (I. ANTONIE, jurist, din Drobeta-Turnu Severin); Ion Emanoil Florescu. Evocări și nedumeriri (MIHAI CHITUC, din Băile Govora, jud. Vîlcea); Luptătorul unionist Constantin Tănase (prof. AUREL DUMITRACHE, din com. Optași, jud. Olt); Liceul pedagogic din Caransebeș — 400 ani de existență (prof. SIMION OCTAVIAN-VORNIC, din Băile Herculane, jud. Caraș-Severin); Din istoricul Constanței (ing. IONEL BĂLESCU, din Brad, jud. Hunedoara).

PE SCURT

ALECU CIUNGU, învățător pensionar, din Focșani, ne trimite un scurt istoric al învățămîntului din Focșani.

VISARION BEALCOVSCHI, profesor gradul I, Școala generală Iclod, jud. Cluj, evocă figura lui Gavril Tripon, fruntaș al luptei pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni.

MATACHE ȘTIRBU, din București, relatează cîteva momente din zilele de 24-25 august 1944 cînd se afla sub arme ca sergent-major mecanic la Școala centrală de șoferi a Subsecretariatului de stat al aerului de la Ghimbav-Brașov.

N.A. DESPOIU, vicepreședinte al Consiliului popular Băbeni, jud. Vîlcea, ne trimite noi informații privind descoperirile arheologice de pe raza comunei Băbeni (vezi și Magazin istoric, nr. 7/1963).

NICOLAE T. CERNEA, din Ploiești, propune o nouă descifrare a inscripției Decebalus per Scorilo (nr. 6/1982) și anume: (Eu) Decebal (donez acest vas) pentru sufletul sau pomenirea lui) Scorilo.

MULȚUMIRI

Am reținut, de asemenea, propunerile și sugestiile formulate în scrisorile următorilor cititori, cărora le mulțumim: LIVIU PODGORNEI, președintele judecătoriei Oltenița; I. BĂRBULESCU, din Pitești; IONEL LĂZĂRESCU, din Buc ești: GRIGORE CONSTANTINESCU, din Brăila; ANGELINA VARGHEȘ, din Galați; SORIN GEACU, din Urziceni; FLOREA ȘT. STANCIU, din com. Izbiceni, jud. Olt; ADRIAN BANTAȘ, din București; ION PĂUN-TOIAGĂ, din Bucu ești; IULIU I. POP, din Petroșani, ADELA ZOSIM, din Galați; VASILE TRUȚA , din com. Bilbor, jud. Harghita.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

HAMBAR PE SANIE

Am citit în nr. 5/1983 al revistei — ne scrie NICOLAE M. NICA, din com. Făgeţel, jud. Olt — despre „casele pe sanie". La muzeul Chilia, com Făgeţel (35 km pe şoseaua Piteşti-Drăgăşani) se păstrează o astfel de construcţie, amintind de vremurile de bejenie de odinioară. Este un hambar sau sinsiac (în imagine) construit pe tălpici de sanie. În caz de pericol, era tras în locuri mai sigure, gospodarul putîndu-şi salva astfel rezerva de provizii.

Precizez totodată că în muzeul nostru se păstrează şi alte mărturii ale vieţii înaintaşilor de odinioară, dovezi ale iscusinţei şi măiestriei lor.

Şi corespondentul nostru încheie: Invităm pe această cale pe cei în trecere prin zonă să poposească şi la muzeul nostru.

MINUNEA DE LA JIU

Pe marginea notei Sublocotenentul erou (nr. 6/1983), ne scrie locotenent-colonelul în rezervă GHEORGHE C. OPRIŞESCU, din Bucureşti, care face următoarele completări şi precizări: Sublocotenentul (r) Nicolae Pătrăşcoiu, comandantul companiei 7, Regimentul 18 Gorj, în dimineaţa zilei de 14 octombrie 1916, fără ordin, din proprie iniţiativă, a atacat poziţiile inamice din satul Arsurile (Divizia 11 infanterie bavareză) cu întreaga companie (160 oameni). În casa părintească a eroului, din Arsurile, era instalat postul de comandă al Diviziei 11 infanterie bavareze (generalul von Büsse) care a fugit atît de precipitat, încît la cca. 1 km de sat maşina sa a fost găsită răsturnată. A capturat 8 obuziere de 105 mm, peste 4 000 proiectile şi alte materiale de război. Anterior acestei fapte de arme (denumită mai tîrziu „Minunea de la Jiu"), N. Pătrăşcoiu se distinsese în mod strălucit şi în luptele de la Oboroca, Dealul Bildarului, Merişor, Dealul Băboi, Lupeni (aici cu zece ostaşi capturase 240 inamici) etc.

La 23 august 1979, eroul de la Jiu a fost înaintat la gradul de general-maior în retragere.

Pe marginea aceleiaşi note ne-a scris şi colonelul în rezervă ILIE SIMIONESCU, din Bucureşti.

CENTENAR

Prof. dr. DUMITRU P. IONESCU, din Bucureşti: În 1983 se împlinesc 100 ani de cînd s-a introdus cultura plantelor de soia în agricultura românească. Denumirea de soia provine din cuvîntul chinez „Shoyou" care înseamnă „fasole". Alături de orez, grîu şi mei, soia făcea parte din cele patru plante sfinte ale chinezilor.

În Europa a fost adusă la sfîrşitul sec. XVII din Japonia şi a fost cultivată în grădinile botanice (inclusiv în cea din Bucureşti) ca o plantă rară. La Expoziţia Universală din 1873 de la Viena, China şi Japonia au prezentat, între altele, şi 20 varietăţi de soia.

P.S. Aurelian (1833-1909), care a participat la această expoziţie, a adus seminţe de soia pentru Şcoala centrală de agricultură şi silvicultură de la Herăstrău, al cărei profesor şi director era. Datorită cercetărilor întreprinse de P.S. Aurelian şi colaboratorul său W. Knechtel, în anii următori suprafeţele cultivate cu soia sporesc. P.S. Aurelian a desfăşurat totodată o susţinută activitate de popularizare a soiei: „Din cîte cunosc pînă acuma — scria el în februarie 1882 — sînt înerediţat că soia este una dintre plantele cele mai preţioase şi merită să fie introdusă în România... Boabele acestei plant sînt mai hrănitoare decît ale tuturor plantelor cunoscute".

La sugestiile lui P.S. Aurelian, în primăvara anului 1883, ministrul de interne Gh. Cbiţu a trimis sămînţă de soia în toate judeţele ţării, România intrînd astfel în rîndul ţărilor cultivatoare şi exportatoare de soia.

POŞTA CONCURSULUI

Din gîndurile şi opiniile exprimate de un mare număr de cititori pe marginea ediţiei 1983 a concursului Magazin istoric (ale cărui răspunsuri la întrebări au apărut în nr. 8/1983) iată pe cele ale ur ători corespondenţi:

ION C. RĂDOI, din Bucureşti: Felicitări pentru grija ce depuneţi în diversificarea sistemelor de concurs.

LEONTIN-NICOLAE GAVREA, lăcătuş mecanic, Tesătoria Deva, din Hunedoara: Chiar cu „imagini", unele întrebări s-au dovedit a fi deosebit de grele, dar au meritat pe deplin să ne încercăm forţele.

MELANIA DURA, din satul Orzeni, com. Holboca, jud. Iaşi. Datorită tovarăşei profesoare de istorie Carmen Moldovan, am ajuns să îubesc şi mai mult istoria şi iată-mă ajunsă să particip pentru prima dată la concursul organizat de revistă.

GHEORGHE DIDEA, din Bucureşti: Concursul îmi face o mare plăcere şi ţin să mulţumesc organizatorilor acestui concurs.

MARIA SAITIŞ, din com. Miercurea Sibiu, jud. Sibiu: A trebuit să privesc mult imaginile, căci mi se părea că nu seamănă cu cele din revistă. Sper că am reuşit să dezleg acest concurs.

IONIŢĂ POPOV, economist I.C.S. Mărfuri Industrie, din Ploieşti: Deşi nu am cîştigat vreun concurs organizat de revistă, am fost mulţumit că am reuşit să răspund corect şi că, totodată, mi-am reamintit unele din articolele publicate în numere mai vechi.

ARMIN SCHEIN, din Bucureşti: De ani de zile vă străduiţi să ne oferiţi o revistă cît mai interesantă şi mai atractivă. În cadrul revistei apar concursuri la care participăm cu mult interes.

Important! În nr. 10/1983 vom publica numele cîştigătorilor concursului **Întrebări cu ... imagini.**

În numerele 11 şi 12/1983 ale revistei Magazin istoric, **un nou concurs dotat cu premii:** 20 din 200

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUȚURI Dacia Felix ● I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 Years ● V. STĂNICĂ A Cultural Establishment for South-East European Youth: The Bucharest Academy ● M. GRAMATOPOL The Agighiol Princely Treasure ● The XV-th ICHS: Prof. J. GODECHOT (France) on Historical Research ● C. ILIESCU The Romanian Press on 1923 Events in Bulgaria ● D. PREDA 1916. Colonel Rudeanu's Mission in Paris (II) ● E. GLÜCK Hebrew Sources on Romanians ● F. CONSTANTINIU Antonescu's Dissensions with Hitler ● In Bucharest 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUȚURI Dacia Felix ● I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 ans ● V. STĂNICĂ L'Académie de Bucarest — une foyer de culture pour les jeunes du sud-est européen ● M. GRAMATOPOL Le Trésor princier d'Agighiol ● Le XV-e CISH: Prof. J. GODECHOT (France) sur l'étude de l'histoire ● C. ILIESCU La Presse roumaine sur les événements de 1923 de Bulgarie ● D. PREDA 1916. La Mission du colonel Rudeanu à Paris (II) ● E. GLÜCK Sources hébraïques sur les Roumains ● F. CONSTANTINIU Discorde Antonescu-Hitler ● A Bucarest il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ Dacia Felix ● И.К. КИЦИМИЯ, Г. КРИСТАКЕ, Е. ДИАКОНУ Мирону Костину — 350 лет ● В. СТЭНИКЭ Бухарестская академия — культурное гнездо для юношей юго-восточной части Европы ● М. ГРАМАТОПОЛ Княжестское сокровище в Аджигиоле ● XV МКИН: ДЖ. ГОДШО (Франция) об изучении истории ● К. ИЛИЕСКУ Румынская печать о событиях 1923 г. в Болгарии ● Д. ПРЕДА 1916 год. Задание полковника Рудяну в Париже (II) ● Е. ГЛЮК Древнееврейские источники про румынах ● Ф. КОНСТАНТИНИУ Разногласия между Антонеску и Гитлером ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUȚURI Dacia Felix ● I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 Jahre ● V. STĂNICĂ Die Bukarester Akademie — eine Kulturstätte für Jugend im Südosten Europas ● M. GRAMATOPOL Der Fürstenschatz von Agighiol ● Der XV. CISI: Prof. J. GODECHOT (Frankreich) über das Studium der Geschichte ● C. ILIESCU Die rumänische Presse über die Ereignisse von 1923 in Bulgarien ● D. PREDA 1916. Die Mission Oberst Rudeanus in Paris (II) ● E. GLÜCK Hebräische Quellen über die Rumänen ● F. CONSTANTINIU Diskordanzen Antonescu-Hitler ● In Bukarest vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUȚURI Dacia Felix ● I.C. CHIȚIMIA, GH. CRISTACHE, E. DIACONU Miron Costin — 350 años ● V. STĂNICĂ La Academia bucarestina — hogar de cultura para los jóvenes del sur-este de Europa ● M. GRAMATOPOL El tesoro principesco de Agighiol ● El XV° CICH: el prof. J. GODECHOT (Francia) sobre el estudio de la historia ● C. ILIESCU La prensa rumana sobre los acontecimientos de 1923 de Bulgaria ● D. PREDA 1916. La misión del coronel Rudeanu a Paris (II) ● E. GLÜCK Fuentes hebreas sobre rumanos ● F. CONSTANTINIU Discordancias Antonescu-Hitler ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427
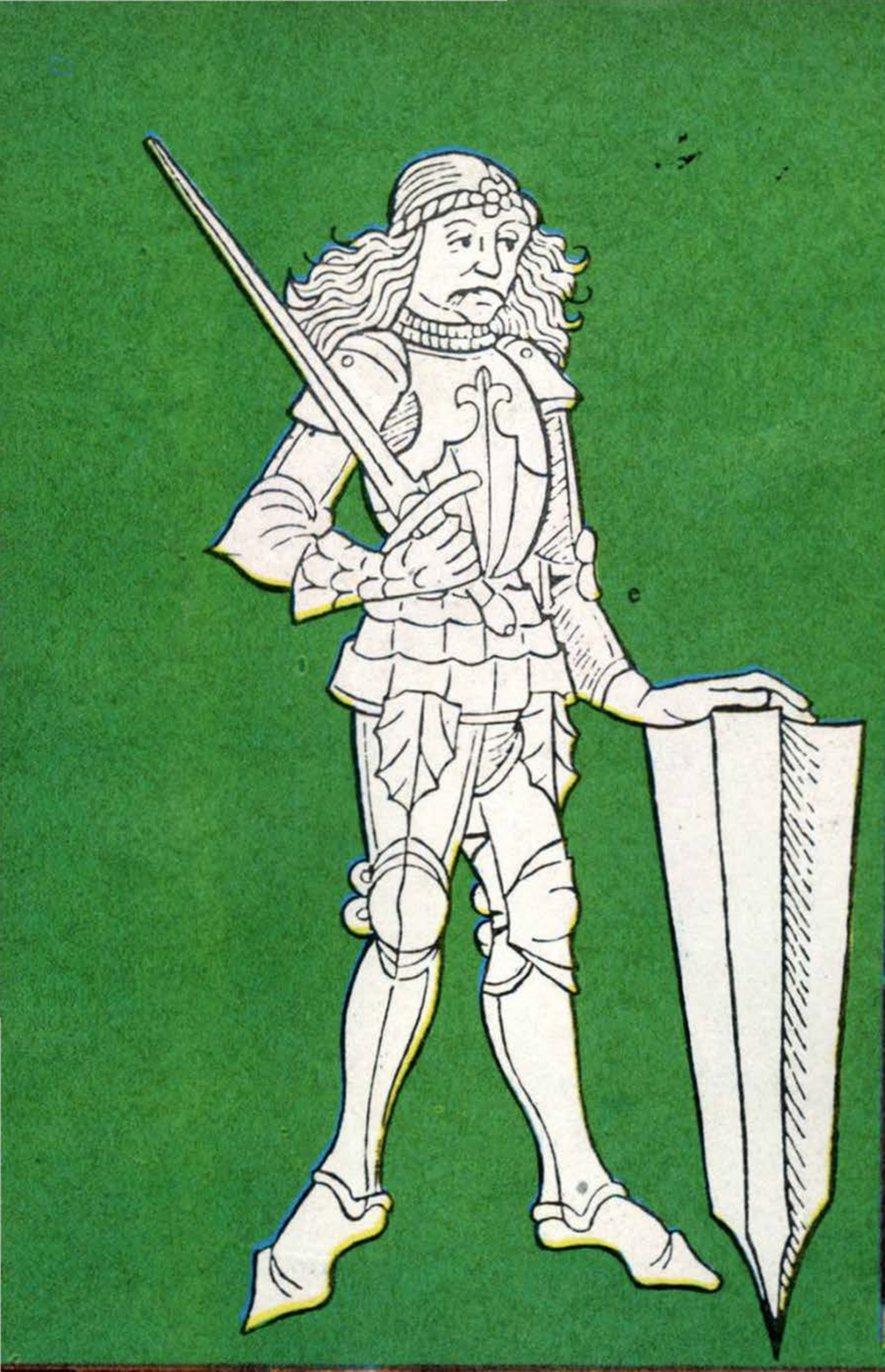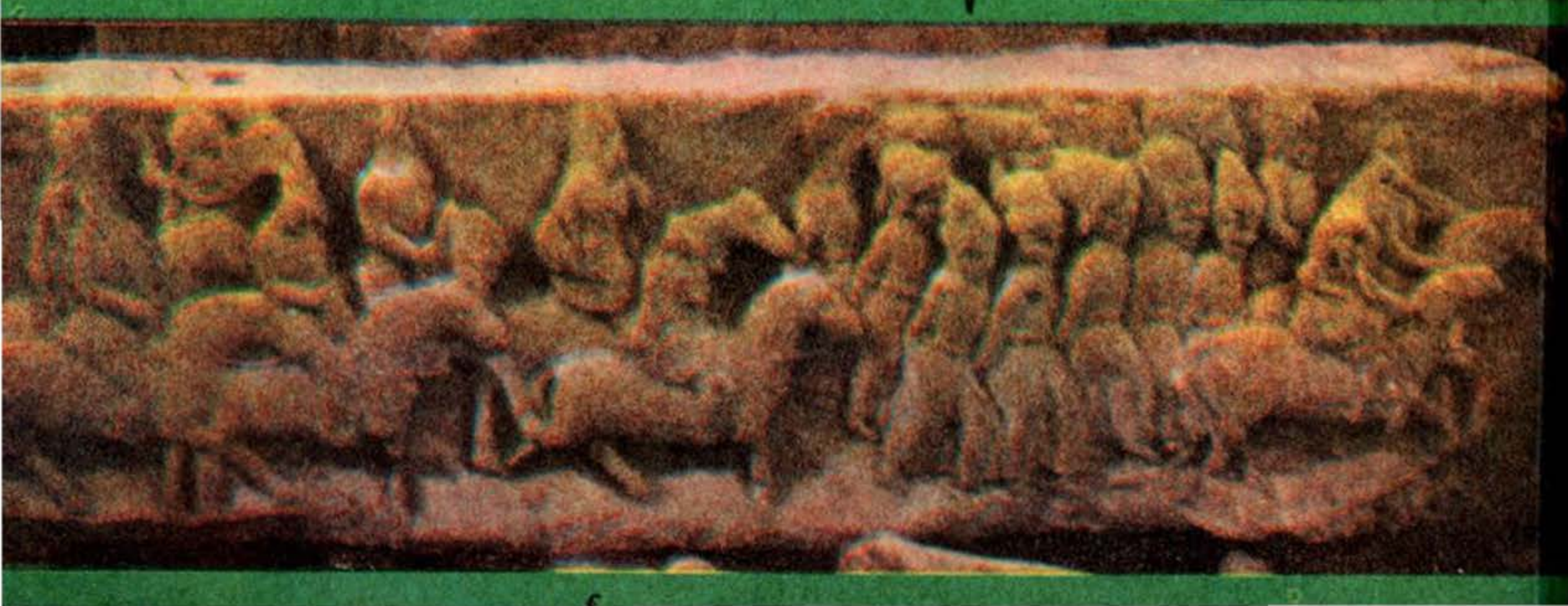
1